

Limburgse Vogels

Een uitgave van de Vogelstudiegroep van het
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

JAARGANG 21 | EDITIE

2011

Colofon

Limburgse Vogels bestaat sinds maart 1989 en is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt minimaal éénmaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie	Nicole Reneerkens (eindredactie), Jan Joost Bakhuizen, Karin Linders, Jan Erik Kikkert, Fred Hustings, Patrick Palmen, Jules Bos, Niek Oosterveen, Rob van der Laak
Fotoredactie	Patrick Palmen, tel. 06-30266324, e-mail: fotoredactie@limburgsevogels.nl
Redactie-secretaris	Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen tel. 045-5423454, e-mail: secretariaat@limburgsevogels.nl
Redactie Adviesraad	Boena van Noorden, Gijs Kurstjens, Arjan Ovaa
Opmaak	Ivo Meeuwissen
Figuren en diagrammen	Jan Erik Kikkert
Druk	Drukkerij Valkenstadt, Valkenswaard
Abonnementenadministratie	Nieuwe abonnementen, wijzigingen, opzeggingen en/of klachten kunnen schriftelijk worden doorgegeven aan de abonnementenadministratie Limburgse Vogels, p/a Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond of via e-mail: kantoor@nhgl.nl
Kosten jaarnummer	Editie 2011, inclusief verzendkosten €14,50; voor leden van het NHGL €12,00. Overmaken op postgiro 1134234, t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels 2011'. De afhaalprijs voor leden van het NHGL is €10,00. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen €17,50 inclusief verzendkosten. Voor België gelden dezelfde bedragen, over te maken op gironummer 000-1507143-54 o.v.v. 'Limburgse Vogels 2011'.

Dit nummer werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg.

provincie limburg

Overwinterende Blauwe Kiekendieven in de akkergebieden van Zuid-Limburg

Paul Voskamp & Peter de Boer

Blauwe Kiekendief, Linne, 14 januari 2010 (R. Schols)

De lössplateaus van Zuid-Limburg vormen een open akkerlandschap, waar jaarlijks Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* overwinteren. Van oktober tot in april kunnen de vogels hier worden opgemerkt (Hustings *et al.*, 2006). De dichtheden in dit gebied waren traditioneel laag (Ganzevles *et al.*, 1985). Met gericht akkerbeheer voor de Hamster (op enige schaal vanaf 2003) ontstonden er gunstige voedselomstandigheden voor Blauwe Kiekendieven, met hoge veldmuisdichtheden en concentraties van overwinterende zangvogels (van Dongen, 2004). In de zogenaamde hamsterkernleefgebieden, waar dit akkerbeheer wordt gevoerd, kunnen 's winters kleine concentraties Blauwe Kiekendieven worden aangetroffen. Dat overstaande akkerbouwgewassen een grote aantrekkingskracht kunnen hebben op Blauwe

Kiekendieven was al bekend (Verbeek, 1980) en werd in recente jaren onder meer vastgesteld op de Kraijelheide bij Venlo (Bos *et al.*, 2008). Blauwe Kiekendieven slapen in de winter gewoonlijk in halfhoge vegetatie, in rietmoerassen, in hoogveen- en heidegebieden. Dit zijn plaatsen waar een kleine kans op grondpredatie is. Hustings *et al.* (2006) stellen zich in de Avifauna van Limburg de vraag waar de vogels die overwinteren op de Zuid-Limburgse plateaus slapen, aangezien bovengestane habitat hier ontbreekt. De vondst van drie, vermoedelijk door Vossen, gepredeerde Blauwe Kiekendieven (in Sibbe, in 2008, 2009 en 2010) zette ons op het spoor om gericht onderzoek te doen naar het overwinteren van Blauwe Kiekendieven in de Zuid-Limburgse akkergebieden. De vraag is of de winst van de rijk gedekte tafel in

de hamsterkernleefgebieden opweegt tegen het risico van predatie. Klaassen *et al.* (2006) berekenden voor de broedpopulatie op de Nederlandse Waddeneilanden dat de sterke achteruitgang van de soort niet kan worden verklaard door een te lage reproductie. De overleving van de vogels in de overwinteringsgebieden speelt waarschijnlijk wel een belangrijke rol.

In de winter van 2010/11 werd in een samenwerking tussen de provincie Limburg, SOVON en Bionet (René Janssen, met medewerking van Stef van Rijn) een studie opgezet waarin slaapplekken werden opgespoord, vogels werden gevolgd met behulp van telemetrie en voedselonderzoek werd gedaan. Eén van de te beantwoorden vragen is hoe de kiekendieven in het Zuid-Limburgse landschap omgaan met predatierisico's. In dit artikel worden de eerste resultaten van deze studie samengevat.

Methode

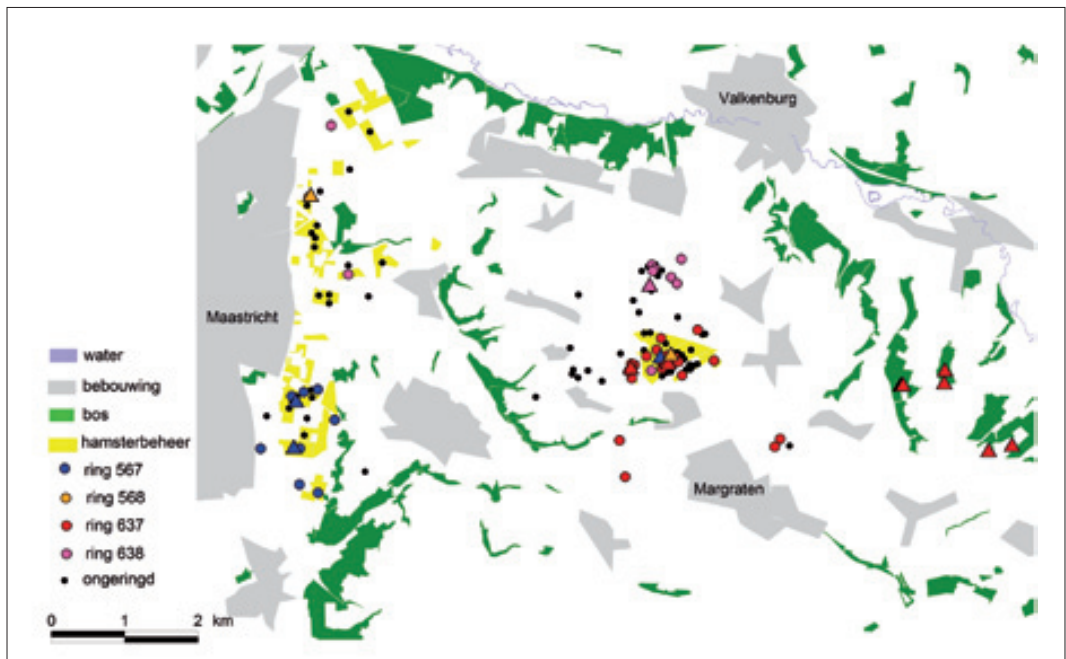
Studiegebied

We concentreerden ons op een deel van het westelijk Heuvelland (Zuid-Limburg), globaal gelegen tussen

Maastricht, Gulpen en de loop van de Geul. In dit gebied is ca. 3000 hectare open akkerlandschap aanwezig; gedeeltelijk op het Plateau van Margraten en ten dele op lagere terrassen aan de oostrand van de stad Maastricht. In het gebied liggen de hamsterkernleefgebieden Sibbe, Amby en Heer, waar op 185 hectare hamsterbeheer wordt gevoerd, deels in verbindingzones (figuur 1). Limburgs Landschap voert vlakdekkend hamsterbeheer en agrariërs deels vlakdekkend en deels beheer van brede akkerranden. Het vlakdekkend beheer resulteert in granen die in de winter overstaan, Luzerne en Bladrammenas; in het randenbeheer wordt van reguliere graangewassen een rand van 20 meter breed en tenminste 100 meter lang niet geoogst (Kuiters *et al.*, 2010).

Slaapplekken

In het westelijk Heuvelland werden op 16 en 30 november, 2, 12, 16, 20 en 27 december en op 10, 20, 23, 28 en 31 januari slaapplekken van Blauwe Kiekendieven gezocht en aantallen vogels geteld. Dit gebeurde door in de avondschemering dieren te volgen en simultaan met 2-3 waarnemers te posten op locaties met uitzicht over de akkers. Op 20 januari

Figuur 1. Studiegebied met de ligging van de hamsterbeheerpercelen. Waarnemingen van Blauwe Kiekendieven ($n=125$) zijn weergegeven met driehoeken (slaapplekken) en punten (overige waarnemingen). De waarnemingen van de gezenderde vogels hebben ieder een eigen kleur.

Foto 1. Slaapplaats van Blauwe Kiekendieven in een perceel Gele mosterd wordt afgezocht om braakballen te vinden, Gasthuis, 21 januari 2011 (P. Voskamp)

Foto 2. Slaapplekje van een Blauwe Kiekendief in een akker met braakbal en streep uitwerpselen, Gasthuis, 21 januari 2011 (P. Voskamp)

werd in de drie hamsterkernleefgebieden tegelijk gepost. De vogels werden zo mogelijk op leeftijd (met een onderverdeling in eerstejaars, tweedejaars en adult) en geslacht gedetermineerd (zie voor determinatiekenmerken Forsman, 1999; Génsbøl, 2005). Wanneer determinatie van de leeftijd en/of het geslacht niet mogelijk was door slechte lichtomstandigheden of de afstand, dan werd volstaan met een onderverdeling in 'blauwkleden' (de kleden van tweede winter en adulte mannen) en 'ringstaarten' (het bruine kleed van eerste winter mannen en alle vrouwelijke kleden).

Voedselonderzoek

Op drie slaapplekken werden braakballen verzameld: in de kern van het hamsterreservaat Sibbe, bij Klein Welsden en bij Gasthuis. Dit werd gedaan door het terrein waar de dieren sliepen overdag af te zoeken (foto 1). De precieze slaapplekken van de Blauwe Kiekendieven zijn in het veld te herkennen als kuiltjes met aan één zijde een of meerdere braakballen en op ca. 30 cm afstand aan de andere zijde een streep witte uitwerpselen (foto 2). Naast de 96 braakballen die in de winter van 2010/11 (gedurende de maanden januari, februari en maart) zijn verzameld, waren er ook 20 braakballen beschikbaar die op 1 maart 2009 in het hamsterreservaat Sibbe op een slaapplek werden geraapt. Om de gegeten prooien te achterhalen ploos Peter de Boer de braakballen uit, waarbij de prooïresten zo mogelijk tot op soortniveau werden gedetermineerd.

Zenderonderzoek

Aansluitend bij het lopend ringonderzoek aan overwinterende zangvogels in het hamsterreservaat Sibbe (Boena van Noorden, Arnold Bakker, Ruud van Dongen en Jan Schoenmakers) werd geprobeerd om hier Blauwe Kiekendieven te vangen om ze te kunnen volgen. Hiervoor werd een rij van 117 meter grofmazige (45 en 70 mm van knoop tot knoop) mistnetten geplaatst, haaks op de hagen in het gebied. Daarnaast werden vijf lussenkooien (bal-chatri's, waar roofvogels met de klauwen in verstrikt raken) met een muis als lokker in het veld opgesteld, deels in de gewassen en deels op kale akkers. Er werd gevangen op tien dagen tussen 16 november en 3 maart. Op de meeste dagen bleven de vangmiddelen in het veld van zonsopgang tot ca. een uur na zonsondergang. Tijdens deze tien velddagen werden 14 Buizerds, 6 Sperwers, 4 Torenvalken, 4 Blauwe Kiekendieven, 4 Ransuilen, 2 Smellekens en 2 Ruigpootbuizerds gevangen en geringd (voor Ruigpootbuizerd zie elders in dit nummer).

De Blauwe Kiekendieven werden gevangen in de netten en niet op de lussenkooien. In januari 2009 lukte het wel om een jong vrouwtje te vangen met een lussenkooi. Vermoedelijk was in de winter van 2010/11 de extreem hoge veldmuisstand in Sibbe er debet aan dat de vogels niet geneigd waren naar de muizen in de lussenkooien te grijpen. De Blauwe Kiekendieven werden alle gevangen in of na de avondschemering. Ze waren gezien het tijdstip waarschijnlijk op zoek naar een slaapplek in het hamsterkernleefgebied of

Foto 3.
Eerstewinter mannetje
Blauwe Kiekendief,
gevangen voor zender-
onderzoek, in de handen
van Gerard Müskens,
Sibbe, 21 januari 2011
(P. Voskamp)

sters in winterrust onder de grond bleven. Daarna werd deze slaappleats niet meer bezet. Inmiddels waren in Sibbe op 30 november twee eerstejaars mannetjes gevangen en gezenderd. Dankzij deze vogels weten we dat Blauwe Kiekendieven gemakkelijk van slaappleats kunnen wisselen: op 2 december werd de vogel met ring 567 teruggevonden in hamsterkernleefgebied Heer, op ruim vijf kilometer van de ringplaats. Op 12 december bleek deze daar ook te slapen. De slaappleats lag in een graanstrook, opnieuw in een terreindeel dat was afgerasterd aan twee zijden, om predatie van Hamsters door loslopende honden te voorkomen. Op deze slaappleats sliepen op dat moment nog twee andere vogels, beide ringstaarten. De tweede gezenderde vogel (ring 568) werd op 2 december op een slaappleats in Amby aangetroffen, waar op dat moment nog vier andere ringstaarten vlogen (helaas kon niet worden vastgesteld of deze op hetzelfde perceel sliepen). Deze slaappleats lag in een veld met groenbemester. Onduidelijk is waarom de vogels van slaappleats wisselden. Dit kan met verstoring door de vangst in de avondschemering te maken hebben, het verwijderen van het vossenraster of met de invallende winter die vanaf 29 november voor een sneeuwdek zorgde (zie figuur 2).

Toen vanaf 16 december, na een korte dooi, opnieuw een periode met een dik sneeuwpakket aanbrak, vertrokken de meeste Blauwe Kiekendieven uit het

Heuvelland. Op 20 december en 27 december werd bij tellingen in de drie hamsterkernleefgebieden in het westelijk Heuvelland geen enkele Blauwe Kiekendief gevonden. Waarschijnlijk waren de vogels in de sneeuwperiode vertrokken naar zuidelijker oorden of ze hielden zich op in andere habitats (zoals bebouwd gebied, getuige onder meer de waarneming van een tweedejaars man bij het academisch ziekenhuis in Maastricht op 3 januari).

Vanaf 7 januari kwamen de akkers onder de sneeuw vandaan en keerden Blauwe Kiekendieven weer terug in het studiegebied. Bij een simultaantelling in de drie hamsterkernleefgebieden op 20 januari, werd een slaappleats gevonden in een perceel met ca. 3 ha. Gele mosterd. Dit perceel sloot aan bij andere percelen, waar nog eens 5 ha. Gele mosterd was geteeld. De slaappleats lag op ruim een kilometer van de slaappleats die in november in het hamsterkernleefgebied Sibbe was gevonden. Op het perceel waren vanuit Sibbe en Amby zeven vogels (4 ringstaarten en 3 blauwkleed) ingevallen.

Op 28 januari waren in de namiddag zes Blauwe Kiekendieven (1 adulte man, 1 tweedejaars man en 4 ringstaarten, waaronder 1 eerstejaars man en 1 eerstejaars vrouw) aanwezig in het hamsterreservaat Sibbe. De vogels vlogen niet naar het mosterdperceel om te slapen, maar gingen naar een perceel van ca. 3 ha. overstaande tarwe aan de rand van het reservaat. Op 31 januari waren waarschijnlijk dezelfde zes

Foto 4.

*Tweedewinter mannetje
Blauwe Kiekendief,
gevangen voor zender-
onderzoek, in de handen
van Peter de Boer,
Sibbe 31 januari 2011
(P. Voskamp)*

Blauwe Kiekendieven nog in het gebied aanwezig. In de avondschemering vielen de vogels in op het tarweperceel waar op 28 januari werd geslapen. Maar na een verstoring door een loslopende hond vertrokken de vogels alsnog naar de slaappleats in het mosterdperceel van 20 januari.

Dat Blauwe Kiekendieven niet altijd in groepen slapen én heel individuele keuzes kunnen maken, toonde de vogel (opnieuw een eerstejaars mannetje, ring 637) aan die op 21 januari in het hamsterreservaat in Sibbe werd gevangen. Hij bleek op 22 januari solitair te slapen in een top van een Fijnspaar in een

*Foto 5. Slaappleats van een Blauwe Kiekendief in een perceel
fijnspaar, Gerendal, 26 januari 2011 (P. Voskamp)*

perceel met Fijnsparren van ca. 15 meter hoog op de beboste helling van het Gerendal bij Scheulder (foto 5). De slaappleats grenst aan een open plek in het bos. Op 23 januari sliep hij in een ander fijnspaarperceel nabij Stokhem. Op 26 januari rustte de vogel om 12.00 uur in het fijnspaarperceel van 22 januari, maar 's avonds zat de vogel in een derde bosperceel, opnieuw in een Fijnspaar. Op 28 januari bleek hij met vier andere vogels te slapen in eerdergenoemd tarweperceel en op 31 januari in het mosterdperceel met deze vogels. Op 1 februari bleek hij weer terug in het bos: solitair slapend in het perceel waar ook op 26 januari de nacht werd doorgebracht, maar dit keer open en bloot in een berk. Tenslotte werd hij op 17 februari aangetroffen in een Fijnspaar in een smalle bosstrook bij Stokhem. Deze vogel werd dus in een periode van minder dan een maand op zeven verschillende slaappleatsen gevonden! Het wisselen van de slaappleats op 22 januari kan met de storing door de vangst, de avond ervoor, te maken hebben gehad. Daarna is de vogel echter niet meer door de onderzoekers gehinderd en wisselde hij zonder voor ons duidelijke aanleiding van slaappleats. Alle in de winter van 2010/11 vastgestelde slaappleatsen zijn in figuur 1 weergegeven met driehoekjes.

Terreingebruik

In figuur 1 zijn alle 125 waarnemingen weergegeven tijdens de zoektochten naar slaappleatsen in het westelijk Heuvelland en het volgen van gezenderde

Tabel 1. Jagende Blauwe Kiekendieven, onderverdeeld naar het gewas waarop ze werden aangetroffen. De waarnemingen van de gezenderde vogel met ring 637, (25,5 uur gevolgd) zijn apart weergegeven.

gewassoort	alle jagende vogels	ring 637
overstaand graan	40	17
Bladrammenas	8	4
Luzerne	19	8
stoppel korrelmaïs	7	1
opkomend wintergraan	3	2
Gele mosterd	10	3
gras	6	2
overig	3	1
totaal	96	38

Blauwe Kiekendieven in de winter van 2010/11. De gezenderde vogels zijn elk met een eigen kleur afgebeeld. Tabel 1 laat de gewassen zien waarop jagende vogels werden aangetroffen; 67 van de 96 waarnemingen (70%) hadden betrekking op percelen met hamsterbeheer. Naast percelen met hamsterbeheer zijn percelen met de stoppel van laat geoogste korrelmaïs (7) en met groenbemester (10) van belang. De op 21 januari gezenderde vogel (ring 637) kon gedurende 25,5 uur worden gevolgd, waaronder twee bijna volle dagen (26 januari en 1 februari). Het gedrag van deze jagende vogel laat een vergelijkbaar beeld zien: 76% van de waarnemingen vond plaats op hamsterbeheerpercelen.

De vogel die van de slaappleats in Sibbe verhuisde en op 2 december werd teruggevonden op een slaappleats in Heer, werd daar op 12 december jagend waargenomen boven percelen met hamsterbeheer. Hij maakte nog een interessante uitstap: op 13 december werd hij jagend boven een ruigte langs de Maas bij Petit Lanaye op Belgisch grondgebied gefotografeerd (Bernard Bouckennooghe, waarnemingen.be). Een tweede winter mannetje dat op 31 januari in Sibbe werd gevangen (ring 638, foto 3) verloor de zender vermoedelijk al na een dag in Amby op een perceel Gele mosterd. Deze vogel werd ook jagend gezien op een perceel overstaand graan in een verbindingzone bij Bemelen.

Voedsel

De analyse van de verzamelde braakballen geeft een helder beeld (tabel 2): in 2009 en 2011 bestond het menu van de Blauwe Kiekendieven vrijwel volledig uit kleine zoogdieren. Voor zover een prooi met zeker-

Tabel 2. Dieetsamenstelling van overwinterende Blauwe Kiekendieven in Zuid-Limburg op basis van prooiresten in braakballen, verzameld op slaappleatsen in en rond het hamsterreservaat Sibbe, gebaseerd op analyse van in totaal 122 prooien uit 20 (2009) en 102 (2011) braakballen.

	2009	2011	totaal
Veldmuis <i>Microtus arvalis</i>	1	24	25
woelmuis spec. <i>Arvicolinae</i>	14	74	88
Veld/Aardmuis <i>Microtus arvalis/agrestis</i>	2	-	2
muis spec. (ware muis of woelmuis)	3	3	6
Winterkoning <i>Troglodytes troglodytes</i>	-	1	1
totaal aantal prooien	20	102	122

heid op soort kon worden gebracht, was dit Veldmuis. De rest was woelmuis spec., Veld/Aardmuis of muis spec. De enige vogelprooi in de braakballen was een Winterkoning

Mortaliteit

Tijdens de tellingen van overwinterende vogels in het hamsterreservaat Sibbe werd in 2008, 2009 en 2010 steeds één dode Blauwe Kiekendief gevonden. Het betrof in 2008 een eerstejaars vrouwtje, in 2009 een volwassen mannetje en in januari 2010 werd een eerstejaars mannetje gevonden. In deze drie gevallen werden enkel de afgebeten veren gevonden; het ging dus om door zoogdieren opgegeten vogels. Bij twee van de drie vogels werd door de geur van de resten duidelijk dat er een Vos bij betrokken was geweest. Of vossenpredatie daadwerkelijk de doodsoorzaak van deze vogels was, kan daarmee echter niet worden aangetoond; het is niet uit te sluiten dat ze door een andere oorzaak zijn omgekomen en dat een Vos enkel de resten heeft opgeruimd. De gezenderde vogel die in Amby op een slaappleats werd teruggevonden, werd op 12 december dood aangetroffen in het slaapperceel. De vogel was sterk vermagerd. Waarschijnlijk heeft de onervaren vogel door het sneeuwdek onvoldoende voedsel kunnen vinden.

Discussie

In vergelijking met de vorige winter waren in de winter van 2010/11 relatief lage aantallen Blauwe Kiekendieven aanwezig in het westelijk Heuvelland. Vermoedelijk is dit het gevolg van het langdurige sneeuwdek in december. De aanwezige Blauwe Kie-

Foto 6. Veldmuizen bereiken in percelen met overstaand graan enorme dichtheden, Sibbe, 21 januari 2011 (P. Voskamp)

kendieven concentreren zich bij het zoeken van voedsel grotendeels op de percelen met hamsterbeheer. Bij het observeren van jagende Blauwe Kiekendieven leek het er regelmatig op dat ze probeerden vanuit de dekking van het landschap groepen zangvogels te overvallen. In de braakballen is dit echter in het geheel niet terug te vinden. De enige vogelprooi die werd gevonden, een Winterkoning, is niet bepaald een talrijke akkervogel. Kennelijk zijn het vooral de grote aantallen Veldmuizen die de kiekendieven in de hamstergebieden tot voedsel dienen. In de winter van 2010/11 waren er inderdaad enorme aantallen Veldmuizen in het hamsterreservaat Sibbe (de hoogste aantallen sinds 2004, zie foto 6). In de loop van de winter nam de dichtheid daarvan zelfs nog flink toe (gegevens Boena van Noorden, Provincie Limburg); in november werden nog pasgeboren Veldmuizen waargenomen. In de winter van 2008/09 waren de aantallen Veldmuizen in het gebied veel lager, maar ook in deze winter werden bijna hoofdzakelijk Veldmuizen gegeten. In Drenthe bestond het wintervoedsel van Blauwe Kiekendieven voor 91% uit Veldmuis (van Manen, 1996). In Friesland maakte Veldmuis 96% van het winterdieet uit (Kleefstra & Spijckstra-Scholten, 2008).

Naast voedsel vinden de Blauwe Kiekendieven in de hamsterkernleefgebieden dekking om er de nacht in door te brengen. Het vele voedsel in de percelen trekt echter ook andere predatoren aan. Met name de aanwezigheid van Vossen, die 's nachts veelvuldig de beheerpercelen afstruinen, lijkt een reëel gevaar voor Blauwe Kiekendieven die, aangelokt door de

gunstige voedselsituatie, besluiten in de akkergebieden te overnachten. In deze studie wordt echter duidelijk dat de vogels effectief aan predatievermijding doen. Met name het kiezen van slaappleaatsen in afgerasterde terreindelen springt daarbij in het oog. Deze veilige keuze is waarschijnlijk niet ingegeven doordat de kiekendieven begrijpen dat het elektrisch raster voswerend is, maar omdat de vegetatie binnen het raster niet doorsneden is met wissels van grotere zoogdieren en dus optimaal dekking biedt. Buiten het vossenraster wordt de vegetatie in de loop van de winter steeds opener, vooral omdat voedselzoekende Vossen, Dassen en Reeën veelvuldig door het gewas lopen. Uit dit onderzoek blijkt dat ook percelen met groenbemester van belang kunnen zijn als veilige slaappleaats. Gele mosterd wordt gewoonlijk gezaaid na de oogst van graan als groenbemester, als maatregel tegen erosie en om aaltjes in de bodem te bestrijden (mededeling P. Nijskens). Het gewas sterft door de vorst af en vormt dan een geschikte slaaplocatie: de vegetatie is voldoende hoog en het geritsel van de afgestorven stengels verraaft tijdig een eventuele grondpredator die door het gewas loopt, zodat de rustende kiekendieven kunnen vluchten. Een storing van een slapende vogel met een zender op 31 januari leerde dat de vogels bij onraad ook in het donker gemakkelijk opvliegen om in de omgeving weer in het gewas in te vallen. Waarschijnlijk wordt een groot deel van de mosterdpercelen minder door Vossen bezocht omdat in deze percelen maar weinig Veldmuizen aanwezig zijn (omdat de laat gezaaide planten niet tot bloei en in het zaad komen). Dit in tegenstelling tot de overstaande graanpercelen, waar hoge dichtheden aan Veldmuizen grote aantallen predatoren, waaronder Vossen, aantrekken.

Het slapen van Blauwe Kiekendieven in akkers komt in Nederland niet algemeen voor. Geen van de 152 slaappleaatsen met bekende habitat, tijdens de door Castelijns & Wouters (2011) beschreven landelijke slaappleaatsstellingen, lag in een akker. Er zijn echter uitzonderingen bekend. Ottens (1999) vermeldt het slapen in een ongedorste gerstakker in Drenthe in de winter van 1998. In Flevoland bevond zich in de winter 2010/11 een slaappleaats van 4-5 Blauwe Kiekendieven op een perceel ongeoogste winterarwe (waarneming.nl).

Het slapen in bomen, zoals hier vastgesteld bij één van de gezenderde vogels, blijkt zowel in Nederland als in de rest van Europa een zeldzaam fenomeen te zijn. De eerste melding van een slaappleaats in

boomtoppen kwam uit Duitsland (Von Kropp & Münch, 1979). In een studie van maar liefst 214 slaappleaatsen in Groot-Brittannië en Ierland werd naast het reguliere slapen op de grond slechts eenmaal een Meidoornstruweel genoemd; in bomen werden in het geheel geen slaappleaatsen gevonden (Clarke & Watson, 1990). Uit Noord-Ierland wordt overnachten en zelfs broeden in Fijnsparren gemeld (Scott, 1994). Zonder meer zijn bomen een effectieve strategie om predatie door Vossen te vermijden. In bosgebieden vormen echter Haviken een op de loer liggend gevaar. In het Gerendal werd een vrouwtje Havik waargenomen op minder dan 100 meter van één van de slapende kiekendieven.

Blauwe Kiekendieven tonen zich opmerkelijk flexibel in het vinden van geschikte slaappleaatsen. De vogels beperken daarmee aanmerkelijk het predatierisico. Ook het feit dat de vogels soms slechts een of twee nachten op eenzelfde locatie slapen, draagt waarschijnlijk bij aan de vermindering van predatie. Op de Nederlandse Waddeneilanden en op de Veluwe slapen vogels soms wel 10-12 nachten op exact dezelfde locatie. De vraag of de winst van het talrijke voedsel in de hamstergebieden opweegt tegen het gevaar, is moeilijk te beantwoorden. Om het predatierisico te beperken is het aan te bevelen om in ieder hamsterkernleefgebied gedurende de hele winter een klein deel van het terrein vosvrij af te rasteren om de Blauwe Kiekendieven veilige slaappleaatsen te bieden. Een dergelijke maatregel kan zelfs voor de populatie van de Waddeneilanden beschermingsrelevantie hebben. Dit illustreert de waarneming op 28 november 2010 van een eerstejaars vrouwtje Blauwe Kiekendief met kleurringen dat in Sibbe werd gefotografeerd door Stef van Rijn en Debby Doodeman. Het bleek een vogel te zijn die afkomstig was uit een nest op het Duitse Waddeneiland Langeoog (gegevens N. Oberdiek).

Dankwoord

Dank gaat uit naar Arnold Bakker, Stef van Rijn, René Janssen, Boena van Noorden en Ruud van Dongen, Jan Schoenmakers, Janna van der Zijpp,

Gerard Müskens, Hugh Jansman, Martijn van de Loo, Debby Doodeman, Dirk Ottenburghs, Jasmijn Hulleman, Symen Deuzeman en Michel Geven voor hun hulp bij het veldwerk. Nicole Cordewener en Frank Kronen (Limburgs Landschap) worden bedankt voor de goede samenwerking. Verder dank aan Peter Nijskens voor de informatie over akkerbeheer en het succesvolle beheer van een slaappleaats van Blauwe Kiekendieven op één van zijn akkers.

Literatuur

- Bos J., B. Roelofs, S. Gubbels & W. Driessen, 2008. Overstaande granen voorzien ook elders in een behoefte! Een jaar graanteelt op de Kraijelheide. *Limburgse Vogels* 18: 61-67.
- Castelijns H. & P. Wouters, 2011. Blauwe Kiekendieven in Nederland in de winters van 1985/86 – 1989/90. *Limosa* 84: 1-11.
- Clarke R. & D. Watson, 1990. The Hen Harrier *Circus cyaneus* Winter Roost Survey in Britain and Ireland. *Bird Study* 37(2): 84-100.
- van Dongen R., 2004. Het succes van Sibbe voor broedvogels en overwinterende akkervogels. *Limburgse Vogels* 14: 9-16.
- Forsman D., 1999. The raptors of Europe and the Middle East. T. & A.D. Poyser, London.
- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XXXV aflevering 5-15, Maastricht.
- Génsbøl B., 2005. Veldgids roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Klaassen O., L. Dijkens, P. de Boer, F. Willems, R. Foppen & K. Oosterbeek, 2006. Meer Blauw op de Wadden! Broedsucces, voedselécologie en dispersie van de Blauwe Kiekendief op de waddeneilanden in 2004-2006. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Kleefstra R. & W. Spijstra-Scholten 2008. Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* en Veldduilen *Asio flammeus* profiteren van tijdelijke Mid-Friese braaklegging. De Takkeling Jaargang 16(1): 76-84.
- Kuiters A.T., M.J.J. la Haye, G.J.D.M. Müskens & R.J.M. van Kats, 2010. Perspectieven voor een duurzame bescherming van de Hamster in Nederland. Alterra Rapport 2022. Alterra, Wageningen.
- van Manen W., 1996. Demografie en voedsel van overwinterende Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in Drenthe. *Limosa* 69: 9-12.
- Ottens H.-J., 1999. Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* foerageren en slapen in percelen ongedorste gerst in Drenthe. *De Takkeling* 7 (3): 198-205.
- Scott D., 1994. First records of tree roosting by Hen Harriers. *Northern Ireland Bird Report* 84-89.
- Verbeek P., 1980. De Kuilkensgreend in de winter van 1978-79. *In Vogelvlucht* 3: 90-94.
- Von Kropp R. & C. Münch, 1979. Beobachtungen an Schlafplätzen überwinternder Kornweihen *Circus cyaneus* in der Renchniederung (Mitelbaden). *Ökologie der Vögel* 1: 165-179.

Winter 2010/2011 goed voor Ruigpootbuizerd in Limburg

Fred Hustings & Nicole Reneerkens

Foto 1. Boena van Noorden met gevangen eerstejaars Ruigpootbuizerd. Deze vogel bleef maar korte tijd ter plaatse. Sibbe, 16 december 2010 (P. Voskamp)

De status van de Ruigpootbuizerd *Buteo lagopus* was in Limburg, net als elders in Nederland, lange tijd verduisterd door determinatieproblemen. Toen deze gaandeweg tot het verleden begonnen te behoren, werd de soort beschouwd als een zeldzame en onregelmatig verschijnende roofvogel. In de periode 1926-2004 werden 37 betrouwbare waarnemingen bekend, bijna allemaal van solitaire exemplaren (Hustings *et al.*, 2006). Voor zover kon worden gesproken van een trend, leek deze eerder dalend dan stijgend, de enorme toename van het waarnemerscorps in aanmerking nemend. De laatste jaren lijkt dit wat te veranderen, te beginnen met een kleine influx in 2007/08 beschreven door John Roemen (2008). Deze influx betrof minstens 10-12 individuen, waarvan er enkele maandenlang pleisterden in hamsterreservaten. Na een paar

magere seizoenen sprong de afgelopen winter van 2010/11 er in positieve zin uit. Drie trekkers op 17 oktober vormden, samen met een ter plaatse verblijvende vogel in het hamsterreservaat bij Sibbe, de opmaat voor een naar Limburgse begrippen opmerkelijke ruigpotenwinter.

Material

Dit artikel baseert zich op de data zoals deze zijn ingevoerd in Vogelarchief Limburg/Waarneming.nl en de mailgroep Vogelinfo Limburg. De gegevens zijn geordend per decade. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen doortrekkers en pleisteraars. Een Ruigpootbuizerd die eenmalig op een locatie is gezien, krijgt het predikaat doortrekker. Hetzelfde geldt voor vogels die slechts gedurende één decade zijn

waargenomen. Dit is een strenge benadering (zeker wat de minder intensief bezochte gebieden betreft, of gebieden waar vogels aan grensoverschrijding doen) die in een minimum schatting resulteert. Het voorkomen buiten Limburg is gereconstrueerd aan de hand van digitaal ingevoerde systematische trektellingen (trektellen.nl) en losse meldingen (waarneming.nl).

De winters van 2008/2009 en 2009/2010

In de eerste winter na de influx van 2007/08 werden 'maar' vijf doortrekkers gezien, tussen 4 oktober 2008 en 10 januari 2009. Wel overwinterde in 2008/09 wederom een Ruigpootbuizerd rond de trektelpost Aan de Majoor bij Koningsbosch en het nabijgelegen hamsterreservaat. Het werd door de trektellers waarschijnlijk geacht dat dit hetzelfde exemplaar was als van de voorgaande winter 2007/08. De vogel bleef aanwezig van 14 oktober tot 22 maart en verbrak daarmee ruimschoots het Limburgse verblijfsrecord van precies één jaar oud (11 november – 9 december 2007).

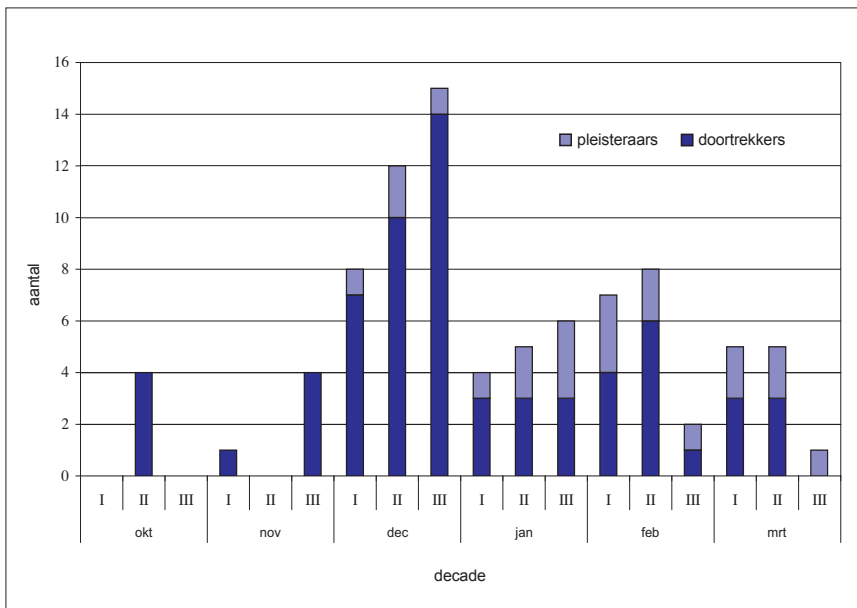
In het najaar van 2009 werd geen enkele Ruigpootbuizerd gezien. Van 22 januari tot 11 februari 2010 verbleef een exemplaar in het akkerreservaat Mortelshof bij Linne. De enige doortrekker werd op 12 februari boven de Kollenberg bij Sittard waargenomen.

Winter 2010/2011

Doortrekkers

Op 17 oktober passeerden drie Ruigpootbuizerds de trektelposten van de Mariapeel (Helenaveen), De Hamert (Bergen) en Loozerheide (Weert). Een vierde vogel verbleef die dag in het hamsterreservaat bij Sibbe. De eerstvolgende Ruigpootbuizerd alhier verscheen pas op 28 november en daarna bleef het er rustig tot de tweede decade van december. Dit suggereert dat de eerste twee vogels van Sibbe nog geen blijvers waren. Vervolgens werd het drukker, met op 13 december drie en op 16 december zelfs vier gelijktijdig aanwezige Ruigpootbuizerds in het gebied. Het ging om drie eerstejaarsvogels en één tweedejaars (Paul Voskamp). Op dezelfde dagen was het in het terrein ook druk met Buizerds (max. 14) en Blauwe Kiekendieven (3) (telling Provincie Limburg; Boena van Noorden). Deze topdagen werden niet meer herhaald, zodat het aannemelijk is dat 2-3 Ruigpootbuizerds toch nog verkasten (zie ook verderop).

Ook de Ruigpootbuizerds die op de Kollenberg bij Sittard op 27 december (1) en 30 december (2) werden gezien, waren geen blijvertjes. Ze werden althans bij regelmatige bezoeken voor of na die data niet meer gezien (Ger de Hoog). Blijkbaar vormden ze een onderdeel van een trek golfje, want in de derde

Figuur 1.
Minimaal aantal doortrekkers en pleisteraars in Limburg in de winter van 2010/11, gesommeerd per decade.

decade van december werden op tien locaties 14 vogels als doortrekker genoteerd. Het golfje, dat ook elders in den lande werd opgemerkt (zie verderop), ebde daarna weg. In totaal werden op 30 plekken in Limburg tussen 17 oktober 2010 en 13 maart 2011 Ruigpootbuizerds gezien die in dit artikel als doortrekker worden beschouwd (figuur 1).

Pleisteraars

Vier Limburgse akkergebieden nodigden een aantal Ruigpootbuizerds blijkbaar uit om langduriger te blijven hangen. Direct ten zuiden van Koningsbosch werd er een van 3 december tot 22 februari nagenoeg onafgebroken gezien. Er zijn waarnemingen op 27 verschillende dagen en uit elke decade binnen deze periode. Het was echter niet steeds hetzelfde individu. Ran Schols fotografeerde op 7 februari een adult mannetje, waar hij in december 2010 nog een juveniele vogel op de geheugenkaart wist vast te leggen.

In het akkergebied ten oosten van Schinnen verbleef een Ruigpootbuizerd van 5 tot en met 20 maart. Dit zou een van de vogels van Koningsbosch kunnen zijn. Er bestaat immers geen overlap in de tijd en de vliegafstand tussen beide gebieden, ongeveer 10 km, is een peulenschil voor deze soort. Een vergelijkbare uitwisseling tussen gebieden kan overigens ook elders niet geheel worden uitgesloten.

In het hamsterreservaat Sibbe en omgeving verbleef een Ruigpootbuizerd van 21 januari tot 27 maart (zie zenderonderzoek). Akkerreservaat Mortelshof bij Linne werd van 22 januari tot en met 1 februari bezocht door een pleisteraar. Daarmee waren er in de laatste decade van januari en de eerste van februari op drie verschillende plekken binnen Limburg langdurig pleisterende Ruigpootbuizerds aanwezig.

Zenderonderzoek

In de winter 2010/11 werd door de provincie Limburg (Arnold Bakker, Paul Voskamp) in samenwerking met SOVON (Peter de Boer) en Bionet (René Janssen) onderzoek gedaan naar het terreingebruik van Blauwe Kiekendieven in de akkergebieden in Zuid-Limburg (zie elders in dit nummer). Daarbij werden er kiekendieven gevangen om ze te kunnen ringen en te voorzien van een zender. Als bijvangst bij dit onderzoek werden in het hamsterreservaat Sibbe twee Ruigpootbuizerds gevangen met een lussenkooi (bal-chatri) met een levende muis als lokker. Deze vogels werden, net als de kiekendieven, voorzien van een VHF-zender van twee gram, die op een staartveer werd gelijmd. Deze zenders hebben een bereik van enkele kilometers. Door de vogels te volgen met behulp van de zenders werd informatie verkregen over de verblijftijd en het ruimtegebruik van de vogels.

De eerste Ruigpootbuizerd werd op 16 december 2010 gevangen (foto 1). Het was één van de vier Ruigpootbuizerds die op dat moment in het reservaat en de directe omgeving verbleven. De eerstejaars vogel, met een vleugellengte van 415 mm en een gewicht van 790 gram, joeg ook na de vangst nog in het gebied. Van 17 tot en met 19 december werd Limburg bedolven onder een dikke laag sneeuw. Tijdens zoektochten in Zuid-Limburg en aangrenzend Vlaanderen (Vlaams Haspengouw, Voerstreek) op 19 en 20 december werd het signaal van de zender niet meer opgepikt. Waarschijnlijk was de gezenderde vogel verder getrokken op de vlucht voor de sneeuw.

Van de vier vogels in het hamsterreservaat Sibbe was op 20 december nog één (ongeringde) vogel aanwezig.

Foto 2 en 3. Peter de Boer met gevangen eerstejaars Ruigpootbuizerd. Sibbe, 21 januari 2011 (P. Voskamp)

Foto 4. Eerstejaars Ruigpootbuizerd, gezenderd en tevens van vleugelmarkering voorzien (linkervleugel). Deze vogel bleef bij Sibbe aanwezig van 21 januari tot en met 27 maart 2011. Sibbe, 17 februari 2011 (P. Voskamp)

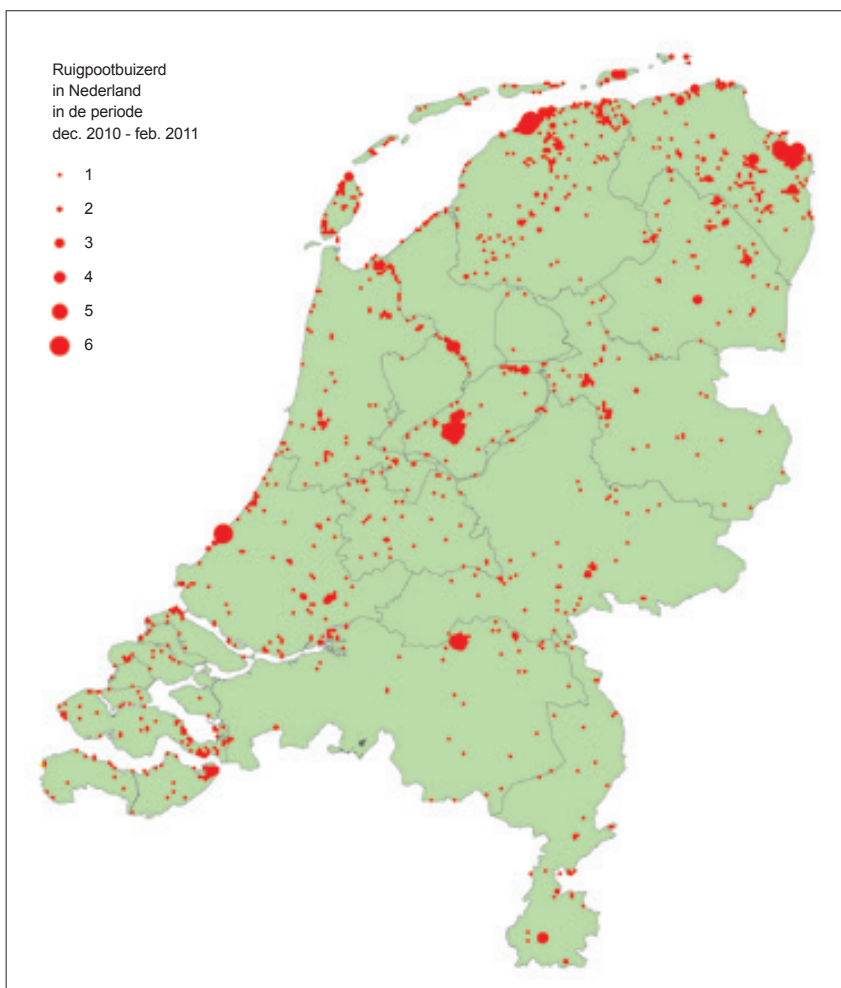
Deze bleef in het gebied gedurende de rest van de sneeuwperiode, die tot en met de eerste week van januari aanhield. Het was waarschijnlijk deze vogel die op 21 januari 2011 op dezelfde wijze als de eerste gevangen werd. Het betrof opnieuw een eerstejaars vogel (foto's 2,3 en 4), met een vleugellengte van 422 mm en een gewicht van 840 gram. De vogel kreeg naast de zender een kleurmarkering met rode inkt op het lichte venster van de buitenste handpen in de linkervleugel. Dit maakte ook identificatie met de verreijkijker mogelijk. Deze Ruigpootbuizerd vertoonde een opmerkelijke trouw aan de overwinteringsplaats en was tot 27 maart vrijwel dagelijks te zien in het hamsterreservaat, jagend op de talrijk aanwezige Veldmuizen. Gedurende de winterperiode werden slechts enkele korte uitstapjes naar akkers op het Plateau van Margraten vastgesteld: éénmaal bij Cadier en Keer op opkomende wintertarwe (2,2 km van de vangplaats) en twee maal bij Terblijt op een perceel mosterd (2,4 km). 's Nachts sliep de vogel gewoonlijk in een loofboom aan een holle weg op korte afstand van het reservaat.

Herkomstgebied

Binnen Europa is de Ruigpootbuizerd een van de meest noordelijk broedende roofvogels. Ondanks de behoorlijke broedpopulatie (minstens 37.500 paren in Fenno-Scandinavië en Noord-Rusland (Mebs & Schmidt, 2006) is de soort in Nederland schaars. Dat komt doordat Fenno-Scandinavische Ruigpootbuizerds een overwegend zuidelijke tot zuidoostelijke trekrichting aanhouden, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Buizerds waarvan een groot deel in zuidwestelijke richting afreist. Zweden, dat in Nederland garant staat voor een trekstroom aan Buizerds in oktober, heeft ons weinig te bieden aan Ruigpootbuizerds. Er zijn veel terugmeldingen van vogels die in Zweden geringd zijn (de eerste er ooit geringde vogel betrof een Ruigpootbuizerd!), maar die stammen vrijwel allemaal uit een gebied dat van Duitsland tot in Oekraïne en de noordelijke Balkan reikt (Fransson & Pettersson, 2001). Dat zou dus betekenen dat bij ons normaliter vooral Noorse vogels zullen opdiken. Ook die blijken echter ons land weinig aan te doen: het merendeel van de Noorse ringmeldingen stamt uit dezelfde gebieden als waar de Zweedse vogels overwinteren, al ligt het accent westelijker en noordelijker, vooral voor broedvogels uit het zuiden van het land (Bakken *et al.*, 2003). Desondanks is het aannemelijk dat het toch vooral Noorse en in mindere mate Zweedse vogels waren die onze provincie hebben aangedaan, aangezien meer oostelijke populaties nog verder weg overwinteren.

De wegtrek van Ruigpootbuizerds uit Fenno-Scandinavië wordt systematisch gevolgd op de uiterste zuidpunt van Zweden. Hier, bij Falsterbo, steekt naar men aanneemt een groot deel van de Zweedse en misschien ook Noorse populatie over. Vanaf 1973 wordt de volledige wegtrekperiode jaarlijks vastgelegd. Na een aantal seizoenen met sterkschommelende aantallen (meestal 500-2000 ex.) zette midden jaren tachtig een gestage achteruitgang in die rond de eeuwwisseling leek te stabiliseren op laag niveau (meestal 200-600 ex.). De afname, die een parallel vond in die van de Blauwe Kiekendief, werd geweten aan het jarenlange uitblijven van lemmingen- en veldmuizenpieken, wat tot slechte broedresultaten leidde (Kjellén & Roos, 2000). Blijkbaar trad die afname niet alleen in het Zweedse achterland op maar ook elders. In ieder geval was de soort als wintergast in Nederland sinds de jaren tachtig sterk afgenomen, zo bleek uit de resultaten van het Punt-Transect-Tellingenproject (Boele *et al.*, 2005).

Maar verrassingen blijven mogelijk! Na het op Falsterbo zeer matige seizoen 2009 (185 trekkers) trad in 2010

Figuur 2.
Voorkomen van
Ruigpootbuizerd in
Nederland per
kilometerhok in
december-februari
2010/11. Losse
waarnemingen,
ingevoerd op
Waarneming.nl.

onverwacht sterke trek op. Het seizoenstotaal van 1991 trekkers betekende zelfs dat dit jaar in de top vier belandde na 1978 (2733), 1984 (2372) en 1977 (2037). De verreweg beste trekdag in 2010 was 13 oktober. Nadat er op de voorgaande dag al een fraaie 329 Ruigpootbuizerds gepasseerd waren, ging het op de 13e los met een stroom van 1202 trekkers. De trek vond daarmee veel gepieker plaats dan in andere topjaren, toen de dagmaxima bleven steken bij 300 of minder. Ook de Buizerd was overigens in het na-jaar van 2010 opvallend talrijk op Falsterbo, met een seizoenstotaal van 23.512 (het seizoensgemiddelde was ruim de helft lager, 11.544) en een waanzinnig dagrecord van 10.071 op 11 oktober. Zelfs de met roofvogels behoorlijk verweende lokale trektellers zullen zich daarbij de ogen uitgewreven hebben.

Voorkomen in Nederland

In Nederland was in 2010 aanvankelijk niet zo veel van Ruigpootbuizerds te merken. Wel stelden de trektelposten wat meer doortrek vast dan in andere jaren, met piekjes half oktober (27 trekkers op 17 oktober) en begin november. In december leefde de trek op, al werd dit matig vastgelegd doordat de meeste trektellers al gestopt waren. Desondanks was het aannemelijk dat er in die tijd enige nieuwe doortrek plaatsvond, gelet op waarnemingen onder andere op trektelpost De Vulkaan te Den Haag (max. 6 ex. op 19 december).

Deze influx viel samen met koud winterweer. In Nederland was december 2010 de koudste decembermaand in ruim 40 jaar, met een gemiddelde temperatuur die

5°C lager uitkwam dan het langjarig gemiddelde. Even opvallend was de hoge frequentie waarmee sneeuw viel (KNMI, De Bilt). Ten oosten van ons land was het nog extremer met zware sneeuwval en hevige koude in met name het oosten van Duitsland en in Polen. Dat de Ruigpootbuizerds juist in deze periode opdoken, suggereert dat de Siberische toestanden in Oost- en Midden-Europa voor enige opschuiving in westelijke richting zorgden. Dit kwam overeen met een duidelijk versterkt optreden van bijvoorbeeld Wilde Zwanen in Nederland (zie bijdrage elders in dit nummer), een soort die afgelopen jaren in toenemende mate onder invloed van zachtere winters ten oosten van ons land leek te overwinteren (Hornman *et al.*, 2011).

Losse waarnemingen lieten zien dat de meldingen van Ruigpootbuizerds in oktober en november grotendeels beperkt bleven tot de in Nederland 'klassieke' gebieden: de Waddeneilanden, de Fries-Groningse kust en het IJsselmeergebied inclusief Flevoland. Daarbuiten trad de soort verspreid maar schaars op. In december-februari kwam de soort ook landinwaarts duidelijk meer voor, al bleef dat in hoofdzaak beperkt tot het deel ten noordwesten van de lijn Breda-Apeldoorn-Emmen. Op verschillende locaties hielden zich meerdere vogels op, zoals bij Holwerd in Friesland (max. 6), in de Reiderwolderpolder in Groningen (5) en langs de Dodaarsweg in Flevoland (4) (Slaterus & van der Spek, 2011).

In de zuidoostelijke helft van het land moesten grote delen het nagenoeg zonder Ruigpootbuizerds stellen (Twente, Achterhoek, Veluwe, zuidelijke helft van Noord-Brabant), zodat het optreden in Limburg opmerkelijk was (figuur 2).

Conclusie

Met minstens 3-4 langdurige pleisteraars en tenminste 30 doortrekkers leverde het winterhalfjaar van 2010/11 een voor Limburgse begrippen opmerkelijk aantal Ruigpootbuizerds op. Bedenk wel, dat dit het resultaat is van de samengebalde inspanning van vele tientallen waarnemers.

Doortrekkers kunnen in principe overal worden waargenomen en blijven in geschikte gebieden soms even hangen. Langdurig pleisteren is weggelegd voor een klein aantal locaties, waarbij de aantrekkingskracht van de aangelegde hamsterakkers blijkbaar doorslaggevend is. Op deze akkers blijven, net als in sommige andere kleinschalige projecten (Kraaijtheide bij Venlo), granen en andere zaadhoudende gewas-

sen als Bladrammenas de hele winter staan. Dit is uiteraard niet alleen goed nieuws voor zaadetende vogels, maar ook buitengewoon gunstig voor muizen, en indirect voor verschillende soorten roofvogels (Bos *et al.*, 2008; van Noorden & Oosterveen, 2008).

Dankwoord

Veel dank gaat uit naar de vogelaars (in Limburg en daarbuiten) die hun gegevens hebben ingevoerd op de prachtige sites van Trektellen.nl en Waarneming.nl en het daarmee mogelijk maakten op eenvoudige wijze een overzicht te krijgen. Bijzondere dank aan Paul Voskamp voor het op schrift stellen van zijn belevenissen met zenderwerk en John Wouters voor het napluizen van zijn veldboekje 2010/11. Hisko deVries (waarneming.nl) leverde de bestanden voor figuur 2 aan. Arjan Boele, Jan Erik Kikkert en Karin Linders gaven nuttig commentaar bij een eerste concept.

Literatuur

- Bakken V., O. Runde & E. Tjorve, 2003. Norsk ringmerkingsatlas. Vol. 1. Stavanger Museum, Stavanger.
- Boele A., F. Hustings, A. van Kleunen, C. van Turnhout & C. Plate, 2005. Een kwart eeuw Punt-Transect-Tellingen van wintervogels in Nederland (1980-2004). SOVON-monitoringsrapport 2005/02, Beek-Ulbergen.
- Bos J., B. Roelofs, S. Gubbels & W. Driessen, 2008. Overstaande granen voorzien ook elders in een behoefte! Een jaar graanteelt op de Kraaijtheide. Limburgse Vogels 18: 61-67.
- Fransson T. & J. Pettersson, 2001. Svensk ringmärkningsatlas. Vol. 1. Naturhistoriska riksmuseet & Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.
- Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg, E. van Winden, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2011. Watervogels in Nederland in 2008/2009. SOVON-monitoringsrapport 2011/03, Waterdienst-rapport BM 10.24. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg, Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Kjellén N. & G. Roos, 2000. Population trends in Swedish raptors demonstrated by migration counts at Falsterbo, Sweden 1942-97. Bird Study 47: 195-211.
- Mebs T. & D. Schmidt, 2006. Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en Voor-Azië. Tirion, Baarn.
- van Noorden B. & N. Oosterveen, 2008. Simultaantellingen akker- vogels in hamsterkernleefgebieden. Het effect van een hoge muizenstand. Limburgse Vogels 18: 53-60.
- Roemen J., 2008. Influx van de Ruigpootbuizerd in Limburg, 2007-2008. Limburgse Vogels 18: 47-52.
- Slaterus R. & V. van der Spek, 2011. Recente meldingen. Dutch Birding 33: 61-71.

*Fred Hustings, Promenade 159, 6581 BZ Malden
Nicole Reneerkens, Kapelaan Goossensstraat 27,
6101 CX Echt*

Het Nonnetje in Limburg: een graag geziene wintergast

Menno Hornman

Nonnetje, Grevenbicht, 15 januari 2006 (R. Schols)

Wanneer de nachtvorst in november is gearriveerd, zijn er ook weer Nonnetjes *Mergus albellus* op de Limburgse wateren te verwachten. Ze verblijven er tot in maart of april en een enkeling wordt nog in mei gezien. De aantallen wisselen sterk van jaar tot jaar. Een hoger aantal wordt meestal veroorzaakt door streng vriesweer in het Oostzeegebied, waar het gros van de populatie overwintert.

Over het Nonnetje

Nonnetjes broeden veelal in boomholtes en nestkasten (van Brilduikers). In de winter komt de soort voor in kleine tot zeer grote groepen op allerlei soorten wateren, zowel brakke als zoete. Insecten vormen 's zomers de belangrijkste voedselbron, terwijl 's winters vooral kleine vis op het menu staat. Nonnetjes in grote groepen kunnen synchroon duiken, wat

het foerageersucces bevordert. Dit verschijnsel werd Europawijd voor het eerst in Nederland geconstateerd, in het IJsselmeergebied (Beintema, 1980).

De 's winters in ons land verblijvende Nonnetjes maken deel uit van de in noordelijk Scandinavië en aangrenzend Rusland broedende populatie, die overwintert in Noordwest- en Centraal-Europa. De omvang van deze populatie wordt momenteel geschat op circa 40.000 vogels (Wetlands International, 2006). Daarmee is het Nonnetje een stuk minder algemeen dan zijn grotere neven Middelste en Grote Zaagbek, waarvan de populaties worden geschat op respectievelijk 170.000 (Noord- en Noordwest-Europa, IJsland en Groenland) en 266.000 exemplaren (Noordwest- en Centraal-Europa).

In Nederland zijn de Randmeren, het IJsselmeer en het Markermeer de belangrijkste overwinteringslocaties van Nonnetjes. Spiering vormt hier zeer waarschijnlijk

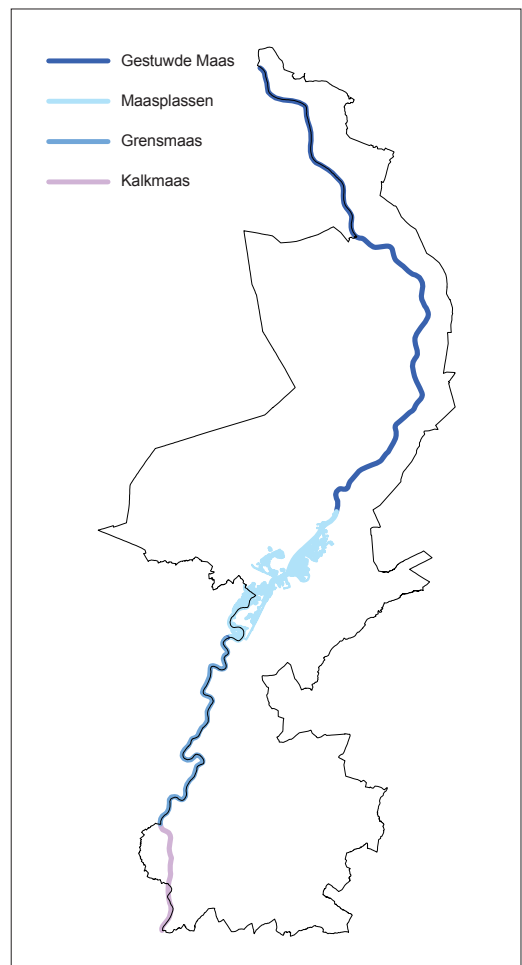
de belangrijkste voedselbron (Noordhuis, 2010). De landelijke aantallen fluctueren van enkele duizenden tot meer dan 10.000, incidenteel zelfs veel meer (22.000 in 1977; Bijlsma *et al.*, 2001). Recent worden zulke aantallen echter bij lange na niet meer gehaald. Het gemiddelde maximum van de laatste vijf winters bedraagt 'slechts' 3000 exemplaren en het absolute maximum (4600) werd in januari 2010 geteld. De trend op de lange termijn, vanaf ongeveer 1980, kan vanwege de grote jaarfluctuaties niet worden bepaald maar lijkt zich licht negatief te ontwikkelen, met de laatste tien jaren tekenen van stabilisatie. In Noord- en Noordoost-Europa blijkt de overwinterende populatie juist toe te nemen (o.a. Sudfeldt *et al.*, 2007; Koop *et al.*, 2009; Nilsson & Månsson, 2010). Dit duidt op een verschuiving van het winterareaal in noord-oostelijke richting, dichter bij de broedgebieden, onder invloed van klimaatopwarming. Dit effect is bij verschillende soorten watervogels waargenomen en is voor Tafeleenden in Limburg gesuggereerd door Hustings & Reneerkens (2009).

Materiaal en methode

Limburg kent een lange traditie van watervogeltellingen in het Maasdal. De eerste watervogeltellingen zijn vanaf halverwege de jaren zeventig uitgevoerd onder coördinatie van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (en latere opvolgers). In 1992 verscheen het eerste overzicht van watervogeltellingen in Limburg (van Noorden, 1992). Vanaf die tijd zijn de tellingen door SOVON gecoördineerd. Deze tellingen vormen de basis voor dit artikel. Tegenwoordig wordt ook in het Peelgebied geteld. De tellingen vinden plaats halverwege de maand september tot en met april (als de 'r' in de maand zit dus). De volledigheid van de gegevens is groot, want de meest relevante plassen worden vrijwel maandelijks onderzocht. Indien een telling uitvalt, worden de aantallen bijgeschat op basis van eerdere tellingen in het gebied en de aantallen in nabijgelegen telgebieden. Uitgebreide informatie inclusief details over het bijschatten, is te vinden in de landelijke watervogeljaarrapporten van SOVON (Hustings *et al.*, 2009; Hornman *et al.*, 2011). Deze rapporten zijn te downloaden op de website van SOVON (www.sovon.nl).

Om binnen het Maasdal inzicht te krijgen in de aantalsontwikkeling, wordt de algemeen gehanteerde ecologische onderverdeling van deze rivier gebruikt (figuur 1). Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de Kalkmaas (van de Belgische grens bij Eijsden tot

voorbij Maastricht), de Grensmaas (de meanderende, ongestuwde rivier tussen Borgharen en Roosteren), de Midden-Limburgse Maasplassen (het complex van grindgaten en de aangrenzende rivier tussen Roosteren en Swalmen) en de Gestuwde Maas (tussen Swalmen en de provinciegrens bij Mook). Bij de Maasplassen worden de Belgische en Nederlandse delen samengenomen omdat er veel onderlinge uitwisseling plaatsvindt. Om trends te beschrijven, worden seizoensgemiddelden gebruikt, ofwel het totaal aantal in een seizoen waargenomen vogels (inclusief bijschattingen) gedeeld door 12. In sommige gevallen wordt gesproken over seizoensmaxima. Dat is het maximum dat in een seizoen is geteld, dus zonder bijschattingen.

Figuur 1. Ecologische indeling van het Maasdal.

Voorkomen 2005 tot en met 2010

Algemeen

Nonnetjes worden in Limburg iedere winter gezien, maar in aantallen die sterk kunnen variëren. Het gros wordt geteld in het Maasdal. De soort geeft de voorkeur aan grote open plassen, maar meer beschutte en veel kleinere, door bomen omzoomde plassen worden eveneens gebruikt. Buiten het Maasdal komt de soort in laag aantal voor op plassen in het Peelgebied (vooral De Banen bij Nederweert) en nog schaarser op riviertjes (Niers), kanalen, vaarten en plasjes elders.

Nonnetjes verschijnen in Limburg pas in november; oktoberwaarnemingen waren bij het verschijnen van de Avifauna in 2006 niet bekend. De piek valt in januari of februari. In maart zijn vrijwel alle Nonnetjes weer vertrokken. Dit patroon loopt geheel in lijn met het landelijke beeld.

Aantallen en winterweer

De periode 2005-2010 kenmerkte zich door een opmerkelijke variatie in winterweer: eerst twee zeer milde winters, gevolgd door drie normale tot koude winters, met flinke vorstperioden. Gezien het kaliber van deze laatste winters was het de verwachting dat we weer eens zouden worden getraakteerd op mooie groepen Nonnetjes. Maar was dat ook zo?

In figuur 2 is de opgetelde verspreiding weergegeven van de zachte winter van 2007/08 en van de drie koudere winters 2008/09, 2009/10 en 2010/11. In de zachte winter waren Nonnetjes relatief schaars en qua verspreiding beperkt tot de Maasplassen en de Grensmaas. In de drie koudere winters lagen de aantallen beduidend hoger en kwam de soort ook meer verspreid voor. Het aantal in de eerste koudere winter, 2008/09, lag opvallend genoeg niet veel hoger dan dat in de milde winters ervoor. Juist in deze winter was de koudeverdeling in Nederland omgekeerd vergeleken met de normale situatie: de laagste temperaturen werden niet in het noorden vastgesteld maar in het uiterste zuidoosten. Het kouderecord in Nederland werd dan ook boven een sneeuwdek in het Midden-Limburgse Ell gemeten (-20,8°). Het dichtvriezen van het IJsselmeer, normaliter een garantie voor het opduiken van Nonnetjes op ijsvrije wateren elders in het land, bleef uit. In de winters erna was de koudeverdeling in het land weer normaal, zodat nu het noorden weer het koudst was.

De aantallen Nonnetjes waren in Limburg in de laatste twee winters duidelijk hoger dan we gewend waren.

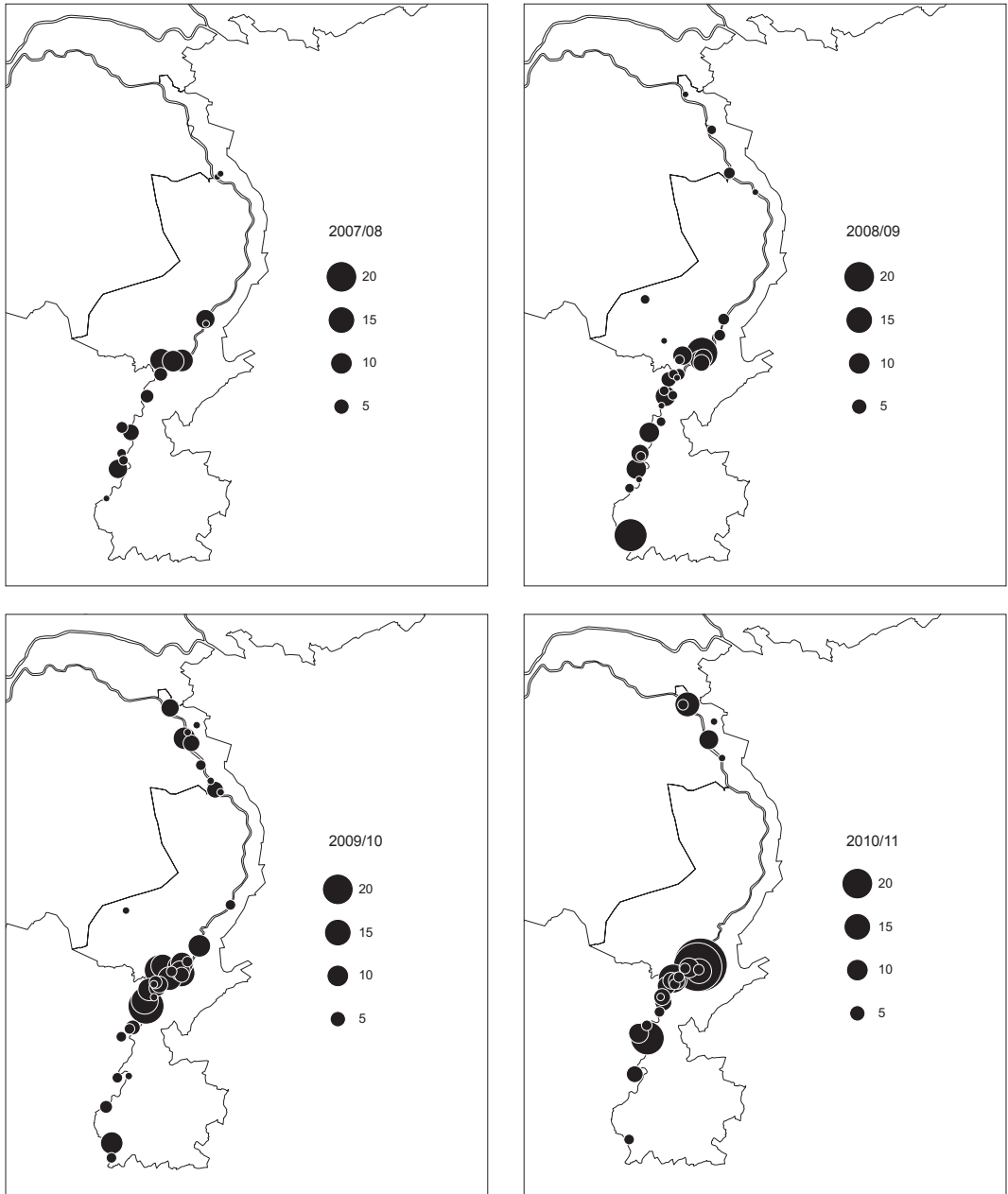
Afgelopen winter (2010/11) lag het seizoensgemiddelde met 31 exemplaren ongeveer op het niveau van de echt strenge winter 1996/97 (32); toen ook de laatste grote influx van Nonnetjes plaatsvond. Ter vergelijking, in de strenge winters van 1984/85 tot en met 1986/87 bedroeg het seizoensgemiddelde respectievelijk 42, 45 en 61 exemplaren, in de strenge winter van 1978/79 was dit 31.

Verspreiding

De verspreiding van deze viseter over het Maasdal is niet gelijkmatig. De Maasplassen zijn al tientallen jaren lang het belangrijkste gebied voor Nonnetjes en bepalen voor een groot deel het totaal van de provincie. Het vijfjarig gemiddelde over 2005/06-2010/11 in februari bedroeg 50 exemplaren. Dat aantal lag alleen in de periode 1981/82-1986/87 hoger (81, ook februari). Er is binnen de Maasplassen geen duidelijk voorkeursgebied. Belangrijke plassen waar in de afgelopen vijf jaar (vooral de meest recente winter) grotere aantallen Nonnetjes opdoken, waren de Oolderplas (max. 51), het plasje bij Ool-Osen (42), de Klauwenhof (B) (23) en Panheel (19). Per winter kunnen de belangrijke locaties verschillen. In het verleden doken grote groepen Nonnetjes ook op in de Schroevendaalse Plas, bij Kessenich (B), Wessum, Ool, Osen, de Sneepe en bij Asselt. Hier worden recent geen grotere (>10) aantallen meer geteld. Het zou kunnen dat deze plassen minder geschikt zijn geworden door een slechtere visstand of verminderd doorzicht, maar zonder metingen blijft dit gissen.

In de overige delen van het Maasdal zijn Nonnetjes veel schaarser. De Kalkmaas is gewoonlijk slechts van marginaal belang. Tijdens vorstperiodes verandert dat, al herbergt ook dan alleen het grindgat bij Oost-Maarland regelmatig flinke aantallen. De afgelopen winter werden er maximaal 23 Nonnetjes genoteerd tijdens de watervogeltellingen. In het verleden liepen de aantallen wel eens op tot 60 (1978/79) en 62 vogels (1981/82). Buiten de watervogeltellingen om zijn er zelfs 240 exemplaren geteld op 21 februari 1985 tijdens een periode met bittere kou; dit aantal vormt het Limburgse gebiedsrecord (Hustings *et al.*, 2006).

Ook op de Gestuwde Maas in het noorden van de provincie is het voorkomen doorgaans mager. Maar tijdens koude winters kan ook daar het aantal flink oplopen. Vooral de winter van 1986/87 leverde een enorme uitschieter op. De Grensmaas heeft aan belang gewonnen. In de koude winters van de jaren zeventig en tachtig was dit al een toevluchtsoord

Figuur 2. Cumulatieve verspreiding van het Nonnetje in Limburg in 2007/08 (zachte winter) en 2008/09, 2009/10 en 2010/11 ('normale' maar gevoelsmatig koude winters).

voor Nonnetjes. Recent zijn de aantallen er flink gestegen, vooral dankzij de relatief nieuwe plas- en vijvers bij Rotem en Stokkem (Belgische zijde), waar maximaal 25 exemplaren geteld werden. Ook in

andere delen van de Belgische Grensmaas duiken soms Nonnetjes op, zoals 35 ex. tussen Boorseem en Maasmechelen in de winter van 2002/03, toen het hoogste aantal in Limburg.

Trendverloop

De trend op de lange termijn kan worden bepaald voor het hele Limburgse Maasdal en voor de Maasplassen afzonderlijk (in de overige deelgebieden kan dit niet omdat daar de aantallen te laag zijn). Beide trends lijken uiteraard op elkaar omdat het totaal voor de Maas vooral wordt bepaald door het aantal op de Maasplassen (figuur 3). Toch vallen enkele verschillen op; zoals in de winter van 1996/97 toen voor het laatst grotere aantallen Nonnetjes naar Limburg kwamen. De meeste werden destijds juist geteld in het Grensmaasgebied.

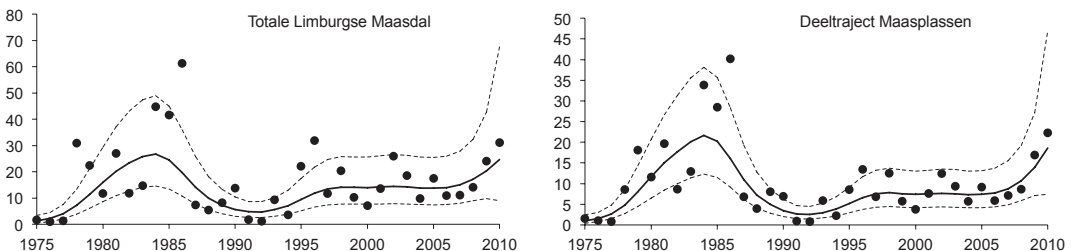
De Limburgse trend laat in de jaren tachtig eerst een stijging en dan weer een daling zien, daarna een lichte stijging, gevolgd door een continu niveau tot de laatste vier jaar, waarna weer een stijging plaatsvond. De provinciale trend pakt daarmee wat positiever uit dan die in de landelijke Zoete Rijkswateren, die het Nederlandse beeld in hoge mate bepalen. Vooral in het IJsselmeergebied, traditioneel verreweg het

belangrijkste gebied voor overwinterende Nonnetjes, zijn na 1988 nooit meer de enorme aantallen van weleer vastgesteld. Deze afname houdt vermoedelijk verband met de ingestorte stand van Spiering (Noordhuis, 2010; Hornman *et al.*, 2011).

Discussie

Internationaal belang van Limburg

Bij watervogels wordt het belang van een gebied vaak afgemeten aan de zogeheten eenprocentnorm (d.w.z. dat 1% van de, in dit geval, Noordwest- en Centraal-Europese winterpopulatie tijdelijk binnen een gebied aanwezig is). Voor het Nonnetje ligt de huidige eenprocentnorm op 400 exemplaren (Wetlands International, 2006). Met een seizoensmaximum van gewoonlijk 20-100 exemplaren overwintert in Limburg zo'n 0,05 tot 0,25% van de Noordwest- en Centraal-Europese populatie. Daarmee is de provincie slechts van geringe internationale betekenis voor het Nonnetje. Dat is enigszins verwonderlijk, gezien de

Figuur 3. Trend van Nonnetje in het totale Limburgse Maasdal en in het deeltraject Maasplassen. Weergegeven zijn de seizoensgemiddelden (stippen), de berekende trend (lijn) en de betrouwbaarheidsintervallen (stippellijn).

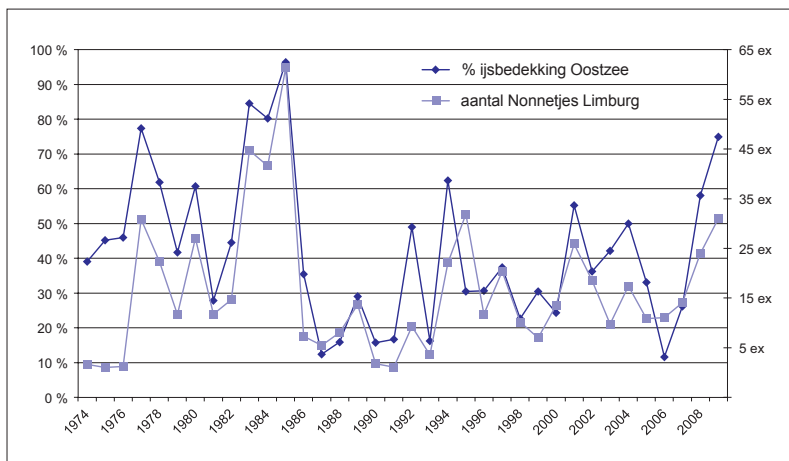
grote wateroppervlakte die de provincie inmiddels rijk is en die bij andere soorten (o.a. Tafeleend) tot een aanzienlijke internationale relevantie heeft geleid. Het past echter in het landelijke beeld: vergeleken met IJsselmeer en Markermeer vallen alle binnenlandse wateren in het niet. Welke factoren hierbij meespelen, zoals wellicht voedselbeschikbaarheid en –bereikbaarheid, is onduidelijk. Specifiek voor Limburg kan gelden dat de plassen wat zuidelijk liggen, net buiten het reguliere overwinteringsgebied. In de omliggende gebieden zoals Vlaanderen en het Rijnland is het Nonnetje eveneens relatief schaars (Wink *et al.*, 2005; Leysen, 2010). Het neemt niet weg dat, aangezien Nonnetjes in Limburg al bij een beetje vorst verschijnen, een klein deel van de populatie de weg naar de provincie toch weet te vinden.

Oorzaken aantalsverloop

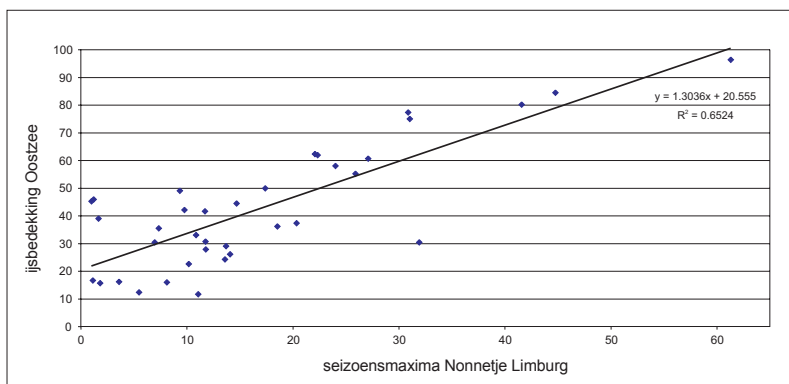
Het grillige optreden wordt veroorzaakt door de strengheid van de winter, en dan vooral die in noord-

oostelijke streken. In Nederland overwinteren meer Nonnetjes naarmate de Oostzee in toenemende mate dichtvriest (Noordhuis, 2006, 2010; Koffijberg *et al.*, 2007). De ijsbedekking in de Oostzee bereikt zijn maximum in februari of maart. De winterpopulatie in Nederland, die al vanaf november arriveert, wordt in januari en februari aangevuld met vogels die moeten uitwijken voor het ijs in de Oostzee. Dit is met name het geval wanneer de ijsbedekking meer dan de helft beslaat (o.a. Noordhuis, 2006, 2010; Koffijberg *et al.*, 2007).

Dit verband is echter indirect. De vogels die in koude winters in Limburg verschijnen, zijn in eerste instantie vermoedelijk geen directe vluchtelingen uit het Oostzeegebied, maar uit het IJsselmeer. Bij ons duiken grotere aantallen pas op als het IJsselmeer grotendeels dichtgevroren is. In figuur 4 zijn de maxima van Nonnetjes in Limburg uitgezet tegen de ijsbedekking van de Oostzee. Beide variabelen zijn sterk gecorreleerd, zoals ook blijkt uit figuur 5.

Figuur 4. Seizoensmaxima van het Nonnetje in Limburg en de maximale ijsbedekking per winter van de Oostzee (Finnish Institute of Marine Research) in de periode 1975-2010.

Figuur 5. Correlatie tussen seizoensmaxima van het Nonnetje in Limburg in relatie tot de maximale ijsbedekking per winter van de Oostzee (Finnish Institute of Marine Research) in de periode 1975-2010.

Opvallend zijn echter de uitbijters in de beginjaren van de tellingen. Toentertijd werden echter nog allerlei Maasplassen gegraven. Dankzij de vorstwinter van 1978/79, toen de Nonnetjes door het dichtvriezen van het IJsselmeer moesten uitwijken naar ijsvrije wateren, lijkt deze soort de Maasplassen te hebben ontdekt. Opmerkelijk is dat de (cor)relatie in Limburg tussen aantallen Nonnetjes en ijsbedekking van de Oostzee wat sterker is dan in het IJsselmeergebied (Noordhuis, 2010). Misschien heeft het erme te maken dat in winters wanneer de Oostzee grotendeels met ijs is bedekt, ook het IJsselmeer dichtvriest. De Nonnetjes aldaar wijken dan weer uit, waardoor de correlatie vermindert.

In Vlaanderen is recent een vergelijking gemaakt tussen het aantal getelde Nonnetjes en het vorstgetal. Dat is een maat voor de strengheid van de winter (Leysen, 2010). Er bleek een ondergrens te zijn waarbij het vorstgetal hoger moet zijn dan 125 om ook hogere aantallen Nonnetjes te krijgen. De laatste winters, die voor ons gevoel koud waren maar in de statistieken niet verder kwamen dan het predikaat 'normaal' (2009/10 bleef overigens net onder de grens van 'koud' steken), leverden hier dan ook geen hogere aantallen Nonnetjes op. In tegenstelling tot Vlaanderen waren de aantallen in Limburg wel hoger.

Uit de toename van Nonnetjes in het Oostzeegebied kunnen we afleiden dat de soort steeds noordelijker overwintert. Dat is mogelijk geworden doordat de maximale ijsbedekking van de Oostzee al lange tijd afneemt als gevolg van klimaatopwarming, iets dat vooral na 1998 opvallend was. Inmiddels hebben we in Nederland weer eens drie koudere winters gehad. In het Oostzeegebied was de ijsbedekking in de laatste winter zelfs het grootst sinds de jaren tachtig. Prompt kregen we ook in Limburg weer wat meer Nonnetjes te zien. De toekomst zal uitwijzen of dit een korte opleving was.

Dankwoord

Erik van Winden (SOVON) wordt bedankt voor het aanleveren van alle gegevens en het berekenen van trends. Het manuscript werd becommentarieerd en voorzien van nuttige aanwijzingen door Jan Erik Kikkert en Fred Hustings. Ton Cuijpers coördineert sinds jaar en dag voor SOVON de watervogeltellingen langs de Limburgse Maas en zorgt er iedere maand voor dat

telgegevens netjes worden aangeleverd. Tot slot wil ik alle tellers bedanken. Zonder hun inzet was dit artikel niet tot stand gekomen.

Literatuur

- Beintema A.J., 1980. Het Nonnetje *Mergus albellus*. Limosa 53: 3-10.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Homman M., F. Hustings, K. Koffijberg, E. van Winden, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2011. Watervogels in Nederland in 2008/2009. SOVON-monitoringrapport 2011/03, Waterdienst-rapport BM 10.24. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F. & N. Reneerkens, 2009. Overwinterende Tafeleenden langs de Limburgse Maas: opkomst en neergang? Limburgse Vogels 19: 32-40.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., K. Koffijberg, E. van Winden, M. van Roomen, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2009. Watervogels in Nederland in 2007/2008. SOVON-monitoringrapport 2009/02, Waterdienst-rapport 2009.020. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Koffijberg K., C. van Turnhout, R. Foppen, C. Vermeulen, R. van Beusekom & G. Ottens, 2007. Vogelbalans 2007. Thema klimaatverandering. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Koop B., K. Jeronim, R.K. Berndt, A. Mitschke & K. Günther, 2009. Ornithologisch Jahresbericht für Schleswig-Holstein 2003-2005. Corax 21: 105-207.
- Leysen C., 2010. Waarom de voorbije jaren niet méér Grote Zaagbekken en Nonnetjes opleverden. Natuur.oriolus 76(4): 122-129.
- Nilsson L. & J. Månsson, 2010. [Counts of staging and wintering waterfowl, geese and cranes in Sweden. Annual report 2009/10] in *Zweeds*. Department of Biology, Lund University (www.zoo.ekol.lu.se/waterfowl/ANDINV/andinv.htm).
- van Noorden B., 1992. Watervogels en wetlands in Limburg. Reports of the project 'Ecological rehabilitation of the river Meuse' nr. 7. Provincie Limburg/Bureau Waardenburg/RIZA, Maastricht/Culemborg/Lelystad.
- Noordhuis R., 2006. Watervogeltrends maken ontrafeling van sturende factoren mogelijk. SOVON Nieuws 19(3): 5-6.
- Noordhuis R. (red.), 2010. Ecosysteem IJsselmeergebied: nog altijd in ontwikkeling. Trends en ontwikkelingen in water en natuur van het Natte Hart van Nederland. Rapport nr. IJG0910TD061. Rijkswaterstaat Waterdienst, Lelystad.
- Sudfeldt C., R. Dröschmeister, C. Grüneberg, A. Mitschke, H. Schöpf & J. Wahl, 2007. Vögel in Deutschland – 2007. Dachverband Deutscher Avifaunisten/Bundesamt für Naturschutz/Länderarbeitsgemeinschaft der Vogelschutzwarten, Münster.
- Wetlands International, 2006. Waterbird Population Estimates – Fourth Edition. Wetlands International, Wageningen.
- Wink M., C. Dietzen & B. Giessing, 2005. Die Vögel des Rheinlandes. Atlas zur Brut- und Winterverbreitung 1990-2000. Beiträge zur Avifauna Nordrhein-Westfalens 36. Romneya & NIBUK, Dossenheim/Neunkirchen.

Menno Hornman, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Toernooveld 1, 6525 ED Nijmegen.
menno.hornman@sovon.nl

Wilde Zwanen in Limburg in de winter van 2010/2011

Hoge aantallen door sneeuwval en hoogwater in de Maas

Geert Lamers & Toon Selten

Wilde Zwanen, Grootte Peel, 22 januari 2011 (G. Lamers)

Menig vogelaar raakt in de winter verblijd bij het ontdekken van Wilde Zwanen *Cygnus cygnus* tussen een groep Kleine Zwanen of Knobbelzwanen. Het zijn statige vogels met hun wit verkleed en lange rechte hals. Nog mooier is de roep van de Wilde Zwaan. Niet voor niets wordt hij in het Duits 'Singschwan' genoemd en de Fransen spreken van 'Cygne chanteur', zingende zwaan. Van de mondiale populatie Wilde Zwanen komt slechts een zeer klein gedeelte naar Nederland om te overwinteren. In tegenstelling tot Kleine Zwanen, waarvan meer dan 50% van de wereldpopulatie Nederland bezoekt, is het percentage voor de Wilde Zwaan slechts ongeveer 3%. Des te opmerkelijker is het dat in de winter 2010/11 in Nederland aanzienlijk meer Wilde Zwanen zijn

waargenomen dan in voorgaande winters. Ook in Limburg zijn afgelopen winter meer Wilde Zwanen gezien dan de laatste jaren gebruikelijk was. Had dit te maken met de koude winter met veel sneeuw, of met de hoge waterstand op de Maas, of een combinatie daarvan? Met dit artikel proberen we hierop een antwoord te vinden.

Materiaal en methode

Het voorkomen van de Wilde Zwaan op mondiaal, landelijk en provinciaal niveau wordt allereerst kort belicht. Vervolgens wordt ingegaan op de weersituatie van de winter 2010/11 in zowel Europa als Nederland.

De gegevens voor dit artikel zijn gebaseerd op de

cijfers van het SOVON-watervogelmeetnet, de ingevoerde data van Waarneming.nl en Vogelarchief Limburg, voor een klein gedeelte aangevuld met eigen waarnemingen. SOVON verkrijgt de meeste gegevens via de maandelijkse watervogeltellingen (maanden september-april) en de ganzen- en zwantellingen. Aan de hand van de weergegevens in Oost- en Noord-Europa proberen we een relatie te leggen tussen de winterse omstandigheden daar en de toename van Wilde Zwanen in de winter van 2010/11 in Nederland. Vervolgens wordt een analyse gegeven waarin het voorkomen van Wilde Zwanen in Limburg wordt gekoppeld aan de hoge Maaswaterstanden.

Het voorkomen van de Wilde Zwaan

Broedpopulatie en overwintering in Europa en Nederland

Het broedgebied van de Wilde Zwaan strekt zich uit van IJsland in het westen, via Noord-Scandinavië en Rusland, tot Kamtsjatka in het oosten. De broedbiotoop bestaat uit toendra's, moerassen, rivieren en plassen. Na het broedseizoen verlaten de Wilde Zwanen in oktober hun broedgebieden en vertrekken naar de overwinteringsgebieden. Het Europese deel van het overwinteringsgebied kan opgedeeld worden in drie regio's: Groot-Brittannië & Ierland, Continentaal Noordwest-Europa en het Zwarte Zeegebied (Snow & Perrins, 1998). De vogels die rond de Oostzee overwinteren kunnen bij daar heersende strenge winterse omstandigheden via Noord-Duitsland in Nederland terechtkomen. De wintervogels in Schotland, Ierland

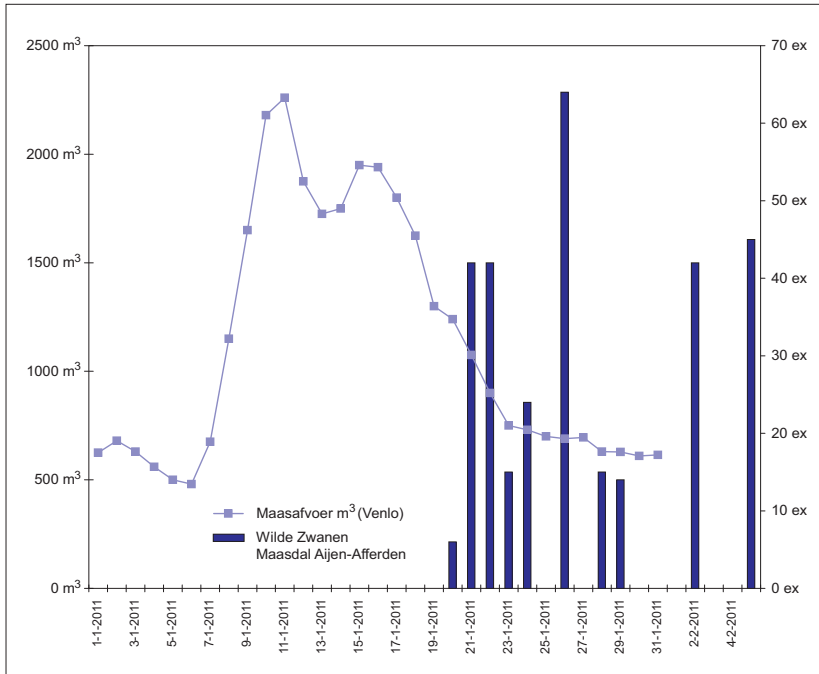
en Noord-Engeland zijn hoofdzakelijk afkomstig van de IJslandse populatie (Sootthill & Whitehead, 1978). De mondiale populatie wordt geschat op circa 90.000 stuks (Hornman *et al.*, 2011).

Op een incidenteel broedpaar na (in Drenthe) broeden er geen Wilde Zwanen in Nederland. Omdat Nederland aan de zuidwestgrens van het overwinteringsgebied ligt, zullen de meeste in Nederland waargenomen vogels geen doortrekkers zijn maar overwinteraars. Slechts een klein deel van de Europese broedvogels overwintert in Nederland. In de (zachte) winters 2001 t/m 2006 was het gemiddelde ruim 2300 vogels (van Roomen *et al.*, 2007). Alleen tijdens streng winterweer (met veel sneeuwval) ten noorden en oosten van ons maken meer Wilde Zwanen gebruik van Nederland.

De eerste Wilde Zwanen arriveren normaal gesproken in november in ons land. De grootste aantallen treft men aan in januari. Eind maart zijn de meeste vogels weer weggetrokken. Veruit een meerderheid van de Nederlandse winterpopulatie verblijft in de noordelijke helft van Nederland. Met name de Noord-oostpolder, de beide Flevopolders en de Randmeren zijn de plekken waar de meeste Wilde Zwanen te vinden zijn. Ook de drie noordelijke provincies Groningen, Friesland en Drenthe zijn min of meer vaste overwinteringsregio's. Noord- en Zuid-Holland zijn duidelijk minder favoriet bij Wilde Zwanen. De drie zuidelijke provincies herbergen doorgaans aanzienlijk lagere aantallen, waarbij Zeeland nog het best bezocht wordt (van Roomen *et al.*, 2007).

Wilde Zwanen, Aijen, 29 januari 2011 (P. Palmen)

Figuur 1. Maasafvoer tijdens de hoogwatergolf van januari 2011 bij Venlo in m³/sec. (linker y-as), in combinatie met het voorkomen van Wilde Zwanen in de uiterwaarden van Aijen-Afferden (rechter y-as). Bronnen: RWS Limburg en Waarneming.nl

Voorkomen in Limburg

Uit het voorgaande blijkt dat Limburg niet behoort tot de belangrijke overwinteringsgebieden voor de Wilde Zwaan in Nederland. Sterker nog: Limburg lijkt de meest onbeduidende provincie als het om aantallen overwinterende Wilde Zwanen gaat! Toch worden er vrijwel elk jaar waarnemingen gedaan. De Midden-Limburgse Maasplassen vormen van oudsher de belangrijkste pleisterplaatsen. Ook in het zuidelijk Peelgebied worden ze geregeld waargenomen. De oudste melding in het Vogelarchief Limburg dateert van 20 januari 1955 en betreft 22 stuks in De Grote Peel. In de zestiger en zeventiger jaren worden slechts enkele keren groepjes van meer dan 10 vogels geteld. Deze meldingen komen allemaal van de Maas of de Maasplassen. In de strenge winter van 1986/87 verschijnen wel weer grotere groepen. Dit is eveneens het geval in de strenge winter van 1996/97. De grootste aantallen worden ook dan waargenomen op de Maasplassen. Wel is opmerkelijk dat de laatste paar jaar van de vorige eeuw meer meldingen komen uit Noord-Limburg, zij het in lage aantallen. Na de millenniumwisseling wordt de Wilde Zwaan een uiterst schaarse vogel in Limburg. Enkelingen tot kleine groepjes worden zo nu en dan opgemerkt in de Maasduinen (o.a. De Hamert),

maar ook in het Noordelijk Peelgebied; Vredepeel en de Mariapeel en omgeving zijn daarbij favoriet. Ze foerageren dan dikwijls op akkerland in gezelschap van Kleine Zwanen (Hustings *et al.*, 2006).

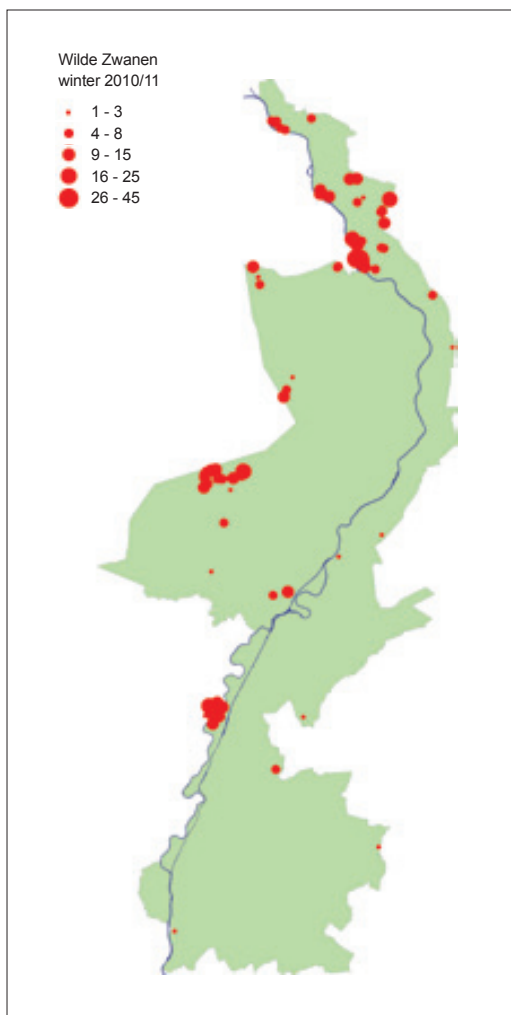
Het weer in de winter 2010/2011

De winter 2010/11 was bijzonder streng in het oosten van Europa met record hoeveelheden sneeuw. In Polen werden temperaturen van -25 °C gemeten. Door een noordoostelijke stroming die polaire lucht aanvoerde bleef Nederland ook niet gespaard. Vooral december was zeer koud. Met temperaturen overdag van dikwijls niet boven de -5 °C, en 's nachts soms tot onder de -15 °C, werd het de koudste decembermaand sinds 40 jaar (KNMI). Ook was er voor Nederlandse begrippen veel sneeuw die gedurende lange tijd bleef liggen. De eerste sneeuw viel op 30 november en bleef tot begin januari. Hierbij werden in Zuid-Limburg sneeuwdiktes tot 30 cm bereikt. Gemiddeld telt Nederland maar 13 sneeuwdagen (men spreekt van een sneeuwdag als de grond een hele dag bedekt is met sneeuw). Deze hoeveelheid en de lange tijd dat het er gelegen heeft, mag dus voor Nederland uitzonderlijk genoemd worden. Niet alleen in Nederland viel een grote hoeveelheid sneeuw. Ook België en

het oosten van Frankrijk werden getrakteerd op een flink pak. In januari 2011 temperde de vorst in het westen van Europa en begon de sneeuw te smelten. De combinatie van veel regen en het smeltwater resulteerde in hoogwater in de Maas gedurende twee weken in januari 2011 (figuur 1).

Resultaten

De eerste Wilde Zwanen in Limburg werden op 16 oktober 2010 gemeld. Dit betrof een drietal overvliegende exemplaren over de trektelpost bij Koningsbosch. Tot de jaarwisseling werden verder

Figuur 2. Verspreiding van Wilde Zwanen in Limburg in de periode oktober 2010 - april 2011. Bron: Waarneming.nl.

slechts kleine groepjes waargenomen. In december 2010 werden de landen ten oosten en noordoosten van ons land getroffen door strenge vrieskou en veel sneeuw. Voor veel van de daar overwinterende Wilde Zwanen was dat reden genoeg om te verkasen naar mildere streken waaronder Nederland. Dit resulteerde in een flinke toename aan Wilde Zwanen. Voorlopige cijfers gaan uit van meer dan 5000 exemplaren in Nederland (SOVON). Dit betekent ruim een verdubbeling van het aantal ten opzichte van normale winters. Desondanks leverde het nog geen grote groepen op in Limburg. Pas eind december kon een groepje van meer dan 10 vogels worden waargenomen langs de Maas bij Grevenbicht. In januari 2011 namen de aantallen echter wel toe. De meeste exemplaren werden gezien in de uiterwaarden van de Maas in Noord-Limburg (figuur 2).

Door de gesmolten sneeuw uit de Ardennen, Noordoost-Frankrijk maar ook Zuid-Nederland had de Maas in januari 2011 hoge peilen. De hoogwatergolf bij Venlo bereikte op 11 januari zijn hoogste stand en na 17 januari nam de afvoer weer snel af. Tijdens het hoge water werd het stroombed van de Maas aanzienlijk breder. Dit leidde tot overstromde uiterwaarden. In de lager gelegen delen van de uiterwaarden bleef het water langer staan. En juist deze plekken bleken een grote aantrekkingskracht uit te oefenen op ganzen en zwanen, waaronder ook Wilde Zwanen. Pas eind januari, na de hoge waterstand van de Maas, waren er meldingen van meer dan 25 vogels (figuur 1). Dit betroffen vooral Wilde Zwanen die foerageerden op de stukken uiterwaarden in het Noordelijke Maasdal die nog niet geheel droog waren gevallen. Ook kwamen er verscheidene meldingen vanuit de Peelgebieden, met name uit de omgeving van Nederweert. De grootste aantallen werden echter waargenomen tijdens de eerste dagen van februari op ondergelopen stukken landbouwgrond in de uiterwaarden bij Aijen, gemeente Bergen. Het betrof hier een groep van ongeveer 42 vogels (maximaal 61) in gezelschap van een veel grotere groep Kleine Zwanen. In figuur 1 is de afvoer van de Maas bij Venlo afgezet tegen de aantallen Wilde Zwanen in de uiterwaarden van Aijen. Uit de figuur is af te lezen dat de Wilde Zwanen pas in de omgeving van Aijen opdoken toen het Maaswater al weer aan het zakken was. De Wilde Zwanen sliepen op een nog blank staande oude maïsakker samen met de Kleine Zwanen en foerageerden in verschillende kleinere groepen in de omliggende uiterwaarden op zowel

ondergelopen akkers als recent opgedroogde akkers en graslanden. Na 5 februari werden hier geen Wilde Zwanen meer aangetroffen. De lagere delen van de uiterwaarden, waar het Maaswater was achterbeleven waren toen al vrijwel opgedroogd. Wel verbleef een groepje bij Nederweert tot zeker 12 februari. Na 18 februari zijn nog maar sporadisch waarnemingen gemeld van één of enkele vogels.

Conclusie

Dat in de winter 2010/11 veel Wilde Zwanen Limburg bezochten lijkt een samenspel te zijn geweest tussen enerzijds de weersomstandigheden elders in Europa en anderzijds de hoge waterstanden op de Maas. Allereerst is een groot aantal Wilde Zwanen in onze regio verzeild geraakt door streng winterweer met veel sneeuw in Noord- en Oost-Europese landen. Vervolgens is een groot aantal zwanen blijven hangen toen de foerageeromstandigheden optimaal waren en deze plasdrasse landbouwgronden tevens dienst konden doen als veilige slaappleatsen.

Dankwoord

Ten eerste gaat dank uit naar alle waarnemers die hun waarnemingen doorgegeven hebben aan SOVON en/of Waarneming.nl. Erik van Winden (SOVON) wordt

bedankt voor het aanleveren van de telgegevens en Jan Bremer (Rijkswaterstaat Limburg) voor het leveren van de hoogwaterdata van de Maas. Jan Erik Kikkert en Jan Joost Bakhuizen hebben een eerdere versie van dit artikel van commentaar voorzien.

Literatuur

- Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg, E. van Winden, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2011. Watervogels in Nederland in 2008/2009. Waterdienst-rapport BM 10.24, SOVON-monitoringsrapport 2011.03. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- van Roomen M., E. van Winden, K. Koffijberg, L. van den Bremer, B. Ens, R. Kleefstra, J. Schoppers, J.W. Vergeer, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2007. Watervogels in Nederland in 2005/2006. SOVON-monitoringsrapport 2007/03, Waterdienst-rapport BM07.09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Snow D.W. & C.M. Perrins, 1998. The Birds of the Western Palearctic, Concise Edition, volume 2, Oxford.
- Madge S. & H. Burn, 1988. Wildfowl, An identification guide to the ducks, geese and swans of the World.
- Soothill E. & P. Whithead, 1978. Wildfowl of the World.

Geert Lamers, Kapelstraat 1, 5447 AA Rijkevoort.

geert.lamers@planet.nl

Toon Selten, Boswachterweg 5, 5975 ND Sevenum.

fam.selten@hetnet.nl

De Zwarte Zwaan in Limburg: aantallen, trend en een oproep

Een gestage uitbreiding na een kleine dip

Willem Vergoossen, Rob Voesten & Jeroen Nagtegaal

De Zwarte Zwaan *Cygnus atratus* komt van origine voor in Australië en doet zijn naam eer aan. Het is een zwaan en hij is geheel zwart, afgezien van de naakte delen en de, in zit nauwelijks opvallende, witte arm- en handpennen. Vanwege dit fraaie uiterlijk is hij in vele landen ingevoerd voor waterwildcollecties en daaruit soms ook weer ontsnapt. In Nederland verschenen vrij vliegende exemplaren al in de jaren zeventig op het IJsselmeer (Bijlsma et al., 2001). De soort broedt vanaf

midden jaren tachtig of iets eerder in ons land, in aantallen die aanvankelijk toenamen (25-30 paren in 1994, 60-70 in 1998-2000; Lensink, 1996 resp. SOVON, 2002), maar tegenwoordig amper meer lijken te groeien (SOVON).

Als exoot en ontsnapte siervogel staat de Zwarte Zwaan niet bepaald in de belangstelling van de doorsnee vogelaar, maar in het navolgende hopen we aan te tonen dat dit niet helemaal terecht is.

Methode

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van een drietal datacollecties: systematische tellingen (SOVON) naast niet-systematisch verzamelde (losse) waarnemingen (Vogelarchief Limburg en Waarneming.nl).

De SOVON watervogeltellingen bestrijken de maanden september t/m april van de winters 1990/91 t/m 2009/10, maar omvatten alleen de Maas en de vele grindgaten in het Maasdal. De meldingen tijdens deze tellingen overlappen voor een klein deel die van de losse waarnemingen.

De losse waarnemingen uit het Vogelarchief van de Vogelstudiegroep (1979-2005) werden gecombineerd met het Limburgse bestand van Waarneming.nl (1982-2010, meeste gegevens vanaf 2005). Beide bestanden vullen elkaar deels aan maar vertonen ook overlap en bevatten veel dubbelmeldingen. Voor de bewerking werden alle unieke waarnemingen per locatie en datum geselecteerd. Dit resulteerde in 1535 bruikbare data, die vervolgens per afzonderlijke maand naar het aantal waarnemingen en maximaantal Zwarte Zwanen gesommeerd zijn.

Dit maximaantal is bepaald door data en locaties met elkaar te vergelijken. Beide databestanden hebben, in tegenstelling tot de watervogeltellingen, betrekking op de gehele provincie Limburg en bestaan uit waarnemingen die jaarrond verzameld zijn.

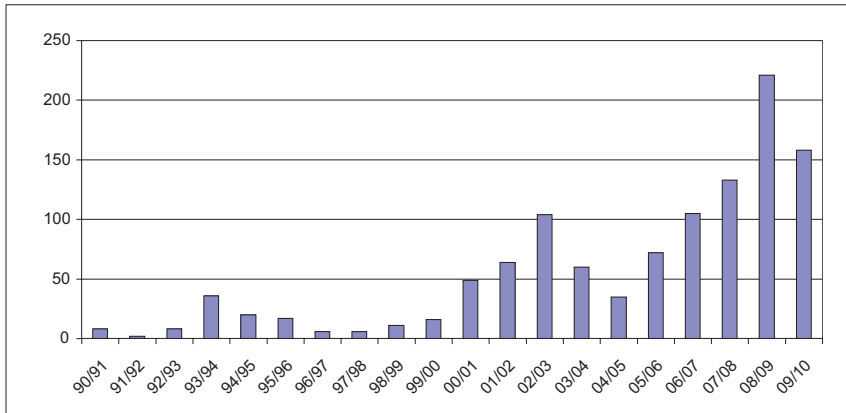
Aantalsontwikkeling bij de watervogeltellingen

Voor de tellingen zijn per telseizoen ('winter') de maandmaxima gesommeerd tot een seizoenstotaal. In de vergelijking van deze seizoenstotalen (figuur 1) blijkt dat de Zwarte Zwaan in het Maasdal tot 2000/01 op een laag pitje aanwezig is. Daarna gaat de soort duidelijk en gestaag in de lift, zij het met een tijdelijke en voor ons niet-verklaarbare dip rond 2004/05.

Tot en met de winter van 2005/06 blijft het maximaantal per afzonderlijke telmaand beneden de 20 individuen, met als enige uitzondering november 2002 (27 ex.). In 2006/07 (23) en 2007/08 (24) wordt dit patroon doorbroken waarna vervolgens in 2008/09 en 2009/10 in december maxima van respectievelijk 48 en 43 ex. bereikt worden.

Hybride Knobelzwaan x Zwarte Zwaan temidden van Knobel- en Zwarte Zwanen, Visserweert, 26 februari 2010 (H. Corten)

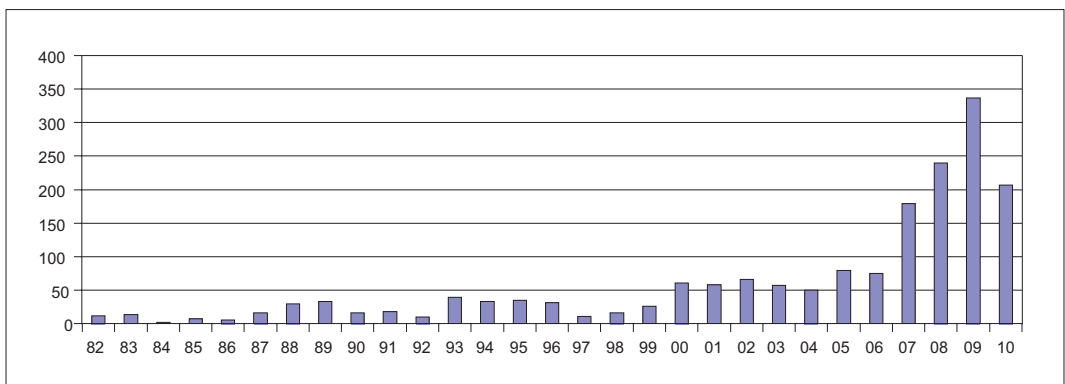
Figuur 1.
Trend van Zwarte Zwaan tijdens watervogeltellingen in 1990/91 – 2009/10, gebaseerd op de per telseizoen gesommeerde maandmaxima.

Dit beeld komt in zijn algemeenheid overeen met het landelijke. Werden er in ons land tussen midden jaren zeventig en eind jaren tachtig amper Zwarte Zwanen gemeld, watervogeltellers constateerden daarna een scherpe toename tot seizoensmaxima van 225 ex. na de eeuwwisseling. De soort blijft evenwel in de meeste regio's schaars, met uitzondering van het oostelijk Deltagebied (Hustings *et al.*, 2008, Hornman *et al.*, 2011).

Aantalsontwikkeling bij de losse waarnemingen

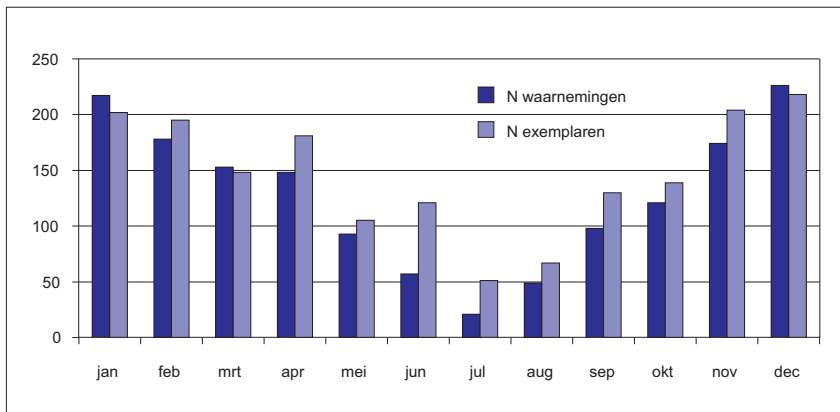
De per jaar gesommeerde maandmaxima (figuur 2) van de losse waarnemingen zijn voor de laatste zes teljaren in grote lijnen vergelijkbaar met die van de watervogeltellingen. De eerder geconstateerde dip rond 2004/05 is echter nauwelijks terug te vinden in

deze resultaten (en trouwens ook niet in de landelijke watervogeltellingen, zie grafiek in Hustings *et al.*, 2008). Tot 2007 blijft het patroon opvallend vlak en pas in de jaren 2007-2010 is een opvallende toename te zien. Dit valt vermoedelijk deels toe schrijven aan een waarnemerseffect. Enerzijds doordat meer vogelaars waarnemingen zijn gaan doorgeven (het succes van Waarneming.nl!), anderzijds doordat grotere groepen meer in het oog vallen en interessanter lijken om te melden. Maar er is ook sprake van een reële toename en een aanwezigheid in meer maanden. Tot 2007 blijft het maandmaximum, op één uitzondering na (februari 2005 met 24 ex.), consequent onder een maximum van 15 Zwarte Zwanen schommelen. Echter, in 2007 (april 31 ex.), 2008 (december 32 ex.), 2009 (november 51 ex.) en 2010 (oktober 35 ex.) vertonen de aantallen ineens een ruime verdubbeling.

Figuur 2. Trend van Zwarte Zwaan bij losse waarnemingen in 1982-2010, gebaseerd op per jaar gesommeerde maandmaxima.

Figuur 3.
Seizoenspatroon
van Zwarte Zwaan
bij losse waarnemingen in 1982-2010, gebaseerd op het per maand gesommeerde aantal waarnemingen en exemplaren.

De losse waarnemingen over de jaren 1982-2010 (figuur 3) leveren een seizoenspatroon op waarbij de Zwarte Zwaan in juni-augustus, en met name in juli, weinig blijkt te worden gemeld. Over de gehele periode gerekend vallen er gemiddeld per jaar slechts 0,7 waarnemingen in juli, en ontbreken zulke waarnemingen zelfs in 17 jaren. In de meest recente periode (2007-2010) gaat het echter om maximaal 4 juliwaarnemingen per jaar. De schaarseste aan waarnemingen in deze zomermaanden kan een gevolg zijn van teruggetrokken gedrag van broedvogels, waarnemerseffecten (vakantie) en wellicht deels ook van ruitrek van niet-broedvogels.

In december en januari wordt een piek bereikt met gemiddeld respectievelijk 7,8 en 7,5 waarnemingen per jaar, gerekend over de gehele periode (1982-2010), en in de meest recente periode (2007-2010) zelfs 24 (17-33) resp. 31 (12-51) waarnemingen. Zijn dit de eerste signalen dat het Midden-Limburgse Maasplassen-gebied een opkomende en gebiedsoverstijgende overwinteringsplek van Zwarte Zwanen wordt?

Groeps grootte

Bij het overgrote deel van de waarnemingen in 1982-2010 gaat het telkens om 1-2 ex. met uitschieters tot 10 vogels. In februari 2005 is er een melding van 15 overvliegende Zwarte Zwanen bij Roermond en in november 2007 zijn er 22 aanwezig op een vijver in het centrum van Brunssum, een bekende broedplaats. Verder blijkt met name het gebied rond Hatenboer-Roermond de laatste jaren aantrekkingskracht te hebben op grotere groepen. In april en november 2007 gaat het hier om 21 ex., in juni 2008 om 20, in december 2008-februari 2009 om maximaal 31

en in november-december 2009 om maximaal 38 vogels. Deze laatste groep, op 15 november 2009, vormt tot op heden het Limburgse record.

Voorkomen en verspreiding

De Zwarte Zwaan is te vinden in het gehele Maasdal van Eijsden tot aan Mook, inclusief de grotere zijriviertjes als de Niers. Meer incidenteel treedt de soort ook op in het Peelgebied terwijl hij regelmatig vertoeft op stadsvijvers in Heerlen, Brunssum en Sittard. De verspreiding in recente jaren (2005-2010) wijkt nauwelijks af van het getoonde kaartbeeld in de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) over de periode 1985-2005. Het zwaartepunt ligt nog steeds in het Midden-Limburgse Maasplassen-gebied.

De Avifauna vermeldt de soort voor onze provincie als uiterst schaarse tot zeer schaarse broedvogel (4-6 paren in 2000-2004). Die status lijkt in de navolgende jaren nauwelijks veranderd te zijn. Als we afgaan op de beschikbare meldingen van broedindicerend gedrag en/of de aanwezigheid van juvenielen, dan gaat het nog steeds om hooguit een handvol broedparen op de stadsvijvers in voornoemde steden en langs de Maas en de grindgaten tussen Thorn en Roermond. Een open vraag blijft echter of alle broedende Zwarte Zwanen wel gemeld worden. Bovendien is niet iedereen bekend met het lange broedseizoen. Broeden vindt in grote lijnen plaats van maart tot in oktober, maar ook daarbuiten. Het eerste zekere Limburgse broedgeval, een paar met een donsjong, werd op 26 december 1992 bij Stevensweert vastgesteld. Dat is minder uitzonderlijk dan het klinkt, want vooral in de beginperiode van vestiging in Nederland bleken

Het RAS-project Zwarte Zwaan

De Avifauna van Limburg vermeldt de Zwarte Zwaan als jaarvogel en wintervogel in zeer klein aantal (11-50 ex.). Uit het bovenstaande volgt dat zulks nog steeds het geval is. Er zijn echter ook veranderingen gaande en veel vragen zijn nog onbeantwoord. Zijn er bijvoorbeeld echt niet meer broedgevallen in Limburg bekend, of worden die vanwege het 'parkgehalte' van de soort niet gemeld? Waar zijn 'onze' Zwarte Zwanen in de zomer? Kennen ze een ruitrek? Komen ook dieren van elders hier overwinteren? Bestaat er uitwisseling binnen Limburg, Nederland en/of de Eurregio? Vragen die we uiteindelijk alleen kunnen beantwoorden door gericht onderzoek.

Rob Voesten en Jeroen Nagtegaal zijn in dit kader een RAS-project (Retrapping Adults for Survival) Zwarte Zwaan gestart. Dit project is in eerste instantie gericht op de overleving van adulte Zwarte Zwanen, maar levert ook veel informatie op over

o.a. dispersie en overleving van jongen. Vanaf eind november 2010 hebben zij in Limburg in totaal 27 Zwarte Zwanen van een metalen pootring voorzien (tot 3 maart 2011): 20 bij Linne en Roermond, 5 in Brunssum en solitaire vogels bij Venlo en Bergen. Als eerste resultaat ligt er inmiddels een terugmelding van een op 21 november 2010 bij Linne als nestjong geringde Zwarte Zwaan, die op 26 maart 2011 als verkeersslachtoffer is teruggemeld uit 's-Gravendeel (ZH), op hemelsbreed 112 km afstand van de ringplaats.

Vanaf april 2011 krijgen de Zwarte Zwanen (inclusief de inmiddels al geringde dieren) bovendien een blauwe halsband met vierdelige inscriptie. Aan alle Limburgse vogelaars hierbij dan ook de oproep om hun waarnemingen van Zwarte Zwanen, vooral ook van broedgevallen, zo gedetailleerd mogelijk te melden op waarneming.nl. Aflezingen van de metalen pootringen kan men tevens op www.geese.org melden.

Zwarte Zwanen niet zelden de broedperiode van het zuidelijk halfrond aan te houden (Lensink, 1996).

Bijzonderheden

Aparte vermelding verdient de hybride Zwarte Zwaan x Knobbelzwaan die op 19 oktober 2007 voor het eerst op de Gerelingsplas bij Herten is waargenomen. Na een langdurig verblijf in de omgeving van Roermond, heeft dit exemplaar inmiddels een plek gevonden op en langs de Maas tussen Meers en Maastricht. Deze hybride heeft de proporties van een Knobbelzwaan en valt het meest op door een opvallend zwart-wit gemarmerd verenkleed (zie foto op pagina 28). Zwarte Zwanen in hun eerste levensjaar hebben, in tegenstelling tot adulte vogels, een grijsbruin verenkleed en worden met enige regelmaat (foutief) als hybride gemeld. In de Benelux zijn volgens de meldingen op Waarneming.nl echter slechts een handvol echte hybriden bekend. Zaak dus om Limburgse gevallen goed te documenteren!

Dankwoord

We bedanken Erik van Winden (SOVON) en Ran Schols voor het aanleveren van de basisgegevens en

Klaas van Dijk voor zijn kritische opmerkingen en aanvullingen bij een eerdere versie van dit artikel.

Literatuur

- Bijsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg, E. van Winden, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2011. Watervogels in Nederland in 2008/2009. Waterdienst-rapport BM 10.24, SOVON-monitoringrapport 2011/03, Nijmegen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., K. Koffijberg, E. van Winden, M. van Roomen, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2008. Watervogels in Nederland in 2006/2007. Waterdienst-rapport.2008.061, SOVON-monitoringrapport 2008/04, Beek-Ubbergen.
- Lensink R., 1996. De opkomst van exoten in de Nederlandse avifauna; verleden, heden en toekomst. Limosa 69: 103-130.
- SOVON, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Verspreiding, aantallen, verandering (Nederlandse Fauna 5). Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV-uitgeverij & EIS Nederland, Leiden.

Willem Vergoossen, Hattem 89, 6041 SG Roermond
Rob Voesten, De Cuyperstraat 47, 5861 CL Wanssum
Jeroen Nagtegaal, Schuttersdreef 61, 6093 JD
Heythuysen

Natura 2000 en de Vogelrichtlijn in Limburg

Europees keurmerk voor belangrijke vogelgebieden

Jan Erik Kikkert & Niek Oosterveen

Rolvennen, Meinweg, 28 oktober 2008 (J.E. Kikkert)

Natura 2000 is een begrip in de natuurbeschermingswereld. Maar daarbuiten heerst er wellicht onduidelijkheid over wat het nu precies inhoudt. En wat betekent het voor een aantal Limburgse natuurgebieden die deze status hebben gekregen? In dit artikel wordt het begrip Natura 2000 toegelicht en in het bijzonder de betekenis voor de bescherming van vogels. In Limburg zijn ruim twintig Limburgse natuurgebieden aangewezen als Natura 2000. Vijf hiervan zijn speciale beschermingszones voor vogels. Deze vijf gebieden worden beschreven en er wordt aangegeven voor welke vogelsoorten deze zijn aangewezen.

Natura 2000-netwerk

De Europese Unie (EU) heeft zich tot doel gesteld de achteruitgang van de biodiversiteit binnen Europa

een halt toe te roepen. Met behulp van een netwerk van natuurgebieden moet dit doel worden gerealiseerd. Dit netwerk noemen we Natura 2000. De EU heeft in het verleden twee richtlijnen uitgevaardigd die de basis vormen voor het huidige Natura 2000-netwerk. Dit zijn de Vogelrichtlijn (1979) en de Habitatrichtlijn (1992). De afzonderlijke lidstaten van de Europese Unie zijn op grond van deze richtlijnen verplicht natuurgebieden aan te wijzen. Deze zijn van groot belang voor het voortbestaan van de meest kwetsbare en bedreigde soorten en habitattypen.

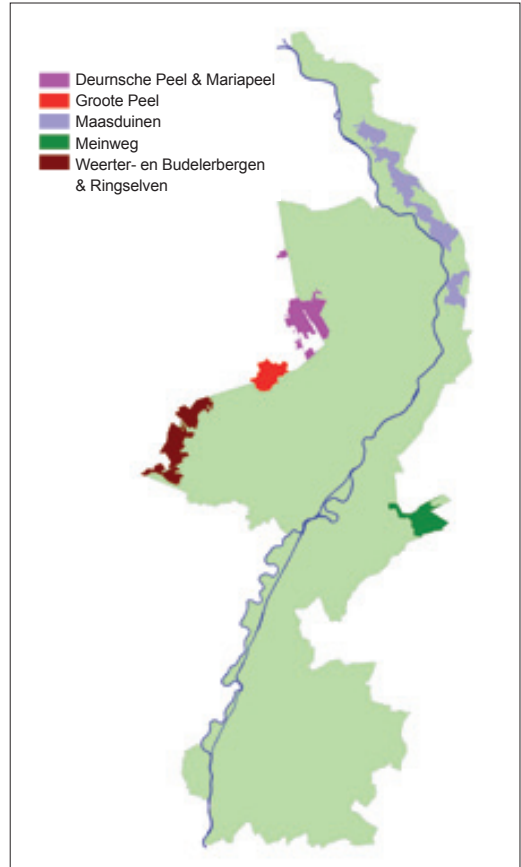
Het Nederlandse Natura 2000-netwerk bestaat uit 162 gebieden die tezamen ongeveer één miljoen hectare omvatten. Hiervan bestaat tweederde uit open water inclusief de kustwateren. De bescherming van deze gebieden is sinds 1 oktober 2005 wettelijk verankerd in de Natuurbeschermingswet

1998. Bij de aanwijzing van een gebied worden de instandhoudingsdoelen geformuleerd die worden nagestreefd. Vogelrichtlijngebieden hebben alleen vogeldoelen, voor Habitatrichtlijngebieden zijn de doelen habitattypen en andere soorten dan vogels. Van de 162 Natura 2000-gebieden liggen er 23 in Limburg. Vijf hiervan hebben een bescherming vanuit de Vogelrichtlijn. Dit zijn Maasduinen, De Meinweg, de Grootte Peel, de Deurnsche Peel & Mariapeel en Weerter- en Budelerbergen & Ringselven (figuur 1). Binnen deze gebieden gelden, naast vogels, nog andere doelen vanuit de Habitatrichtlijn. In dit artikel wordt alleen ingegaan op de vogels.

Om de doelen en maatregelen van al die Natura 2000-gebieden overzichtelijk in beeld te krijgen worden per gebied of groep van gebieden beheerplannen opgesteld. Hierin staan de instandhoudingsdoelen van de habitattypen, vogelsoorten en andere fauna centraal. Per gebied wordt aangegeven welke instandhoudingsdoelen er zijn en welke bedreigingen en kansen er liggen. Om de bedreigingen in beeld te krijgen wordt een inventarisatie gemaakt van alle activiteiten in en rond de Natura 2000-gebieden en de invloed daarvan. Hierbij kan gedacht worden aan verkeer, wonen, landbouw, industrie, recreatie, maar ook natuurbeheer. Aan de hand hiervan kunnen dan de nodige maatregelen worden geformuleerd. In veel gevallen zullen de omliggende activiteiten geen of weinig negatieve invloed uitoefenen op de doelen en kunnen de activiteiten gewoon doorgaan met of zonder een kleine aanpassing. In een enkel geval zorgt zo'n activiteit voor een dermate groot negatief effect dat het een grote bedreiging vormt. Hiervoor zullen ingrijpende maatregelen nodig zijn waarbij zelfs een verbod op de activiteit niet ondenkbaar is.

Keuze van de doelen

De Limburgse avifauna kent een aantal soorten waarvan het zwaartepunt van de Nederlandse verspreiding in onze provincie ligt. Ook heeft Limburg een aantal specialiteiten zoals Oehoe, Middelste Bonte Specht en Kortsnavelboomkruiper. Eén van de laatste broedparen van de Kuifleeuwerik in Nederland broedt eveneens in Limburg. Toch zijn deze ogenschijnlijk bijzonderheden niet specifiek beschermd in het kader van Natura 2000. Dat wil zeggen dat voor deze soorten geen beschermde gebieden zijn aangewezen. Hoe komt dat nu? Natura 2000 is een Europees netwerk van natuurgebieden dat de Europees bedreigde soorten

Figuur 1. Overzichtskaart van de Limburgse Vogelrichtlijn-gebieden.

bescherming biedt. Deze voor Nederlandse begrippen zeldzame en schaarse soorten met een beperkte verspreiding zijn op Europese schaal niet bedreigd. Zo broeden er naar schatting meer dan tienduizend broedparen van de Oehoe in Europa verspreid over bijna alle Europese landen. De verspreiding van de Middelste Bonte Specht en Kortsnavelboomkruiper beslaat een groot deel van Midden-Europa. Hier zijn beide soorten aanzienlijk algemener dan in Nederland. De keuze welke vogelsoorten dan wel speciale bescherming genieten in de Natura 2000-gebieden in Nederland en Limburg is ingegeven door de mate waarin Nederland een bijdrage kan leveren aan het bereiken van een gunstige staat van instandhouding op het niveau van het Europese netwerk. Het relatieve belang wordt onder meer bepaald door de ligging van Nederland in het verspreidingsgebied van een soort of habitatype en de mate van voorkomen in

Nederland (Ministerie van LNV, 2006). Het gaat hier in de meeste gevallen om vogelsoorten die aanwezig zijn in voor Nederland kenmerkende gebieden zoals heideterreinen, duinen en grote open wateren. Vogels die zijn gebonden aan de hellingbossen komen op grote schaal voor in Europa. De beschermde gebieden met vogeldoelen zijn dus gebonden aan voor Nederland specifieke landschappen. Voor Nederland zijn een achttal landschappen benoemd vanuit Natura 2000, de zogenaamde Natura 2000-landschappen. Alle Natura 2000-gebieden behoren tot één van deze landschappen. De vijf Limburgse Vogelrichtlijngebieden behoren tot de landschappen 'Hogere zandgronden' of 'Hoogvenen'.

Hieronder worden de Natura 2000-gebieden en de bijbehorende vogeldoelen per landschapstype beschreven. Er wordt kort ingegaan op de kenmerken van het landschap en vervolgens op de vogeldoelen en de benodigde maatregelen om deze doelen te realiseren.

Natura 2000-Landschap Hogere zandgronden

De Hogere zandgronden liggen vooral in het oosten en zuiden van ons land. Van groot Europees belang zijn de hier voorkomende zandverstuivingen en loofbossen. Dit landschapstype kenmerkt zich door heidevelden en naaldbossen afgewisseld met vennen en schrale graslanden. In Limburg behoren de Natura 2000-gebieden Maasduinen, De Meinweg en Weerter- en Budelerbergen & Ringselven tot dit landschap. Op Europese schaal, maar ook op Nederlandse schaal zijn deze drie gebieden relatief klein. Ze worden omringd door intensieve landbouw. Voor het landschap Hogere zandgronden zijn een aantal vogeldoelen opgesteld. Welke hiervan daadwerkelijk opgenomen worden in de aanwijzing van een Natura 2000-gebied is afhankelijk van de betekenis voor de soort en van de gebiedskenmerken. Heidevelden en natuurlijke overgangen naar bossen zijn voor Boomleeuwerik, Roodborsttapuit, Korhoen, Nachtzwaluw en Grauwe Klauwier belangrijk. Grote open terreinen met droge heidevelden en zandverstuivingen zijn van belang voor soorten als Tapuit en Duinpieper. De open droge bosgebieden met afwisselend loof- en naaldbos vormen een leefomgeving voor Draaihals, Boomleeuwerik en Nachtzwaluw. Daarnaast zijn de bossen broedgebied voor Wespendief en Zwarte Specht en op de vennen broeden Dodaars en Geoorde Fuut. Er zijn een aantal vogels van de heide die het landelijk gezien goed doen. De populatie neemt toe

of is in ieder geval stabiel en op een voldoende hoog niveau voor een sleutelpopulatie. Voor deze soorten bestaan de doelen uit behoud van het leefgebied en daarmee de populatie. Het gaat hier om Nachtzwaluw, Boomleeuwerik en Roodborsttapuit. Voor een andere groep heidevogels, zoals Draaihals, Duinpieper, Tapuit en Korhoen, die meer gebonden zijn aan droge en zandige heideterreinen of heidevelden met een zeer gevarieerde structuur, gelden doelstellingen in de vorm van een herstelopgave. Dat wil zeggen dat er maatregelen moeten komen om het leefgebied van de soorten uit te breiden en/of in kwaliteit te verbeteren. De venbewoners Geoorde Fuut en Dodaars doen het landelijk goed, dus ook hier geldt een behouddoelstelling. Dit is ook van toepassing op de bosvogels. Het kan zijn dat in een enkel geval de provinciale situatie minder rooskleurig is dan de landelijke, toch geldt dan ook een behouddoelstelling.

De gebieden in Limburg die tot de Hogere zandgronden behoren, zijn vooral belangrijk voor broedvogels en niet alle vogeldoelen zijn van toepassing. Korhoen en Duinpieper zijn hier al uitgestorven en ook Draaihals is nog maar incidenteel broedvogel. Binnen Nederland behoort Limburg niet tot de meest belangrijke voor deze soorten. Waar Limburg wel een grote bijdrage levert aan de landelijke populatie en het behoud daarvan is te lezen bij de afzonderlijke gebiedsbeschrijvingen.

Maasduinen

Het Natura 2000-gebied Maasduinen ligt in het noorden van de provincie aan de oostoever van de Maas tussen Velden en Gennep. Door de vroegere werking van Maas en Rijn zijn er terrassen ontstaan, die nu nog zichtbaar zijn in het landschap. De wind zorgde voor extra reliëf. In de laaggelegen delen

Zwarte Specht, Mariapeel, 18 september 2010 (G. Lamers).

Nachtswaluw, Bergerheide,
20 juni 2005 (P. Palmen)

heeft zich veen gevormd, al dan niet bedekt met een dunne laag dekzand. De laagtes boven ondoorlatende leemlagen houden water vast, met vennen als resultaat. De paraboolduinen, voortgekomen uit stuifzand van de rivierdalen, vormen het karakteristieke landschap van De Hamert, de Bergerheide en de rest van Maasduinen. De vogelsoorten waarvoor Maasduinen is aangewezen zijn, uitgezonderd de Oeverzwaluw, in meer of mindere mate gebonden aan leefgebieden die bestaan uit schrale vegetaties op zandgronden. Dodaars en Geoorde Fuut komen voor in de voedselarme vennen die gelegen zijn in de diverse heideterreinen. Zwarte Spechten vinden we in de uitgestrekte oudere bossen, Nachtswaluw en Boomleeuwerik aan de randen van de heidevelden en kapvlaktes in de bosgebieden. De Roodborsttapuit doet het goed op heideterreinen met enkele ver-

spreid staande struikjes. De Grauwe Klauwier vindt zijn habitat in de wat ruigere randen van min of meer begroeide stuifzandcomplexen. Het warme microklimaat hiervan is het leefgebied van grote insecten die op het menu staan van de Grauwe Klauwier (Provincie Limburg, 2009-1). In de laatste kolom van tabel 1 staan de aantallen broedparen van de doelsoorten vermeld die tussen 1999 en 2003 zijn vastgesteld in de Maasduinen. Met het uitvoeren van gericht beheer zijn de doelstellingen goed te verwezenlijken. Bij de Oeverzwaluw ligt het wat anders. De soort is meer gebonden aan dynamische beek- en riviermilieus en profiteert daarnaast van ontgrondingsactiviteiten waarbij tijdelijk broedlocaties worden gecreëerd. Zo broedde er in 2009 geen enkele Oeverzwaluw meer in het Natura 2000-gebied Maasduinen (wel net daarbuiten, langs de Maas).

Tabel 1. De vogel doelstellingen voor Maasduinen
(Ministerie van LNV, 2007-3; Netwerk Ecologische Monitoring (SOVON, RWS, CBS)).

Soort	Doelstelling	Huidig aantal
Dodaars	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 50 paren	50 paar
Geoorde Fuut	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 5 paren	7 paar
Nachtswaluw	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 30 paren	30 paar
Zwarte Specht	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 30 paren	34 paar
Boomleeuwerik	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 100 paren	97 paar
Oeverzwaluw	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 100 paren	120 paar
Roodborsttapuit	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 85 paren	86 paar
Grauwe Klauwier	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 3 paren	1 paar

Boomleeuwerik, Grote Heide Venlo,
10 april 2009 (R. Schols)

Weerter- en Budelerbergen & Ringselven

Het Natura 2000-gebied Weerter- en Budelerbergen & Ringselven is gelegen op de grens van Limburg en Noord-Brabant. Het ligt globaal tussen de plaatsen Budel, Maarheeze, Weert en Nederweert en wordt in het zuiden begrensd door de landgrens met België. Dit gebied bestaat uit de deelgebieden Weerterbos, Ringselven, Kruispeel (Habitatrichtlijngebied), Laurabossen, de Hugterheide en de Weerter- en Budelerbergen (Vogelrichtlijngebied). De Hugterheide ligt in Noord-Brabant en is een bosgebied dat voornamelijk bestaat uit op stuifzand aangeplante Grove dennen. De stuifzandruggen zijn nog duidelijk te herkennen in het heuvelachtige terrein. Het naastgelegen gebied

Hugterbroek en In den Vloed aan de Limburgse zijde bestaan uit moeras en bos. De Weerter- en Budelerbergen vormen een aaneengesloten naaldbos met een centraal gelegen heide- en stuifzandterrein. Dit laatste (deels oefenterrein van Defensie) omvat open stuifzanden met korstmosvegetaties en droge heidevelden. Nachtzwaluw, Boomleeuwerik en Roodborsttapuit maken hier deel uit van de karakteristieke broedvogels. Aangrenzend liggen de Loozerheide en de Boshoverheide. Dit gebied bestaat uit (deels) vergraste stuifzandruggen. Het Ringselven, Kruispeel en de Laurabossen liggen aan weerszijden van de Zuid-Willemsvaart. Het Ringselven is een ven omgeven door moerasvegetaties. De Kruispeel bestaat uit berken- en elzenbroekbossen, met enkele vennen gelegen langs de Tungelroysche beek. De Laurabossen zijn deels aangeplant naaldbos met heideterreinen en open zand. Het Ringselven is een belangrijk watervogelgebied waar soorten als Geoorde Fuut, Roerdomp, Woudaap, Bruine Kiekendief en Snor broeden (Provincie Limburg, 2009-3). Nachtzwaluwen worden vooral aangetroffen op de militaire oefenterreinen van de Laurabossen en de Weerter- en Budelerbergen. De vogels vinden hun habitat op de zandverstuivingen en heideterreinen en ook wel langs brede zandpaden. Uit de verschillende inventarisaties blijkt dat de soort licht is toegenomen (Netwerk Ecologische Monitoring). De huidige aantallen liggen rond de 27 territoria. Hiermee wordt het instandhoudingsdoel gehaald (Provincie Limburg, 2009-3). De verspreiding van de Boomleeuwerik lijkt op die van de Nachtzwaluw. De kerngebieden liggen eveneens in de Laurabossen en de Weerter- en Budelerbergen. Buiten deze gebieden komen concentraties voor in geschikte habitat zoals op heideveldjes, schrale graslanden en kapvlaktes. Begin jaren negentig werd het aantal geschat op 40 broedparen. In 2006 lag het aantal rond de 65 paren. De doelstelling wordt hiermee net gehaald (Provincie Limburg, 2009-3). Het kerngebied van de verspreiding van de Roodborsttapuit ligt in de

Tabel 2. De vogel doelstellingen voor Weerter- en Budelerbergen en Ringselven (Ministerie van LNV, 2007-5; Netwerk Ecologische Monitoring (SOVON, RWS, CBS)).

Soort	Doelstelling	Huidig aantal
Nachtzwaluw	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 20 paren	27 paar
Boomleeuwerik	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 65 paren	65 paar
Roodborsttapuit	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 55 paren	55 paar

Weerter- en Budelerbergen inclusief de Loozer- en Boshoverheide. Verder komt de soort voor aan de randen van de Laurabossen en het Weerterbos. In 2006 is de soort geïnventariseerd en lag de stand van de populatie binnen de begrenzing van het Natura 2000-gebied op 65 paren. Net buiten de begrenzing zaten nog eens 25 paren.

De Meinweg

Het Natura 2000-gebied De Meinweg ligt grotendeels in de gemeente Herkenbosch, maar strekt zich uit tot over de Duitse grens. Het Nederlandse Natura 2000-gebied loopt tot aan deze landgrens. Het bestaat uit afwisselend loof- en naaldbossen, gage- en wilgenstruwelen, droge en vochtige heide, schrale graslanden en vennen. In een ver verleden hebben tektonische krachten gezorgd voor opheffing van delen van het landschap. Dit is niet overal gelijkmatig gebeurd. Van oost naar west is langs een drietal breuken door vroegere rivierinsnijding een terrassenlandschap ontstaan. Bijzonder zijn de terrassen die grote hoogteverschillen overbruggen vanaf het oostelijke Wolfsplateau naar het westelijke dal van de Roer. Loodrecht hierop liggen de beekdalen van de snelstromende terrasbeken Roode Beek en de Boschbeek met aansluitend kleine kwelstroompjes. De beken hebben nog een vrij natuurlijk, kronkelend verloop met stroomversnellingen, grindbanken en bronbossen (Provincie Limburg, 2009-2).

Nachtzwaluwen worden op De Meinweg op alle open heideterreinen aangetroffen. Er is geen voorkeur voor de droge of de meer vochtige terreinen. Plaatselijk broedt de soort ook op kapvlaktes onder hoogspanningsleidingen! De oppervlakte van De Meinweg is groot genoeg voor een duurzame populatie. De aantallen laten een oplopende trend zien. In 2007 lag het aantal broedparen rond de 35. Hiermee wordt het instandhoudingsdoel gehaald. De Boomleeuwrik broedt op De Meinweg in structuurrijke randen van de heideterreinen. De soort wordt op vrijwel alle heideterreinen en andere open, min of

meer schrale graslanden aangetroffen. Daarnaast is ook het voormalige spoortraject van de IJzeren Rijn broedgebied, net als de kapvlakten onder de hoogspanningsleidingen bij de Luzenkamp. Het aantal van 39 paren in 2007 ligt boven het instandhoudingsdoel. De Roodborsttapuit is een broedvogel van heidegebieden met verspreid staande boompjes van waaruit het mannetje kan zingen. De aantallen liggen met 79 paren in 2007 ruim boven het instandhoudingsdoel (Provincie Limburg, 2009-2).

Maatregelen

De gebieden van de Hogere zandgronden karakteriseren zich door voedselarmoede. De daardoor gekenmerkte vegetatie bepaalt het landschap en daarbij behorende soorten. Bij toename van vermestende stoffen uit de atmosfeer, maar ook aangevoerd via het grondwater, verliezen deze plantensoorten aan concurrentiekracht. Daardoor worden ze verdrongen door een meer eenzijdige vegetatie van voedselrijke omstandigheden. Hierdoor gaat ook het leefgebied van de vogels verloren die vanuit Natura 2000 beschermd en behouden moeten worden.

Om de negatieve effecten van beide bedreigingen op te lossen is een aantal maatregelen bedacht. Hiertoe kunnen twee sporen worden onderscheiden; namelijk brongerichte maatregelen en effectgerichte maatregelen. Uitwerking van de brongerichte maatregelen is een langdurig proces, maar wel van groot belang. Om ervoor te zorgen dat er geen belastende hoeveelheden vermestende stoffen in de natuurgebieden terechtkomen wordt beleid gemaakt met een uitwerking tot ver buiten de Natura 2000-gebieden.

Een tweede spoor vormen de effectgerichte maatregelen. Hierbij wordt niet naar de bron van de bedreigingen gekeken, maar door middel van directe maatregelen in en om het terrein worden de effecten van bijvoorbeeld vermessing weggehaald. Deze maatregelen vormen al een belangrijk onderdeel van het beheer in de terreinen, uitgevoerd door de terreinbeherende organisaties als Staatsbosbeheer,

Tabel 3. De vogel doelstellingen voor De Meinweg (Ministerie van LNV, 2007-4; Netwerk Ecologische Monitoring (SOVON, RWS, CBS)).

Soort	Doelstelling	Huidig aantal
Nachtzwaluw	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 25 paren	35 paar
Boomleeuwrik	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 30 paren	39 paar
Roodborsttapuit	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 20 paren	79 paar

Natuurmonumenten en het Limburgs Landschap. In de concept beheerplannen van de Natura 2000-gebieden zijn een aantal effectgerichte maatregelen geformuleerd die kunnen bijdragen aan de instandhouding van de vogelsoorten. Zo zorgen de heide- en venherstelprojecten voor uitbreiding van oppervlakte en verbetering van de kwaliteit van diverse habitats. Een belangrijk aspect in de herstelprojecten is aandacht voor geleidelijke overgangen tussen verschillende habitats. Voor soorten als Nachtzwaluw, Boomleeuwierik, Roodborsttapuit en Grauwe Klauwier vormen juist deze zones een belangrijk onderdeel van het leefgebied.

Daarnaast moet er een grotere samenhang komen tussen leefgebieden en een evenwichtige verdeling van open gebieden en bossen. Daarbij zijn natuurlijke overgangen tussen zandverstuivingen, heide, vennen, graslanden en bos van groot belang. Uiteindelijk moeten de maatregelen die nodig zijn om de doelen te realiseren, leiden tot optimale habitat en duurzame vogelpopulaties.

Natura 2000-landschap Hoogvenen

In Nederland worden 12 Natura 2000-gebieden tot het landschap Hoogvenen gerekend. Hiertoe behoren zowel de Deurnsche Peel & Mariapeel als de Grootte Peel. De in Nederland en Limburg voorkomende hoogvenen zijn van het zogenaamde lenshoogveen. Lenshoogveen wordt gekenmerkt door de ontstaanswijze. In een laaggelegen gebied ontstond onder invloed van grondwater laagveen bestaand uit riet en zeggen. Het pakket laagveen werd dikker in de tijd en kwam daardoor steeds minder onder invloed te staan van het grondwater en steeds meer onder invloed van regenwater. Hierdoor ontstond een hoogveen boven op een laagveenpakket. Kenmerk van hoogveen is dat de veenmossen enorme hoeveelheden water kunnen

vasthouden waarop steeds weer nieuwe veenmossen groeien. De hoogveenpakketten groeiden boven het omringende landschap uit. Omdat de randen van het hoogveen afwaterden op de omgeving was het centrale deel hoger dan de randen en kreeg het hoogveen de vorm van een bolle lens.

Dit type hoogveen is de afgelopen eeuwen wereldwijd sterk achteruitgegaan. Nederland is internationaal gezien van groot belang omdat van dit hoogveentype hier nog relatief veel restanten voorkomen. Hoogvenen zijn vooral van belang voor vogels als Geoorde Fuut, Kraanvogel, Porseleinhoen, Watersnip, Paapje en Grauwe Klauwier. Door de turfwinning bestaan beide pelen naast hoogveen ook uit vochtige en droge heide, struwelen, plassen en berkenbossen. Voor Dodaars en Blauwborst, niet-kenmerkende vogelsoorten voor het hoogveenlandschap, vormen de peelgebieden tegenwoordig ook een belangrijk broedgebied. Voor soorten als Dodaars, Geoorde Fuut, Roodborsttapuit en Blauwborst is behoud van het huidige leefgebied en populatie voldoende. Met het Paapje gaat het aanzienlijk minder goed in Nederland. Daarom geldt hier een doelstelling voor uitbreiding en verbetering van het leefgebied. De Grauwe Klauwier zit al enige tijd in de lift, maar de aantallen zijn nog niet voldoende voor een gezonde Nederlandse populatie. Daarom geldt ook voor Grauwe Klauwier een uitbreiding van het areaal en verbetering van de kwaliteit van het leefgebied. Rondom de Natura 2000-gebieden van de Peel liggen voedselrijke akkers en graslanden die foerageergebied vormen voor ganzen die op de plassen in de beide pelen slapen

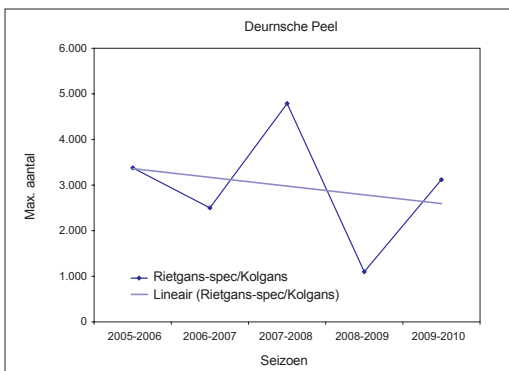
Deurnsche Peel en Mariapeel

Dit Natura 2000-gebied ligt globaal tussen de plaatsen Deurne, Griendtsveen en Helenaveen. De Deurnsche Peel en de Mariapeel liggen op de Peelhorst. Dit is een vlakke, hoger gelegen rug die zich van zuidoost

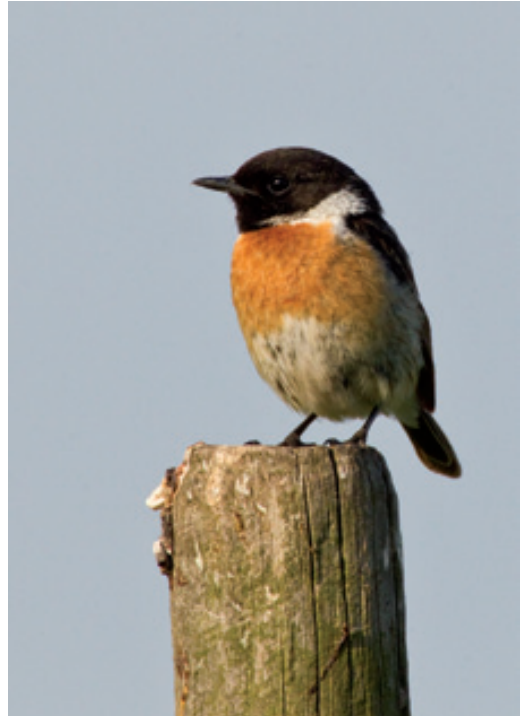
Tabel 4. De vogel doelstellingen voor Deurnsche Peel en Mariapeel (Ministerie van LNV, 2007-2; Netwerk Ecologische Monitoring (SOVON, RWS, CBS)).

Soort	Doelstelling	Huidig aantal
Dodaars	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 35 paren	33 paar
Nachtzwaluw	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 5 paren	1 paar
Blauwborst	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 350 paren	350 paar
Roodborsttapuit	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 120 paren	120 paar
Toendriarietgans	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied	6.000 ex.
Kolgans	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied	4.000 ex.

naar noordwest uitstrekt. Deze is ontstaan door bewegingen in de aardkorst. Net als de Groote Peel maakte dit gebied vroeger deel uit van een uitgebreid woest hoogveenlandschap dat zich uitstrekte over een groot deel van de grens tussen Limburg en Noord-Brabant. In het overgrote deel hiervan is turf afgegraven en daarna in cultuur gebracht. De Deurnsche Peel en Mariapeel zijn kerngebieden van dit Natura 2000-gebied. Daarnaast behoren ook De Bult, Grauwveen en het Zinkske bij de aanwijzing. Tot in de jaren zeventig is in de huidige Deurnsche Peel en Mariapeel turf gewonnen, maar plaatselijk zijn nog dikke pakketten restveen aanwezig. In enkele complexen met boerenkuilen bevinden zich begroeiingen met bultvormende hoogveensoorten. Naast de flora is ook de fauna bijzonder waardevol. Voor Gladde Slang en Heikikker is de Deurnsche Peel en Mariapeel zelfs een kerngebied. Behalve de in tabel 4 vermelde vogelsoorten is het gebied ook bekend om de soms grote aantallen Kraanvogels en Zwarte Ooievaars (Ministerie van LNV, 2007-2). De aantallen Dodaarzen liggen rond de instandhoudingsdoelstelling. Gezien de recentelijk positieve trend van de soort en de voortgaande vernattingmaatregelen zal de doelstelling niet in gevaar komen en mag redelijkerwijs verwacht worden dat het aantal broedparen over de 35 heen zal gaan. De instandhoudingsdoelstelling voor de Nachtzwaluw stamt nog uit de tijd dat het gebied onder een sterke verdroging leed. De Nachtzwaluwen komen voor op de droge zandkoppen. Hoogtepunt was 1996 met 7 paren. Toch beschrijft het conceptbeheerplan voor de peelgebieden dat de doelstelling waarschijnlijk wel gehaald gaat worden. Voor de Blauwborst is Deurnsche Peel en Mariapeel een belangrijk gebied.

Figuur 2. Maximale aantallen ganzen op de slaapplaatsen in de Deurnsche Peel.

Roodborsttapuit, Groote Peel, 20 mei 2011 (O. Plantema)

Tellingen in 1990 en in 1998 leverden een aantal Blauwborsten op van 200 en 352 paren (Dienst Landelijk Gebied & Staatsbosbeheer, 2010). Er zijn te weinig gegevens beschikbaar om een trend te kunnen bepalen. De Roodborsttapuit laat vanaf midden jaren tachtig van de vorige eeuw een positieve trend zien. Met ruim 250 broedparen lag de top in de eerste helft van de jaren negentig. Daarna is de stand wat afgenomen en schommelt nu rond de 170 (Netwerk Ecologische Monitoring).

Slaaplaatsstellingen van Kolgans en Rietgans laten een lichte daling zien (figuur 2). Dit is mogelijk het gevolg van een korte meetperiode en de grote wintergevoeligheid van de slaapplaatsen (dichtvriezen van de open plassen). Het gemiddeld maximale aantal over de periode 2005-2010 is 2.977 exemplaren (Vogelwerkgroep De Peel, 2010).

De Groote Peel

De Groote Peel ligt grofweg tussen Meijel, Asten en Nederweert, op de grens van de provincies Limburg en Noord-Brabant. Het is een restant van een uitgestrekt oerlandschap van levend hoogveen. In de vorige twee eeuwen is het hoogveen grotendeels tot op

Dodaarsen, Grootte Peel,
31 mei 2003 (K. Lemmens)

de ondergrond van het zand afgegraven. Binnen de huidige begrenzing van het natuurgebied de Grootte Peel is in het verleden veel turf gewonnen. Daarnaast is het gebied deels in gebruik geweest voor de teelt van boekweit. Het Brabantse deel is voornamelijk machinaal verveend. Hierdoor zijn nauwelijks veenputten aanwezig. Het Limburgse deel is grotendeels met de hand afgegraven waardoor hier wel putten aanwezig zijn. Juist deze boerenkuilen bevatten vaak nog fraaie restanten van de karakteristieke hoogveenvegetatie. Wel is de puttenstructuur als gevolg van erosie aangetaste en onduidelijk geworden.

In de Grootte Peel is een omvangrijke landschappelijke afwisseling te vinden van vochtige en droge heide, vlakten gedomineerd door Pijpenstrootje, struwelen en bosjes en moerassige laagten met veenputten. Door

eerdere vernattingsmaatregelen zijn verschillende grote plassen ontstaan. In enkele veenputten vindt veenontwikkeling plaats (Ministerie van LNV, 2007-1).

De Dodaars is een soort die thuis hoort in een gebied met wat zuurder water. In de Grootte Peel ligt het meerjarige gemiddelde over 1999-2003 op 41 paar. Hiermee wordt de doelstelling gehaald. De soort laat een positieve trend zien en een verdere vernatting van het gebied kan uitbreiding van de habitat en toename van het aantal broedparen tot gevolg hebben. De Geoorde Fuut leeft in soortgelijke watersystemen, doorgaans met wat meer gebufferd (kalkrijker) water. Het voorkomen van Geoorde Futen gaat vaak samen met broedkolonies van Kokmeeuwen. Het meerjarige gemiddelde ligt met 36 paar net onder het instandhoudingsdoel. De gebiedstrend is echter

Tabel 5. De vogeldoelstellingen voor de Grootte Peel
(Ministerie van LNV, 2007-1; Netwerk Ecologische Monitoring (SOVON, RWS, CBS)).

Soort	Doelstelling	Huidig aantal
Dodaars	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 40 paren	41 paar
Geoorde Fuut	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 40 paren	36 paar
Porseleinhoen	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 5 paren	1 paar
Blauwborst	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 200 paren	200 paar
Roodborsttapuit	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 80 paren	80 paar
Taigarietgans	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied	100 ex.
Toendrarietgans	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied	11.000 ex.
Kolgans	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied	6.000 ex.
Kraanvogel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 120 vogels	120 ex.

positief, waarbij de aantallen in 2003 de 50 broedparen naderen (Netwerk Ecologische Monitoring). Het Porseleinhoen heeft een invasieachtig voorkomen waardoor de aantallen per jaar erg kunnen verschillen. Het meerjarig gemiddelde over 1999-2003 ligt op één paar, waarmee het instandhoudingsdoel niet wordt gehaald. De langjarige trend is licht positief, maar de eerste jaren van deze eeuw ontbrak de soort als broedvogel (Netwerk Ecologische Monitoring). Het aantal Blauwborsten is de laatste decennia flink toegenomen. Midden jaren tachtig van de vorige eeuw lag het aantal broedparen op ongeveer 50. Daarna zijn de aantallen verviervoudigd tot ongeveer 230 paar begin jaren negentig. Vervolgens is er een stabilisatie opgetreden in de aantallen die nu schommelen tussen de 150 en 200 paar (Netwerk Ecologische Monitoring). Het behalen van de doelstelling ligt hiermee in de 'gevaarzone'. De aantallen Roodborsttapuiten laten een grillig verloop zien. Sinds midden jaren tachtig nemen deze toe van minder dan 60 paar naar meer dan 130 paar midden jaren negentig. Daarna schommelen de aantallen rond een wat lager niveau van 100 paar. Hiermee wordt het instandhoudingsdoel ruimschoots gehaald.

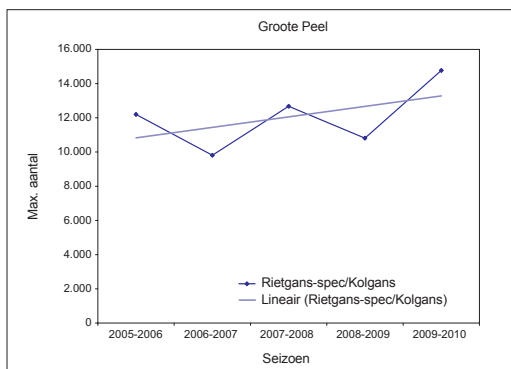
Naast bovenstaande broedvogels is het gebied aangewezen voor een aantal (overwinterende) watervogels. Voor de Taigarietgans ligt er een doelstelling van een seizoensmaximum van 100 vogels in het winterseizoen. Los van de discussie over de determinatie van deze soort lijkt het erop dat de aantallen de laatste decennia beduidend lager uitvallen. In de periode 2005-2010 zijn drie zangentellingen uitgevoerd, alle op de Weerterbaan. In november 2006 werden daar 750 vogels waargenomen, 200 in februari 2009 en 5

in maart 2010 (Vogelwerkgroep De Peel, 2010). Als gevolg van klimaatverandering overwintert de soort tegenwoordig voornamelijk in het noordoosten van Duitsland en in Zweden (Hustings *et al.*, 2009). In tegenstelling tot de Taigarietgans zijn Toendrarietgans en Kolgans flink toegenomen. Slaapplaatstellingen laten een gemiddeld maximaal aantal Kol- en rietganzen zien van 12.053 exemplaren. De trend over de periode 2005-2010 is positief (figuur 3). Door de massaliteit van de vogels en de vaak schemerachtige omstandigheden op de slaappleaats is het onmogelijk om Kol- en rietganzen te onderscheiden. De ongedetermineerde rietganzen zullen waarschijnlijk Toendrarietganzen zijn. Dat blijkt ook uit de aanwezige vogels in de foerageergebieden. De verdeling tussen rietganzen en Kolganzen is hier min of meer gelijk.

Maatregelen

Voor een herstel en kwaliteitsverbetering van de restanten van het hoogveenlandschap is het van groot belang dat de hydrologische situatie op orde komt. Hiertoe moeten niet alleen de hoogveenkeren worden aangepakt, maar ook de randzonen. Daarnaast vormt stikstofdepositie een groot knelpunt in de ontwikkeling en het behoud van aan voedselarme omstandigheden gebonden vegetaties en in het verlengde daarvan de habitats van specifieke vogelsoorten. Om dit te bereiken is in het beheerplan voor de peelgebieden een serie maatregelen opgenomen die moeten zorgen voor een verbetering in de hydrologie en een afname van de eutrofiëring van de hoogveenrestanten.

Om de hydrologische situatie te verbeteren, waardoor een stabiel en hoger waterpeil in de peelgebieden ontstaat, is er een verbod op nieuwe beregeningsputten ingesteld. Daarnaast wordt peilgestuurde drainage toegepast. Verder wordt het waterpeil zodanig opgezet dat dit geen overlast veroorzaakt bij de omwonenden. Om de stikstofdepositie te verminderen wordt een beleid ontwikkeld waardoor de uitstoot van stikstof daalt. Ook het interne beheer door de terreinbeheerders is gericht op de ontwikkeling van hoogveen en heide. Het voorkomen van afslag van nieuwe veenmospakketten door golfslag in de grotere plassen en het verwijderen van bosopslag zijn van belang. Daarnaast worden recreatieve maatregelen uitgevoerd waaronder een zonerings van de recreatie waarbij de meest kwetsbare gebieden worden ontzien. Om de rust van overnachtende Kraanvogels en ganzen te waarborgen is het verboden om 's nachts de gebieden te bezoeken.

Figuur 3. Maximale aantallen ganzen op de slaappleaatsen in de Grote Peel.

Monitoring

Bij de bepaling of de maatregelen voor de instandhoudingsdoelen wel effectief zijn geweest is monitoring en evaluatie noodzakelijk. Monitoring geeft inzicht in de staat van instandhouding van de soorten (en habitattypen) waarvoor de gebieden zijn aangewezen. Door het tellen van de broedparen, doortrekkers en wintergasten kan bijvoorbeeld worden bepaald of de genomen maatregelen ten bate van één of meerdere vogelsoorten wel effectief zijn geweest. Sommige maatregelen, zoals ten behoeve van een hoger waterpeil of ter vermindering van de uitstoot van stikstof, geven pas op lange termijn resultaten die onder andere zichtbaar zijn in de aantallen vogels. Wanneer de maatregelen niet voldoende blijken te zijn kan dit leiden tot aanpassing of bijstelling. Daarnaast vindt monitoring plaats door het waterpeil nauwlettend in de gaten te houden en worden met regelmaat monsters genomen om de werkelijke afname van stikstof in grondwater, oppervlaktewater en atmosfeer te meten.

Niet in alle Natura 2000-gebieden vinden vogeltellingen plaats. Zo is op de website van SOVON te lezen dat er nog tellers gezocht worden om Zwarte Spechten in Maasduinen te inventariseren en voor Deurnsche Peel & Mariapeel worden nog tellers gezocht die avontuurlijk genoeg zijn om in de 'wildernis' van dit hoogveenrestant Dodaarzen, Blauwborsten en Roodborsttapuiten te tellen. Bij deze daarom een oproep om een bijdrage te leveren aan het monitoren van deze vogelparadijzen.

Conclusie

De biodiversiteit in Europa staat onder druk. Om te voorkomen dat soorten en habitattypen verdwijnen is een netwerk opgezet van belangrijke natuurgebieden die deze natuurwaarden bezitten. De Natura 2000-gebieden in Limburg leveren een belangrijke bijdrage aan Europese populaties van onder meer Roodborsttapuit, Boomleeuwerik en rietganzen. In en rond deze gebieden worden maatregelen uitgevoerd die zorgen voor behoud van de kwaliteit van het leefgebied van deze specifieke vogelsoorten of indien noodzakelijk uitbreiding van het leefgebied en verbetering van de kwaliteit. Van het behoud of verbetering van het leefgebied profiteren niet alleen de genoemde vogelsoorten, maar een heel scala aan soorten lift mee. Het behoud van de biodiversiteit krijgt hiermee een flinke impuls. Door het volgen

van de maatregelen en de effecten daarvan zal duidelijk worden of ze voldoende zijn. Anders zal een aanpassing of bijstelling noodzakelijk zijn. Er is nog veel werk te verzetten en in de toekomst blijft inzet nodig, maar uiteindelijk zullen de meest kwetsbare en bedreigde natuurgebieden met hun specifieke habitats en vogels behouden blijven voor de toekomst.

Dankwoord

Een woord van dank gaat uit naar Guido Verschoor die een eerdere versie van dit artikel van nuttig commentaar heeft voorzien en naar Boena van Noorden en de ganzentellers van de peelregio voor het beschikbaar stellen van de telresultaten.

Literatuur

- Dienst Landelijk Gebied, 2010. Concept-Ontwerp Beheerplan Deurnsche Peel, Mariapeel en Groote Peel. Versie september 2010.
- Hustings F., K. Koffijberg, E. van Winden, M. van Roomen, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2009. Watervogels in Nederland in 2007/2008. SOVON-monitoringsrapport 2009/02, Waterdienst-rapport 2009.020. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Ministerie van LNV, 2006. Natura 2000 doelendocument – hoofddocument.
- Ministerie van LNV, 2007-1. Ontwerp-aanwijzingsbesluit Groote Peel.
- Ministerie van LNV, 2007-2. Ontwerp-aanwijzingsbesluit Deurnsche Peel & Mariapeel.
- Ministerie van LNV, 2007-3. Ontwerp-aanwijzingsbesluit Maasduinen.
- Ministerie van LNV, 2007-4. Ontwerp-aanwijzingsbesluit De Meinweg.
- Ministerie van LNV, 2007-5. Ontwerp-aanwijzingsbesluit Weerter- en Budelerbergen en Ringselven.
- Provincie Limburg, 2009-1. Concept-beheerplan Maasduinen.
- Provincie Limburg, 2009-2. Concept-beheerplan De Meinweg.
- Provincie Limburg, 2009-3. Concept-beheerplan Weerter- en Budelerbergen & Ringselven.
- SOVON & CBS, 2005. Trends van vogels in het Nederlandse Natura 2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland.
- SOVON, RWS, CBS. Netwerk Ecologische Monitoring. www.sovon.nl
- Vogelwerkgroep De Peel, 2010. Overzicht ganzentellingen Peelregio 2005-2010.

www.natura2000.nl, www.sovon.nl, www.vogelsindekempen.nl, www.waarneming.nl

*Jan Erik Kikkert, Dienst Landelijk Gebied,
Postbus 1237, 6040 KE Roermond
Niek Oosterveen, Provincie Limburg, Afd. Landelijk
Gebied, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht*

Vier jaar wintervoedselgewassen op de Kraijelheide

Aantalsdynamiek tussen en binnen jaren en mogelijke verklaringen

Jules Bos, Sjaak Gubbels, Bert Roelofs & Wiel Driessen

Kepen, Kraijelheide, 26 december 2010 (J. Bos)

Sinds 2007 worden op de Kraijelheide bij Venlo jaarlijks wintervoedselgewassen geteeld. Dit betreft hoofdzakelijk (zetmeelrijke) granen, maar daarnaast ook (oliehoudende) Zonnebloem en Bladrammenas. De teelt vindt voornamelijk plaats op voormalige akkergronden in eigendom van het Ministerie van Defensie en in gebruik als militair oefenterrein, en vanaf 2010 ook op enkele percelen van Staatsbosbeheer. De gewassen worden niet geoogst, met als doel het voedselaanbod voor overwinterende akkervogels te verhogen. De Geelgors is hierbij de belangrijkste doelsoort. In een eerdere editie van dit tijdschrift is verslag gedaan van de aantallen vogels die in de eerste winter met overstaande granen (2007/08) van de akkers gebruik maakten (Bos *et al.*, 2008). In dit

artikel doen we verslag van de monitoring-resultaten van vier winters (2007/08 t/m 2010/11, hierna ook wel aangeduid als de eerste, tweede, etc. winter). Vanaf het begin zijn de aantallen vogels die in de winter van de Kraijelheide-akkers gebruik maken intensief gevolgd. Dit maakt het mogelijk een nauwkeurig beeld te schetsen van de reactie van overwinterende akkervogels op het 'plotseling' en jaarlijks sterk verhoogde voedselaanbod. Vanaf de tweede winter wordt ook de verandering van het voedselaanbod gedurende de winter gemeten. Dit gebeurt door het periodiek 'oogsten' en wegen van proefplotjes met overstaande granen. Hoe snel neemt het aanbod aan graankorrels af en heeft dit effect op het getelde aantal vogels?

Materiaal en methoden

Gebiedsbeschrijving en beheer

De Kraijelheide (atlasblok 52-55) is grotendeels gelegen in de gemeente Venlo en wordt gekenmerkt door een kleinschalige afwisseling van landbouwpercelen en kleinere en grotere bospercelen op droge zandgrond (figuur 1). Het onderzoeksgebied grenst aan industrieterrein Trade Port West, glastuinbouwconcentratiegebied Siberië, recreatieoord Breebronne en natuurgebied Koelbroek. De Kraijelheide wordt veelvuldig gebruikt door wandelaars en fietsers. De nog aanwezige landbouw in het gebied is relatief kleinschalig en bestaat uit akkerbouw, vollegrondsgroententeelt en boomteelt. Landschappelijk behoort de Kraijelheide tot het kleinschalige agrarische cultuurlandschap.

Beheer percelen Defensie 2007-2010

Verspreid over twee bij Defensie in eigendom zijnde percelen worden door Stichting Ortolaan, in samen-

werking met de kring Venlo van het Natuurhistorisch Genootschap, op negen akkers verschillende wintervoedselgewassen geteeld (figuur 1, tabel 1). De grootte van de akkers varieert tussen de 0.5 en 1.2 ha. Aanvankelijk werden op alle akkers granen geteeld, maar vanaf 2009 worden jaarlijks op drie akkers (gezamenlijke oppervlakte 1.9 ha) niet-graangewassen getest op hun waarde voor vogels. In 2009 betrof dit Boekweit, in 2010 Bladrammenas. Op twee vaste akkers wordt jaarlijks 1.6 ha winterrogge verbouwd. Op vier andere akkers rouleren verschillende soorten zomergranen (zomertarwe, zomergerst, Haver). In 2010 is een roulerende braakakker geïntroduceerd. Als gevolg van de introductie van niet-graangewassen en de braakakker, nam het totale areaal overstaande granen op Defensie-eigendommen af van 5.2 ha in 2007 tot ca. 3.4 ha in 2010 (tabel 1). De akkers waarop gewassen worden geteeld, worden jaarlijks bemest met ruim 10 ton runderdrijfmest per ha (ca. 45 kg N per ha), hetgeen naar landbouwkundige maatstaven een zeer matige bemesting is. Anders

Figuur 1. Ligging van de Defensiepercelen in beheer bij Stichting Ortolaan (vanaf 2007/08, paars), de Staatsbosbeheerpercelen met olieozaden in beheer bij Stichting Ortolaan (alleen in 2010/11, rood) en de Staatsbosbeheerpercelen met stroken ongeoogst graan (alleen in 2010/11, groen) en overstaande rogge (alleen in 2010/11, bruinrood).

Tabel 1. Oppervlakte van wintervoedselgewassen op de Kraijelheide in de winters 2007/08 t/m 2010/11.

	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
In beheer bij Stichting Ortolaan				
Overstaande zomergranen (tarwe, gerst, haver) en wintergranen (gerst)	5.2	5.2	3.3	3.4
Geogste wintergranen (rogge) ¹	1.6	1.6	1.6	1.6
Boekweit	0	0	1.9	0
Bladrammenas	0	0	0	2.6
Zonnebloem	0	0.6	0	2.4
Braak	0	0	0	1.2
In beheer bij Staatsbosbeheer				
Overstaande wintergranen (rogge)	0	0	0	1.9
Stroken overstaande zomertarwe ²	0	0	0	onbekend
Totaal overstaande granen excl. tarwestroken	5.2	5.2	3.3	5.4
Totaal overig	1.6	2.2	3.5	7.7
Totaal areaal wintervoedselgewassen Kraijelheide, incl. rogge en braak	6.8	7.4	6.8	13.1

¹ Wegens oogst niet beschikbaar als wintervoedsel. ² Oppervlakte van stroken niet gemeten.

dan één of twee grondbewerkingen vóór de zaai van de gewassen, worden akkerkruiden niet bestreden. Ondanks het extensieve beheer sloegen de granen elk jaar goed aan. De graanakkers lopen vanaf het begin van de zomer geleidelijk vol met akkerkruiden en zijn dan al snel voor de gemiddelde passant niet meer als zodanig herkenbaar. Een in de akkers veel voorkomend akkerkruid is Melganzevoet, naast eveneens talrijke typische akkersoorten als Korenbloem, Ruige klaproos, Valse kamille, Akkerdistel en Ganzenbloem. Omdat de akkerkruiden pas vanaf de tweede helft van het groeiseizoen toeslaan, staan ze korrelzetting in de granen niet in de weg. Bovendien vormen de akkerkruiden zelf, eveneens een belangrijke voedselbron voor akkervogels.

Beheer percelen Staatsbosbeheer 2010/2011

In het kader van het Natuurontwikkelingsplan Venlo-West (Staatsbosbeheer/Gemeente Venlo, 2005) heeft Staatsbosbeheer in de afgelopen jaren een tiental landbouwpercelen op de Kraijelheide in eigendom gekregen (figuur 1). In 2010 werd door Staatsbosbeheer op een deel van de nieuw verworven akkers zomertarwe geteeld. Er zijn bewust in totaal ca. 10 stroken tarwe niet geogst met een lengte van 100-150 meter en een breedte van 10 meter op zes percelen (figuur 1). Daarnaast bevonden zich onder de nieuw verworven percelen een tweetal voormalige maisakkers van elk ca. 1 ha. Na oogst van de Mais is in 2009 door de vorige eigenaar winterrogge als

vanggewas in de stoppel gezaaid (een cosmetische maatregel als onderdeel van het mestbeleid, bedoeld om achtergebleven minerale bodemstikstof 'in te vangen', maar weinig effectief omdat Mais dermate laat geogst wordt dat van enige stikstofopname door het vanggewas nauwelijks sprake is). Staatsbosbeheer heeft beide akkers met maïsstoppeles ongemoeid gelaten, waardoor deze in het groeiseizoen van 2010 feitelijk het aanzien van een roggeakker hadden. In de winter van 2010/11 was sprake van overstaande roggeakkers (tabel 1). Verder heeft Staatsbosbeheer een drietal voormalige fijnsparpercelen in bruikleen gegeven aan Stichting Ortolaan. Op twee van deze percelen is zonnebloem verbouwd, op het derde bladrammenas. Via de door Staatsbosbeheer ingebrachte percelen (met dus respectievelijk stroken ongeogste zomertarwe, overstaande rogge op voormalige maisakkers en Bladrammenas en Zonnebloem) was in de winter van 2010/11 het totale voedselaanbod op de Kraijelheide groter dan ooit tevoren (tabel 1).

Gegevensverzameling

Wintertellingen

Gedurende de winterperiode (september t/m maart, soms ook april) worden alle vogels geteld die zich op en rondom de akkers met wintervoedselgewassen ophouden. In de eerste drie winters (2007/08 t/m 2009/10) hadden deze tellingen betrekking op de

Geelgors in akker met overstaande rogge, Kraijelheide, 26 december 2010 (J. Bos)

negen akkers verspreid over de twee Defensiepercelen in beheer bij Stichting Ortolaan. In de winter van 2010/11 is overgestapt op een integrale gebiedstelling, waarbij ook de Staatsbosbeheerpercelen zijn geteld. In de eerste winter werd maandelijks geteld, maar in de loop van de tweede winter is de telfrequentie opgevoerd tot twee keer per maand. De reguliere tellingen zijn steeds door meerdere personen uitgevoerd, waarbij de akkers worden doorkruist. Oogmerk is een zo accuraat mogelijke schatting te maken van het aantal vogels dat zich op en rondom de akkers met wintervoedselgewassen ophoudt c.q. gebruik maakt van het terrein. Behalve van de gegevens van de reguliere tellingen, is ook gebruik gemaakt van aantalschattingen buiten deze tellingen. In veruit de meeste gevallen zijn deze tussentijdse schattingen gedaan door een van de auteurs.

Monitoring voedselaanbod

Met ingang van 2008/09 is gestart met het monitoren van het voedselaanbod op de Kraijelheide gedurende de winter. Hiertoe zijn in oktober 2008 twee plots van elk 2x10 meter uitgezet in zomertarwe en in oktober 2009 twee plots in zomertarwe en twee plots in zomergerst. In de loop van beide volgende winters werd in alle plots, met tussenpozen van een maand, een proefvlakje van 2x2 meter handmatig geoogst. Daarbij werden alle aren verzameld, zowel aren die nog aan de plant hingen als aren die op de grond waren gevallen. Na droging aan de lucht werd de totale arenoogst van elk proefvlakje gewogen en het aantal aren geteld. Hierna werden de aren

handmatig gedorst. De oogst aan graankorrels werd eveneens gewogen. Het gemeten korrelgewicht is vanzelfsprekend de meest directe maat voor het voedselaanbod. Het verwerken van de monsters is steeds door dezelfde persoon gedaan (Sjaak Gubbels). Er is gekozen voor het monitoren van het voedselaanbod in tarwe en gerst, omdat de grove aren van deze gewassen langer goed zichtbaar blijven in het veld dan de fijne aren van Haver, waardoor een nauwkeuriger oogst mogelijk is.

De plots zijn steeds gekozen op de 'betere' plekken in de graanakkers, dat wil zeggen op relatief 'schone' plekken met weinig akkerkruiden en een goede en eenvormige stand van het gewas. Daardoor zijn de gemeten opbrengsten in de plots waarschijnlijk aan de hoge kant, vergeleken met de akkers als geheel, aangezien er immers ook 'slechte' plekken zijn. Onze periodieke metingen van het voedselaanbod vormen dan ook geen goede maat voor het absolute voedselaanbod aan graankorrels, maar eerder een relatieve indicator daarvan. Ze geven aan hoe de dichtheid aan graankorrels in de loop der maanden wijzigt in de onderzochte plots. De veronderstelling erbij is dat de gemeten dichtheidsontwikkeling in de plots tot op zekere hoogte representatief zal zijn voor de dichtheidsontwikkeling in het gehele perceel. Bij inzaai van de granen op de Defensieakkers zijn in 2010 Haver en zomertarwe per abuis gemengd en in een scheve verhouding gezaaid. Hierdoor was de totale opbrengst aan zomertarwe veel lager en die van Haver veel hoger dan gepland. Met als gevolg dat ook de oogstgegevens in de plots van het Haver/

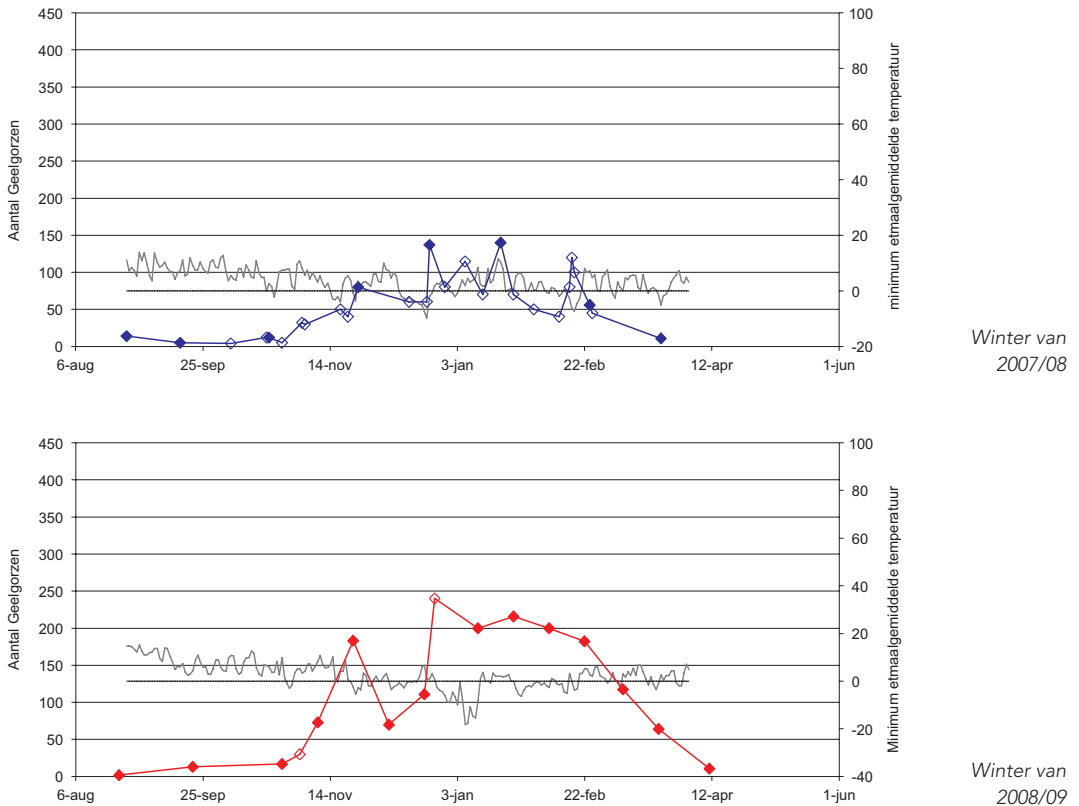
tarwemengsel niet vergelijkbaar zijn met die van de eerdere jaren in de monoteelten van tarwe en gerst. Om deze reden worden de oogstresultaten van 2010/11 hier verder buiten beschouwing gelaten.

Resultaten

Geelgors

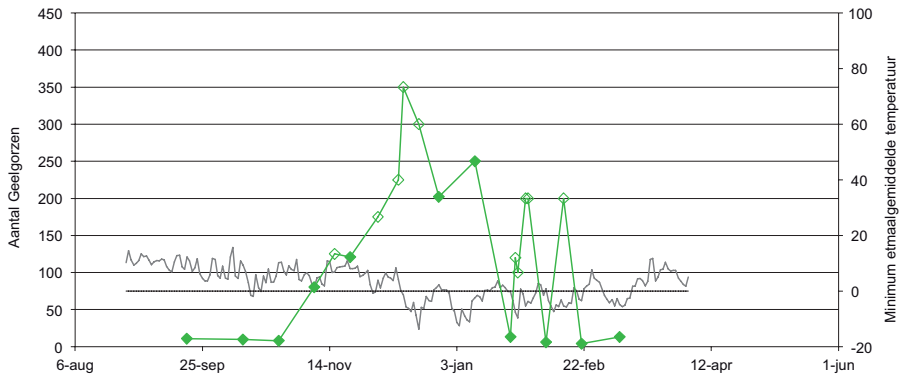
De aantallen getelde Geelgorzen in de winters van 2007/08 t/m 2010/11 zijn weergegeven in figuur 2a t/m d. Sinds de start van de graanteelten op de Kraijelheide is het aantal Geelgorzen door de jaren heen gestaag toegenomen. In de eerste winter bedroeg het seizoensmaximum 140 vogels, in de tweede winter 240, in de derde 350 en in de vierde 445 vogels. Elk maximum werd steeds tijdens één telling vastgesteld. Ook wanneer een ruimere periode wordt bekeken

rondom het vastgestelde seizoensmaximum is duidelijk sprake van een toename. In de eerste winter ging het om 50-140 vogels (half december t/m half februari), in de tweede winter om ruim 200 vogels (laatste decade van december t/m tweede decade van februari), in de derde winter om 200-300 vogels (tweede decade van december t/m eerste decade van januari) en in de vierde winter om 250-450 vogels (gedurende de maand december, maar met een dip). In alle winters vertoont het aantal getelde gorzen een grillig verloop, met duidelijke pieken en dalen. Het optreden van piekaantallen houdt vaak, maar niet altijd, verband met het aanbreken van een vorstperiode. Evenzeer hebben scherpe dalingen vaak betrekking op het invallen van dooi. Klaarblijkelijk vormen de akkers met overstaande granen vooral tijdens vorst een aantrekkelijke foeragerhabitat.

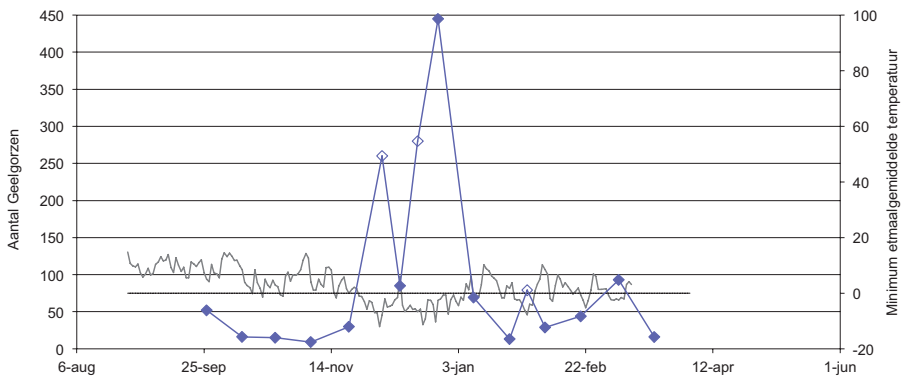

Figuur 2a en 2b. Aantal Geelgorzen in de winters 2007/08 en 2008/09 in graanakkers op de Kraijelheide (linker y-as) en minimum etmaalgemiddelde temperatuur (rechter y-as) als gemeten op het KNMI weerstation te Eindhoven (bron: KNMI). Gesloten datapunten zijn getelde aantallen tijdens reguliere tellingen, open datapunten zijn tellingen daarbuiten. De horizontale lijn is de 0°C lijn.

Winter van
2009/10

Winter van
2010/11

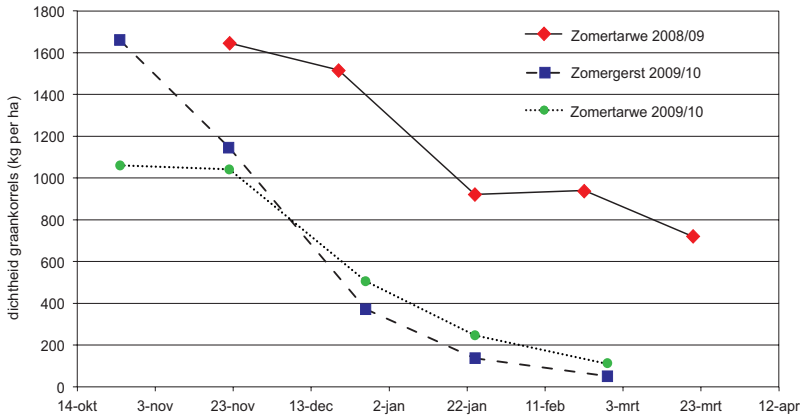
Figuur 2c en 2d. Aantal Geelgorzen in de winters 2009/10 en 2010/11 in graanakkers op de Kraijelheide (linker y-as) en minimum etmaalgemiddelde temperatuur (rechter y-as) als gemeten op het KNMI weerstation te Eindhoven (bron: KNMI). Gesloten datapunten zijn getelde aantallen tijdens reguliere tellingen, open datapunten zijn tellingen daarbuiten. De horizontale lijn is de 0°C lijn.

De enige winter waarin de getelde aantallen langdurig (eind december tot ver in februari) op een constant en relatief hoog niveau zijn, is die van 2008/09. Genoemde periode valt gedeeltelijk samen met een periode van matige tot strenge vorst (laatste week van december t/m eerste decade van januari). De metingen van het voedselaanbod (figuur 3: ca. 950 kg per ha) suggereren dat er in deze hele periode nog een relatief hoge dichtheid aan graankorrels aanwezig was, althans in vergelijking met de winter van 2009/10.

In de winter van 2009/10 stortten de aantallen medio januari abrupt in: werden op 10 januari nog 250 Geelgorzen geteld, twee weken later kwamen we niet verder dan 13. Dit lage aantal viel samen met een lage resterende dichtheid aan graankorrels (figuur 3: ca. 140 kg gerst per ha, 250 kg tarwe per ha). Kort na 24 januari veerden de aantallen echter tijdelijk

weer op (figuur 2c: 100-200 gorzen tussen 26 en 31 januari). De opleving hield waarschijnlijk verband met sneeuwval in de nacht van 24 op 25 januari. Een sterke aanwijzing daarvoor is dat hetzelfde patroon diezelfde winter nogmaals optrad (figuur 2c): op 7 februari werd tijdens sneeuwvrije omstandigheden het schamele aantal van zes Geelgorzen geteld, een week later 200 bij een laagje sneeuw van 5-10 cm en weer een week later vier tijdens sneeuwvrije omstandigheden. Hieruit valt af te leiden dat destijds, ondanks het relatief lage resterende voedselaanbod, de Kraijelheide-akkers bij sneeuwbedekking nog altijd een betere foerageerhabitat boden dan de omgeving, en dat bij sneeuwvrije omstandigheden het omgekeerde gold.

De laatste winter (2010/11) week in meerdere opzichten af van de eerste drie winters. Allereerst was het

Figuur 3. Verloop van het voedsel-aanbod op de graan-akkers van de Kraijelheide gedurende de winters 2008/09 (zomertarwe) en 2009/10 (zomertarwe en zomergerst). Elke datapunt betreft de gemiddeld gemeten korrel dichtheid in twee proefvlakjes van 2x2 meter, omgerekend naar kg per ha.

totale voedselaanbod op de Kraijelheide vanwege de door Staatsbosbeheer 'nieuw' ingebrachte percelen hoger dan ooit tevoren. Daarnaast liet met name in de maand december de winter zich gelden, met vroeg invallende vorst (vanaf de laatste week van november t/m de eerste week van januari) en een aantal perioden met (zware) sneeuwval. Overeenkomstig de eerdere winters nam het aantal Geelgorzen met het invallen van vorst en sneeuw snel toe (figuur 2d: 260 ex. op 4 december). Tijdens de periode met een decimeters dik pak sneeuw (26 december t/m 5 januari) werd een recordaantal van 445 Geelgorzen geteld. De winter week echter in het bijzonder af doordat de aantallen, na het invallen van de dooi en het smelten van de sneeuw begin januari, fors zijn ingezakt en naderhand bij lange na niet meer het inmiddels vertrouwde niveau haalden (figuur 2d).

Overige soorten

Tabel 2 vermeldt de seizoensmaxima van enkele andere soorten die regelmatig gebruik maken van de op de Kraijelheide aangeboden wintervoedselgewassen.

De akkers met overstaande granen worden in alle jaren door verschillende soorten roofvogels benut. Het grootste aantal Blauwe Kiekendieven werd in de winter van 2010/11 aangetroffen (5 ex.), toen er een dik sneeuwdek lag. Omdat muizen dan onbereikbaar blijven, zijn Blauwe Kiekendieven aangewezen op vogels. Daarvan waren eind december 2010 grote concentraties aanwezig (tabel 2). Van de afgelopen vier winters was op de Kraijelheide alleen de winter van 2007/08 een zeer muizenrijke. Behalve aan de hand van het aantal muizenholen, viel de muizen-dichtheid indirect af te meten aan de door Blauwe Kiekendieven gebruikte jachttechniek. In de mui-

zenrijke winter draaiden ze langzame rondjes boven de akkers en vingden dan met enige regelmatig een muis. In de muizenarme jaren kwamen ze af op de vogelconcentraties, waarbij ze tijdens de jacht zoveel mogelijk dekking zochten in de hoop de vogels te kunnen verrassen middels een snelle, sperwerachtige jachtvlucht vanuit die dekking.

In het algemeen vertonen de vinkachtigen tussen en binnen de jaren grote aantalsfluctuaties. Fluctuaties tussen jaren hangen voor een deel samen met het al dan niet aanwezig zijn van oliehoudende zaden op de Kraijelheide, met name Zonnebloem en Bladrammenas. Vink, Groenling en Keep zijn in beide gewassen in aanzienlijke aantallen aangetroffen, maar met duidelijke verschillen tussen de soorten. In Zonnebloem was de Groenling tijdens alle tellingen veruit de talrijkste soort. Van de in tabel 2 vermelde maxima voor deze soort in 2008/09 en 2010/11

Tabel 2. Seizoensmaxima van andere soorten en aanwezigheid van andere voedselgewassen op de Kraijelheide.

	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
		Zonnebloem	Boekweit	Bladrammenas + Zonnebloem
Blauwe Kiekendief	2	2	2	5
Torenvalk	3	1	2	2
Vink	40	265	243	660
Groenling	34	276	100	687
Kneu	35	66	5	106
Keep	0	117	0	1160
Ringmus	0	0	60	0
Rietgors	24	79	24	32
Grauwe Gors	0	1	0	3

*Groenling op
Zonnebloem, Venray,
15 december 2007 (P. Palmen)*

hadden 250 respectievelijk 650 exemplaren betrekking op vogels in Zonnebloem. In tegenstelling tot de Groenling, worden Vinken en Kepen ook in grote aantallen aangetroffen in de graanakkers, met name onder wat meer winterse omstandigheden. Van de 1160 Kepen en 660 Vinken die op 26 december 2010 bij een dik pak sneeuw werden geteld, foerageerden maar liefst 980 respectievelijk 480 vogels in akkers met overstaande granen. Het is daarbij niet duidelijk of het de vogels primair ging om de graankorrels, dan wel om de zaden van akkerkruiden. Overigens verdwenen deze vogels na het smelten van de sneeuw even plotseling als ze waren verschenen, want zowel de telling ervoor als erna leverde voor beide soorten zeer lage aantallen op. Dit plotselinge verschijnen en weer verdwijnen in graanakkers trad ook in andere jaren op.

In Bladrammenas en Zonnebloem werden tijdens elke telling wel Vinken en Kepen vastgesteld. Vergeleken met de graanakkers zijn de aantallen in deze gewassen dan ook op een constanter niveau, variërend van enkele tientallen tot maximaal ca. 150 vogels van elke soort. De tot dusver grootste aantallen Kneu werden in de laatste winter geteld. Dit houdt ongetwijfeld verband met de aanwezigheid van Bladrammenas, een door deze soort zeer gewaardeerd gewas (van Noorden & Oosterveen, 2008). De maxima in andere jaren hebben betrekking op Kneutjes in de graanakkers, waarin ze, net als Vinken en Kepen, bij vorst of sneeuw kortstondig verschenen om te foerageren op Melganzevoet.

De Ringmus is slechts tijdens één winter waargenomen. Het ging om een groep van maximaal 60 vogels die in december 2009 enige dagen aanwezig was en eveneens leek te foerageren op de in de graanakkers ruimschoots voorhanden Melganzevoet. Waarom de aanwezigheid van Ringmussen op de Kraaijheide tot dusver beperkt is gebleven tot één winter is onduidelijk. In Sibbe worden jaarlijks forse aantallen Ringmussen geteld (van Dongen, 2004).

Vergeleken met de andere soorten blijven de aantallen van de Rietgors op een laag niveau steken. Vermoedelijk komt de Rietgors niet alleen af op de overstaande granen, maar ook op andere aanwezige zaden, waaronder die van Melganzevoet. In 2008/09 werd een wat groter maximum behaald dan in de andere jaren. De betreffende vogels werden tijdens twee opeenvolgende tellingen vastgesteld in een eerder door Groenlingen volledig leeggegeten perceel zonnebloem. De Rietgorzen foerageerden diep in het gewas op de bodem. Het is niet duidelijk om welke voedselbron het de gorzen te doen was. Mogelijk ging het om door Groenlingen 'geknoeide' resten van Zonnebloempitten of om een ander rijkelijk aanwezig onkruidzaad. Overigens zijn in navolgende jaren soortgelijke aantallen Rietgorzen in zonnebloem-percelen niet meer gehaald.

Een van de 'hoogtepunten' van de meest recente winter was het verschijnen van drie Grauwe Gorzen toen er een dik pak sneeuw lag. Aanvankelijk werd op tweede kerstdag één vogel ontdekt, later bleek het om drie vogels te gaan. De vogels foerageerden in de graanakkers en zijn tot 5 januari gebleven.

Hun vertrek viel samen met het vertrek van een aanzienlijk deel van de Geelgorzen (figuur 2d), op het moment dat een groot deel van de sneeuw was weggesmolten.

Discussie

Aantalsontwikkeling Geelgors

Waar populaties van Geelgorzen en andere zaadeters afnemen, bestaan aanwijzingen dat verlaagde winteroverleving als gevolg van voedselgebrek een belangrijke rol speelt. Het probleem doet zich met name voor in de late wintermaanden februari en maart, wanneer zaden het schaars zijn ('*late winter resource gap*'; Siriwardena *et al.*, 2008; Siriwardena, 2010). Mede gebaseerd op ervaringen elders (van Dongen, 2004; Henderson *et al.*, 2004; Guelinckx, 2008; Ottens & van der Starre, 2010), is dit de reden voor de teelt van overstaande granen op de Kraijelheide.

Het staat buiten kijf dat het absolute aantal Geelgorzen dat 's winters op enig moment gebruik maakt van de akkers op de Kraijelheide in de loop der jaren is toegenomen. Het is verleidelijk deze toename toe te schrijven aan het basale idee achter de graanakkers: ze hebben lokaal geleid tot een verbeterde wintervoedselvoorziening, hetgeen van meet af aan heeft bijgedragen aan een verhoogde winteroverleving, zodat een groter deel van de populatie de winter doorkwam en deelnam aan het reproductieproces. Dit zorgde vervolgens voor een toename van het aantal overwinteraars in het daaropvolgende jaar, dat de winter ook weer goed doorkwam enzovoort. Hoewel een positief effect op de winteroverleving zeker niet kan worden uitgesloten, speelt hoogstwaarschijnlijk ook mee dat een steeds groter deel van de regionale populatie in de loop der jaren de Kraijelheide heeft 'ontdekt' als een betrouwbare wintervoedselbron, of dat het brongebied van waaruit vogels naar de Kraijelheide trekken groter is geworden ('concentratie-effect').

De intensiteit waarmee Geelgorzen de akkers op de Kraijelheide elk jaar hebben benut is te berekenen aan de hand van het oppervlak onder de lijnen in figuur 2. Dit oppervlak is feitelijk niets anders dan (een schatting van) het totale aantal Geelgorsdagen (Bos *et al.*, 2008) in het getelde gebied. Het oppervlak, en dus ook de gebruiksintensiteit, was het hoogst in de winter 2008/09. De lagere gebruiksintensiteit in 2009/10 lijkt op grond van onze periodieke metingen van de dichtheid aan graankorrels grotendeels toegeschreven te kunnen worden aan het opraken

van de voedselvoorraad. Waarom ook in 2010/11 de gebruiksintensiteit relatief laag was, is vooralsnog een raadsel, temeer omdat in die winter sprake was van een voedselaanbod dat hoger was dan ooit tevoren. Mogelijk schortte er iets aan de kwaliteit van het resterende voedsel na de vorst- en sneeuwperiode in december. Oppervlakkige inspectie leerde dat veel tarwekorrels in delen van de overstaande Staatsbosbeheerstroken na het smelten van de sneeuw waren verweekt en niet meer geschikt leken voor consumptie. Een andere mogelijke verklaring is de foutieve inzaai van Haver en zomertarwe op de Defensiepercelen, waardoor de dichtheid aan tarwekorrels (het door Geelgorzen geprefereerde voedsel binnen de granen; Bos *et al.*, 2008), op een veel lager niveau was dan gepland. Medio november bedroeg deze dichtheid slechts 285 kg per ha. Vergeleken met ruim 1600 en 1000 kg per ha. in respectievelijk 2008 en 2009 (figuur 3). Na het wegsmelten van de sneeuw in januari was dit afgenomen tot 170 kg per ha. Anderzijds was rogge, van op het oog goede kwaliteit, nog ruimschoots voorhanden.

De metingen van de zaaddichtheid bij aanvang van de winter laten zien dat de behaalde graanopbrengsten op de Kraijelheide hooguit ca. 1 à 1.6 ton per ha. bedragen. In vergelijking met graanopbrengsten in de gangbare landbouw (normaliter 6.0 ton per ha. en meer, in 'slechte' jaren tot de helft minder) zijn de opbrengsten op de Kraijelheide zeer laag. De lagere opbrengsten worden veroorzaakt door het zeer extensieve beheer van de akkers (laag bemestingsniveau, lagere zaaidichtheid, geen bestrijdingsmiddelen, geen beregening etc.). De zaaddichtheid-metingen laten ook zien dat het voedselaanbod in de loop van de winter zeer snel kan afnemen. Zo resteerde in de plots in januari 2009 nog maar de helft van de hoeveelheid korrels die bij aanvang van de winter aanwezig was, in januari 2010 was dit nog maar 15%! Strikt genomen weten we niet waar de verdwenen graankorrels zijn gebleven, maar het ligt voor de hand dat het grootste deel ervan is geconsumeerd door Geelgorzen en andere zaadpredatoren. Tot die laatste behoren onder andere Fazanten en muizen. Overigens vormen Hout- en/of Holenduiven op de Kraijelheide tot dusver geen voedselconcurrent van de Geelgors; er zijn 's winters van deze soorten nooit aantallen van betekenis geteld.

De aantrekkelijkheid van de Kraijelheide-akkers voor voedselzoekende Geelgorzen hangt af van de dichtheid, grootte en bereikbaarheid van de zaden en het risico op predatie tijdens het foerageren op de

Kepen boven een akker met overstaande rogge, Kraijelheide, 27 december 2010 (J. Bos)

akkers. Tezamen zijn deze variabelen bepalend voor de hoeveelheid tijd die een gors moet besteden om een bepaalde hoeveelheid energie op te nemen en de risico's waarmee dat gepaard gaat. Om het risico op predatie zoveel mogelijk te verkleinen zal een Geelgorz in zo kort mogelijke tijd zo veel mogelijk energie willen opnemen, bij voorkeur in vegetaties die vrij uitzicht bieden op de omgeving (Moorcroft *et al.*, 2002; Butler *et al.*, 2005). Geelgorzen zijn dus gebaat bij lage en zadenrijke vegetaties. De op de Kraijelheide aangeboden habitats zijn, althans in de eerste helft van de winter, weliswaar zadenrijk, maar bieden geen vrij uitzicht op de omgeving. Blijkbaar accepteren Geelgorzen de aangeboden, minder optimale hogere vegetaties omwille van de voedselrijkdom. Maar met het afnemen van de zaaddichtheid gedurende de winter neemt de zoektijd toe en daarmee ook het risico op predatie. Het is aannemelijk dat daarbij een drempelwaarde bestaat (Whittingham & Markland, 2002), waaronder de zaaddichtheid zo laag is geworden dat er te lang moet worden gezocht in de tamelijk hoge en daardoor onveilige vegetatie op de Kraijelheide. Geelgorzen moeten hun heil dan ergens anders zoeken. Gezien de 'crash' in het getelde aantal gorzen op 24 januari 2010, lijkt het erop dat deze drempelwaarde ergens tussen 10 en 24 januari werd bereikt.

Alle jaren overziend lijkt het er voorlopig op dat met een aantal van ergens tussen de 200 en 300 Geelgorzen de maximale draagkracht van de Kraijelheide-akkers wel zo ongeveer is bereikt. In goede jaren kan een dergelijk aantal tot half februari van voldoende

voedsel worden voorzien, maar in minder goede jaren reikt de voedselvoorraad amper tot medio januari. Wat goede en slechte jaren zijn, wordt daarbij primair bepaald door de graanopbrengst en de kwaliteit van het graan in de winter. Beide grootheden zijn sterk weersafhankelijk en houden bijvoorbeeld verband met het al dan niet optreden van droogte in het groeiseizoen (droogte is niet bevorderlijk voor korrelzetting) of de hoeveelheid neerslag in nazomer en winter (veel neerslag is vermoedelijk niet bevorderlijk voor kwaliteitsbehoud). Een punt van zorg is dat de Kraijelheide-akkers het optreden van de eerder genoemde '*late winter resource gap*' in februari en maart niet kunnen voorkomen. In slechte jaren wordt dit veroorzaakt door het voortijdig opraken van de voedselvoorraad en in goede jaren door het voortijdig vertrek van Geelgorzen in verband met de vestiging van territoria. Aan het eerste is in principe wat te doen door het areaal overstaande granen op de Kraijelheide te vergroten, aan het laatste door ook in de broedgebieden te zorgen voor een voldoende hoog voedselaanbod.

Vooruitblik

In de afgelopen jaren heeft Staatsbosbeheer in het kader van het Natuurontwikkelingsplan Venlo-West (Staatsbosbeheer/Gemeente Venlo, 2005) op de Kraijelheide een stevige grondpositie verworven. Op een deel van de Staatsbosbeheerpercelen werd in 2010 tarwe verbouwd met overblijvende stroken na de oogst. Helaas heeft Staatsbosbeheer, wegens de door het huidige kabinet opgelegde bezuinigingen,

besloten tot het verpachten van een groot deel van haar eigendommen op de Kraijelheide aan enkele lokale agrariërs. Deze agrariërs teelden in 2011 op nagenoeg alle percelen snijmaïs, waardoor het areaal van dit gewas ter plekke momenteel groter is dan ooit tevoren. Later dit jaar wordt in de gemeente Venlo een nieuw bestemmingsplan Buitengebied van kracht, waarin een groot deel van de Staatsbosbeheer-eigendommen de bestemming 'Natuur' krijgt. We hopen dat de teelt van Maïs, een vanuit ecologisch perspectief rampzalig gewas, dan tot het verleden zal behoren. Op langere termijn geldt als streefbeeld voor de Kraijelheide overigens nog steeds begraasde natuur met als eindbeeld droge schraalgraslanden en droge ruigten, inclusief herontwikkeling van droge en natte heide (Development Company Greenport Venlo, 2010). Eerder al lieten we weten dat we gemengde gevoelens hebben bij deze plannen (Bos *et al.*, 2008). In algemene zin bepleiten we meer aandacht voor het natuurgerichte akkerbeheer zoals wij dat momenteel in praktijk brengen. Dat ook akkers jaarrond hoogwaardige habitat kunnen bieden aan tal van soorten, waaronder vele Rode Lijstsoorten, wordt wel eens over het hoofd gezien. Aandacht voor akkerbeheer sluit bovendien naadloos aan op het Actieplan Bedreigde Soorten voor het Reconstructiegebied Noord- en Midden Limburg (DLG, 2007). Dit plan adviseert voor de Kraijelheide de aankoop van akkerpercelen en de ontwikkeling van akkerreservaten, met akkerplanten en Kleine parelmoervlinder als doelsoorten.

Dankwoord

De teelt van wintervoedselgewassen op de Kraijelheide werd tot 2009 gefinancierd met een door Vogelbescherming Nederland en PostcodeLoterij ter beschikking gestelde startsubsidie. Daarna is de financiering gecontinueerd middels een door de Provincie Limburg toegekende subsidie vanuit het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG), aangevuld met een bijdrage van Vogelbescherming Nederland. Alle financiers worden hartelijk bedankt voor het ter beschikking stellen van de geldelijke middelen. Daarnaast dank aan de beheerders Jos Swart en Albert-Jan Betten van de Dienst Vastgoed Defensie die destijds vertrouwen stelden in ons project en

groen licht gaven voor de inzaai van wintervoedselgewassen op de Kraijelheide. Verder dank aan Jan van de Ligt van Staatsbosbeheer voor het ter beschikking stellen van drie van hun percelen. Frans Dorsers, Erwin Maassen, Hans Custers en Herman Smits willen we bedanken voor hun hulp tijdens de tellingen in de afgelopen winter. Fred Hustings was bereid een eerdere versie van dit artikel van waardevol commentaar te voorzien.

Literatuur

- Bos J., B. Roelofs, J. Gubbels & W. Driessen, 2008. Overstaande granen voorzien ook elders in een behoefte! Een jaar graanteelt op de Kraijelheide. *Limburgse Vogels* 18: 61-67.
- Butler S.J., R.B. Bradbury & M.J. Whittingham, 2005. Stubble height affects the use of stubble fields by farmland birds. *Journal of Applied Ecology* 42: 469-476.
- Development Company Greenport Venlo, 2010. Landschapsplan Klavertje 4. Het Cradle2Cradle landschap van de 21ste eeuw. Heusschen & Copier, Gulpen, 157 p.
- DLG, 2007. "Van Aardbeivlinder tot Zandhagedis". Actieplan bedreigde soorten. Reconstructiegebied Noord- en Midden Limburg. Gebiedenrapport Helden. Dienst Landelijk Gebied, Limburg, Roermond, 88 p.
- van Dongen R., 2004. Het succes van Sibbe voor broedvogels en overwinterende akkervogels. *Limburgse Vogels* 14: 9-16.
- Guelinckx R., 2008. Graan voor Gorzen, het succes van akkerreservaten. Pp. 82-99 in: BRAKONA, Jaarboek 2006-2007, Vlaams-Brabantse Koepel voor Natuurstudie, Mechelen.
- Henderson I.G., J.A. Vickery & N. Carter, 2004. The use of winter bird crops by farmland birds in lowland England. *Biological Conservation* 118: 21-32.
- Moorcroft D., M.J. Whittingham, R.B. Bradbury & J.D. Wilson, 2002. The selection of stubble fields by wintering granivorous birds reflects vegetation cover and food abundance. *Journal of Applied Ecology* 39: 535-547.
- van Noorden B. & N. Oosterveen, 2008. Simultaantellingen akkervogels in hamsterkernleefgebieden. Het effect van een hoge muizenstand. *Limburgse Vogels* 18: 53-60.
- Ottens H.J. & R. van der Starre, 2010. Vogels in relatie tot aanwezigheid van wintervoedselveldjes in Oost-Groningen in de winter van 2009-2010. Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Nieuw Scheemda, 16 p.
- Siriwardena G.M., 2010. The importance of spatial and temporal scale for agri-environment scheme delivery. *Ibis* 152: 515-529.
- Siriwardena G.M., N.A. Calbrade & J.A. Vickery, 2008. Farmland birds and late winter food: does seed supply fail to meet demand? *Ibis* 150: 585-595.
- Staatsbosbeheer/Gemeente Venlo, 2005. Natuurontwikkelingsplan Venlo-West. Een multifunctioneel natuur- en landschapontwerp voor de inrichting van westelijk Venlo. Kerngroep Natuurontwikkelingsplan Venlo-West, Tilburg/Venlo, 22 p.
- Whittingham M.J. & H.M. Markland, 2002. The influence of substrate on the functional response of an avian granivore and its implications for farmland bird conservation. *Oecologia* 130: 637-644.

Jules Bos, Stichting de Ortoolaan & Plant Research International, Postbus 616, 6700 AP Wageningen. jules.bos@wur.nl
 Bert Roelofs, Nellenweg 5, 5927 PN Venlo. jurajura@home.nl
 Sjaak Gubbels, Van Hatertstraat 12, 5993 ER Maasbree. gubbelsjgm@hetnet.nl
 Wiel Driessen, Stichting de Ortoolaan, p/a Ruysstraat 98, 5921 VS Venlo.

Invasie van Witkopstaartmezen in Nederland en Limburg

Jan Erik Kikkert

Witkopstaartmees, Grootte Peel, 9 november 2010 (R. Pahlplatz)

In het najaar van 2010 deed zich iets onverwachts voor. Er werden meer Witkopstaartmezen *Aegithalos caudatus caudatus* gemeld dan in de jaren daarvoor. De Witkopstaartmees is net als 'onze' Staartmees *Aegithalos caudatus europaeus* een ondersoort van de Staartmees, maar met een ander verspreidingsgebied. Sceptici onder ons gingen in eerste instantie uit van verwarring met witkoppige Staartmezen, maar al snel bleek dat er wel degelijk iets aan de hand was. Jaarlijks worden witkoppige Staartmezen nogal eens uitgemaakt voor Witkopstaartmezen, gemeld als eenlingen in een groepje 'gewone' Staartmezen. Ditmaal bleek er echter sprake te zijn van groepen met alleen maar witkoppen, soms tot meer dan 20 exemplaren. Dit artikel beschrijft het verloop van de invasie in de provincie Limburg aan de hand van de database van Waarneming.nl en Trektellen.nl. Er wordt

eerst ingegaan op de herkenning van *A. c. caudatus*. Vervolgens wordt kort de situatie in Nederland geschetst, gevolgd door een uitgebreidere analyse van de invasie in Limburg. Hierna worden de status en herkomst van de Witkopstaartmees beschreven. Tot slot volgt een discussie met daarin de Limburgse gevallen in relatie tot de rest van West- en Centraal-Europa.

Herkenning

De variatie in kleeft van de *A. c. europaeus*, de ondersoort uit Centraal-Europa waaronder ook Nederland, maakt herkenning van Witkopstaartmezen lastig. In de overgangsgebieden tussen de broedgebieden van *europaeus* en *caudatus* komen witkoppige Staartmezen voor. Deze witkoppige Staartmezen worden tot de ondersoort *europaeus* gerekend. Witkoppige

Staatmezen worden jaarlijks in Nederland gezien, waaronder ook broedend. Volgens Jansen & Nap (2008) is er maar één diagnostisch kenmerk voor *caudatus*. Een 'echte' *caudatus* heeft een zuiver witte, ongevlekte kop. Daarnaast zijn er enkele aanvullende kenmerken, die echter ook bij intermediaire vogels kunnen voorkomen zoals de scherp begrensde zwarte band in de nek. Verder wordt gesproken over wittere onderdelen, tertials met brede witte buitenranden, veel wit op de mantel en witte toppen van de middelste bovendekveren. Verschillen in biometrie zijn niet aangetoond, al lijkt een *caudatus* een iets langere staart te hebben. Van Duivendijk (2002) benoemt als kenmerken een geheel witte kop met vrijwel geheel witte onderdelen en witachtige schouderveren met soms een zwakke rozeachtige zweem. Aan de armpennen en tertials is een brede witte rand zichtbaar, waarbij de tertials soms geheel wit kunnen zijn. Een witkoppige Staatmees kan ook een of meerdere van deze kenmerken vertonen maar heeft nooit een zuiver witte kop. De zuiverheid van het wit op de kop is niet altijd eenvoudig te bepalen. Schaduw, vuil of verwaaide veren kunnen ook een indruk geven van onzuiver wit. Er is het afgelopen jaar veel discussie gevoerd of op foto vastgelegde Staatmezen Witkopstaartmezen betroffen of witkoppige Staatmezen. Op deze discussie wordt hier niet verder ingegaan. Dat het in het najaar van 2010 in een aantal gevallen inderdaad om Witkopstaartmezen ging, werd bevestigd door de vangst op 2 november 2010 in de Grote Peel in Noord-Brabant (op ca. 200 m van de provinciegrens) van een in Litouwen geringde Witkopstaartmees. De vogel met Litouwenring maakte deel uit een groep van 13 Witkopstaartmezen. In deze groep bevonden zich geen Staatmezen.

Status en herkomst

Ofschoon de Witkopstaartmees een zeldzame gast is in Nederland, wordt deze ondersoort niet beoordeeld door de CDNA. Dat de Witkopstaartmees uitzonderlijk is in Nederland blijkt onder andere uit het aantal ringvangsten. Tussen 1911 en 2000 zijn bijna 40.000 Staatmezen geringd. Hiervan zijn 15 gevallen gerapporteerd als *caudatus* (Jansen & Nap, 2008). Slechts twee van deze 15 gevallen zijn voldoende gedocumenteerd om te beantwoorden aan de door Jansen en Nap gehanteerde criteria voor Witkopstaartmees. De soort is een broedvogel van Fenno-Scandinavië, Polen, de Baltische Staten en grote delen van Rusland tot in China, Mongolië en

Japan. Het is een standvogel die in sommige jaren invasieachtige bewegingen laat zien. Zuidelijk en westelijk hiervan broeden Staatmezen met kenmerken die behoren tot *alpinus* en *europaeus* (Snow, 1998). In Nederland is de ondersoort *A.c. europaeus* een algemene broedvogel. Ook van deze standvogel is soms invasieachtig gedrag bekend.

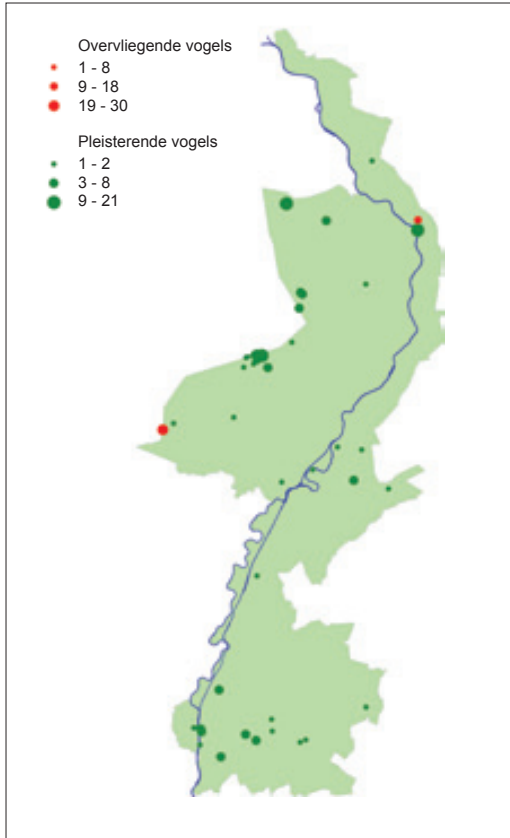
Nederland

Voor een korte beschrijving van de Nederlandse situatie is gebruik gemaakt van de statistieken uit Waarneming.nl. Deze gegevens zijn niet bekeken op dubbelmeldingen en vervolgwaarnemingen. Toch geven ze een aardige indruk van het verloop van de invasie.

De eerste meldingen van Witkopstaartmezen zijn van 14 oktober. In oktober werden in totaal 189 waarnemingen ingevoerd. De vogels werden verspreid over het land gezien, met een nadruk op de westkust. De maximale groepsgrootte was 33. In november nam het aantal meldingen sterk toe tot een totaal van 586. Maximaal werden 20 exemplaren in een groep gezien. De spreiding over het land werd groter, maar de nadruk bleef liggen op het westen. Het hoge aantal waarnemingen (475) hield in december aan met een maximale groepsgrootte van 17 exemplaren. Ook in januari bleef het ongeveer gelijk met 438 meldingen. De grootste groep bestond uit 15 exemplaren. Vanaf februari halveerde het tot 268 met een maximum in een groep van 21 exemplaren. De waarnemingen kwamen vooral uit de omgeving van Amsterdam, Zuid-Holland en Flevoland. In maart namen de aantallen verder af tot 191. De grootste groep bestond uit 11 exemplaren. In april werden nog sporadisch Witkopstaartmezen gemeld tot een totaal aantal van 23 gevallen. Het betrof alleen nog maar eenlingen. De laatste waarneming dateert van 23 april.

Een analyse van de Limburgse gevallen

In navolging van de rest van Nederland beleefde Limburg in de winter van 2010/11 de grootste invasie van Witkopstaartmezen uit de geschiedenis. De databases van Waarneming.nl en Trektellen.nl geven een goed beeld van het verloop. Op Waarneming.nl zijn in totaal 88 Limburgse waarnemingen ingevoerd. Na verwijdering van zekere dubbele en vervolgwaarnemingen blijkt het om 54 verschillende meldingen te gaan. Met één aanvulling vanuit Trektellen.nl die niet op Waarneming.nl was ingevoerd

Figuur 1. Verspreiding van Witkopstaartmezen over Limburg in de winter van 2010/11.

zijn in de analyse 55 gevallen bekeken. Op een aantal plekken, waaronder in de Grootte Peel en de Horster Driehoek op de rand van de Mariapeel, zijn opvallend veel waarnemingen verricht. Dit kan enerzijds komen door een goede bezetting door vogelaars. Anderzijds kan niet uitgesloten worden dat hier sprake is van langdurig verblijvende groepjes Witkopstaartmezen waardoor mogelijk toch sprake kan zijn van dubbele meldingen. Dit blijkt onder andere uit de terugvangsten in november van in de Grootte Peel geringde vogels (zie verder onder locatietrouw). Hiermee valt het aantal gevallen in Limburg wellicht lager uit dan de genoemde 55. Witkopstaartmezen zijn verspreid over de hele provincie gezien (zie figuur 1). Er zijn wel enkele concentraties van waarnemingen te ontdekken. Zo komen er veel uit het grensgebied met de provincie Noord-Brabant (Peelregio), namelijk de Loozerheide, de Grootte Peel en de Mariapeel. Verder bevindt zich

een cluster rondom Roermond en een in het Heuveland. Opvallend in figuur 1 is ten slotte de concentratie op De Hamert. Deze wordt veroorzaakt door een groep van 21 vogels (grote stip) en de aanwezigheid van trektelpost De Hamert.

Locatietrouw

Op de ringbaan in de Grootte Peel in Noord-Brabant zijn op verschillende data in november 2010 Witkopstaartmezen gevangen en geringd. Ook werden terugvangsten gedaan.

Uit tabel 1 blijkt dat een groep in een gebied rond de ringbaan minimaal 19 dagen heeft rondgetrokken. Vogels die op 2 november zijn geringd werden met regelmaat teruggevangen tot 21 november. Dit beeld past in het grote aantal waarnemingen van Witkopstaartmezen in de Grootte Peel op en rond de provinciegrens. Het zou dus goed kunnen dat hier een aantal vogels de gehele winterperiode heeft rondgehangen. Ofwel als een groep, ofwel als met elkaar mengende kleinere groepjes.

Soms is door veldwaarnemingen met redelijke zekerheid vastgesteld dat Witkopstaartmezen langere tijd op een locatie aanwezig waren. Zo was er een exemplaar van 24 november tot en met 28 november 2010 nabij de Pietersplas bij Maastricht. Van 22 januari tot 3 februari 2011 verbleven twee vogels in de Horster Driehoek aan de rand van de Mariapeel. In een tuin in Bunde werden op 6 februari 2011 drie exemplaren gezien op een voedertafel. Op 9 februari doken hier twee vogels op, aangenomen werd dat het dezelfde betrof. Op 9 februari werd een grote groep Witkopstaartmezen ontdekt bij het pannenkoekenhuis op De Hamert, tijdens het wachten op een Middelste Bonte Specht die enige dagen daarvoor op een voederplaats was opgedoken. Tot 23 februari werden hier meerdere exemplaren gezien en gefotografeerd. Fraaie foto's ten spijt bleek bij een

Tabel 1. Ringvangsten uit de Grootte Peel 2010 (bron: B. van Noorden).

datum	vangst	terugvangst	bijzonderheden
11/02/10	13		1 vogel met ring uit Litouwen
11/06/10		1	vogel geringd op 2-11-2010
11/08/10	1		
11/17/10		4	vogels geringd op 2-11-2010
11/19/10		1	vogel met ring uit Litouwen
11/19/10		3	vogels geringd op 2-11-2010
11/19/10	1		
11/21/10		1	vogel geringd op 2-11-2010

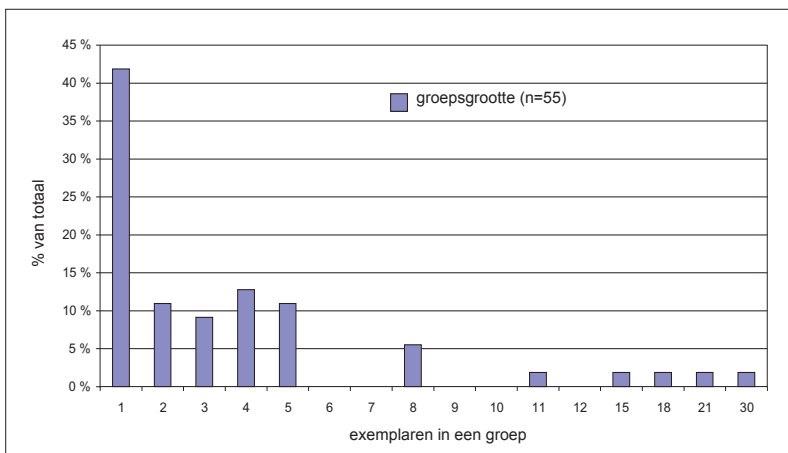
Witkopstaartmees
met Litouwenring,
Grote Peel,
17 november 2010
(B. van Noorden)

enkele waarnemer twijfel te bestaan of het hier wel om zuivere witkoppen zou gaan.

Groepsgrootte en menggroepen

De gemiddelde groepsgrootte van de in Limburg waargenomen Witkopstaartmezen bedroeg 4,13 vogels. Uitschieters waren een groep van 30 exemplaren die op 31 oktober de telpost Loozerheide aandeed en een groep van 21 exemplaren die op 9 februari werd geteld op De Hamert. In 23 gevallen (41,8%) betrof het een enkele vogel, zie figuur 2. Groepen bestaande uit 2 tot 5 exemplaren kwamen in 9 tot 13% voor. In 3 (5,5%) gevallen was de groepsgrootte 8 exemplaren. Grotere groepen werden slechts eenmalig waargenomen. In 27 gevallen (49%) is bij de waarneming vermeld

of het om een zuivere groep witkoppen ging of dat ze in gemengde groepen met Staartmezen of andere mezensoorten zaten. Slechts drie keer is aangegeven dat het groepen betrof die volledig bestonden uit Witkopstaartmezen. Mogelijk betrof het bij de overige keren, zonder vermelding van de groepssamenstelling, daadwerkelijk een pure groep Witkopstaartmezen. In dat geval bestonden aanzienlijk meer groepen uit alleen witkoppen, namelijk 19. De gemengde groepen met andere mezen betroffen 23 keer vermenging met Staartmezen en twee maal een mezenmix met daarin ook Staartmezen. In de meeste gevallen is de verhouding tussen Witkopstaartmees en Staartmees binnen een gemengde groep onbekend gebleven. Van de gevangen Staartmezen in de

Figuur 2.
Groepsgrootte van de
in Limburg waargenomen
Witkopstaartmezen.

Witkopstaartmees, Loozerheide, 29 oktober 2010
(R. Bouwman)

Groote Peel (Noord-Brabant) bestond de eerste vangst op 2 november uit alleen Witkopstaartmezen, met daartussen de vogel met een Litouwenring. Ook de tweede en derde vangst telden alleen witkoppen. De vierde vangst, op 19 november, ging vergezeld van een witkoppig exemplaar. Waarschijnlijk betrof het hier een vogel uit het overgangsgedebied tussen *caudatus* en *europaeus* die met de Witkopstaartmezen is meegetrokken. Tenslotte werd op 21 november nog een enkele Witkopstaartmees gevangen, zonder Staartmezen. Opvallend is dat van de vijf ringvangsten in de Groote Peel waar sprake was van een groep (meer dan 1 vogel), het in 80% van de gevallen alleen Witkopstaartmezen betrof. Bij de veldwaarnemingen was het percentage 44%.

Wat tot slot niet onvermeld mag blijven is dat de tellers op de Loozerheide net na de ontdekking van een invallende groep van 30 Witkopstaartmezen getuige waren van een geslaagde aanval van een Sperwer. Daarbij splitsten de 29 overgebleven Witkopstaartmezen zich in paniek in twee groepen van 23 en 6 vogels.

Discussie

De influx van Witkopstaartmezen heeft zich niet alleen in Nederland gemanifesteerd. In de ons omringende landen zijn ook grote aantallen waargenomen. De onderstaande opsomming is onvolledig, maar geeft wel een beeld van de omvang, zeker gezien de zeldzame aanwezigheid van de soort in voorgaande jaren. Zo is in België de influx niet onopgemerkt gebleven. Op Waarnemingen.be zijn ruim 900 waarnemingen ingevoerd, weliswaar inclusief dubbelgevallen. In Frankrijk zijn tussen 26 oktober tot 5 maart ca. 450 gevallen doorgegeven, het merendeel in het noordoosten van het land en de laagste dichtheden in het

zuidwesten (<http://files.bioloVISION.net/>). Tot aan de Middellandse Zee werden waarnemingen gedaan. Bij de Zwitserse zeldzaamhedencommissie zijn tot nu toe ca. 34 gevallen aangemeld (<http://www.vogelwarte.ch/records.html>) en ook in Oostenrijk zijn Witkopstaartmezen waargenomen, onder andere door de auteur zelf.

Zelfs over de Alpen zijn Witkopstaartmezen gemeld. Uit Italië zijn van 2 november tot 25 februari ca. 92 waarnemingen bekend, alle in het noorden van het land tot aan Florence (<http://files.bioloVISION.net/>).

De influx van Witkopstaartmezen in West- en Centraal-Europa heeft geleid tot de eerste zekere gevallen van deze nominaat van de Staartmees in Limburg. De ondersoort wordt niet beoordeeld door de CDNA en opname in de lokale en provinciale avifauna's zal in de meeste gevallen op basis van goedkeuring op Waarneming.nl plaatsvinden. Van een groot aantal vogels zijn ook in Limburg foto's gemaakt die van voldoende kwaliteit zijn voor een juiste determinatie op basis van een artikel in 2008 in Dutch Birding (Jansen & Nap, 2008). Desondanks is de discussie rondom de determinatieperikelen van echte *caudatus* Staartmezen opgelaaid. Maar los van de zuiverheid van de Witkopstaartmezen die in Nederland werden en worden waargenomen blijft de influx van deze, van elders komende Staartmezen, een bijzonder fenomeen.

Literatuur

- Duivendijk N., 2002. Dutch Birding kenmerkengids voor vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Dutch Birding Association, Amsterdam.
- Dutch Birding Association/Nederlandse Ornithologische Unie, 2010. Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna. Handboek oktober 2010.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa, N. Reneerkens, 2010. Avifauna van Limburg, update 2010. www.limburgsevogels.nl.
- Jansen F.J., & W. Nap, 2008. Identification of White-headed Long-tailed Bushit and occurrence in the Netherlands. Dutch Birding 30: 293-308.
- Snow D.W. & C.M. Perrins, 1998. The Birds of the Western Palearctic, Concise Edition, volume 2, Oxford

www.waarneming.nl, www.waarnemingen.be, www.trektellen.nl,
www.files.bioloVISION.net, www.faune-aquitaine.org,
www.vogelwarte.ch/records.html

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
kikkert99@hotmail.com

Gaaieninvasie najaar 2010

Jan Erik Kikkert

Gaai, Mariapeel, 23 september 2010 (G. Lamers)

In de tweede helft van september 2010 werden de trektellers in Nederland verrast door grote groepen Gaaien *Garrulus glandarius* die, soms op grote hoogte, in fladderende groepen overvlogen. Nu is het niet de eerste keer dat dit fenomeen werd vastgesteld. Eerdere invasies deden zich voor in 1972, 1977, 1983, 1996 en 2004. Die bleven voor Limburg nagenoeg ongedocumenteerd. Verrassend was de terugtrek in april 2011, toen opnieuw flinke aantallen Gaaien de bezette telposten passeerden. Redenen genoeg om de gebeurtenissen te analyseren. Als eerste wordt de invasie in het najaar van 2010 beschreven voor Nederland en meer specifiek voor Limburg. Vervolgens wordt een vergelijking gemaakt met de situatie in 2004. Tenslotte wordt de terugtrek in het voorjaar van 2011 nader bekeken.

Gaaientrek algemeen

In het najaar leggen Gaaien wintervoorraden aan. Dit leidt tot opvallende verplaatsingen over korte

afstanden, waarbij stedelijk gebied en halfopen terrein niet geschuwd worden. Zo kunnen Gaaien op en neer pendelen tussen bosopstanden, parken en grote tuinen, hetgeen niet met echte trek moet worden verward. Nederlandse Gaaien zijn extreme standvogels (Speek & Speek, 1984) en kennen geen 'echte' trek. Ook Gaaien uit verder weg liggende gebieden zijn in principe veelal standvogels, maar ze vertonen in sommige jaren wel invasieachtig gedrag. Dat wordt meestal veroorzaakt door schaarste aan voedsel. In een enkel jaar krijgen de Nederlandse Gaaien derhalve bezoek van grote aantallen soortgenoten van elders. Het land van herkomst bepaalt de trekrichting bij het binnenvliegen van Nederland (zie de verschillen tussen 2004 en 2010).

De trekvlucht gaat deze soort niet gemakkelijk af. In tegenstelling tot veel trekvogels vliegen Gaaien, net als bijvoorbeeld spechten en mezen, niet graag aan één stuk over grote afstanden. Deze soorten lijken bevreesd voor het oversteken van grote open gebieden. Wanneer Gaaien een open terrein moeten

overbruggen, gaat dit vaak gepaard met verschillende pogingen totdat één vogel voldoende moed vergaart om de oversteek te maken. De rest volgt dan als vanzelf. Het is grappig om te zien hoe zo'n groep vanuit een bosrand opvliegt, om vervolgens weer snel het bos in te duiken waar het schijnbaar toch veiliger is. Na een aantal pogingen wordt dan toch, achter elkaar, de grote ruimte getrotseerd.

Dit gedrag heeft zijn nadelen voor de treksteller. Bij soorten met 'pleinvrees' is de juiste trekrichting op een telpost vaak lastig te bepalen. De vliegrichting wordt immers bepaald door het dichtstbijzijnde bos of bomengroep. Dit geldt vooral voor halfopen tot besloten terrein, waar Gaaien doorgaans laag overvliegen. Er zijn echter, ook in 2010, groepen Gaaien gezien die in open gebied telposten op grote hoogte passeerden. In zulke gevallen wordt min of meer de voorkeursrichting aangehouden. Dat Gaaien niet al te beste vliegers zijn, wordt in de lucht benadrukt door een roeiende manier van zich voortbewegen.

Het najaar van 2010

Noordwestelijke doortrek in Nederland

De eerste groepen trekkende Gaaien in onze omgeving worden opgemerkt in de eerste helft van september in de Belgische Ardennen, enkele dagen later gevolgd door Limburg en oostelijk Noord-Brabant. In de tien daaropvolgende dagen worden ook het westen en noorden van Nederland en Noord-Duitsland bereikt. Er zijn geen berichten dat groepen zijn overgestoken naar het Verenigd Koninkrijk, wat overigens ook eerder uitzondering dan regel is (Wilson, 2002). Derhalve wordt aangenomen dat de vogels, na op de kust te zijn gestuit, zich over ons land hebben verspreid (Vogel & Troost, 2010).

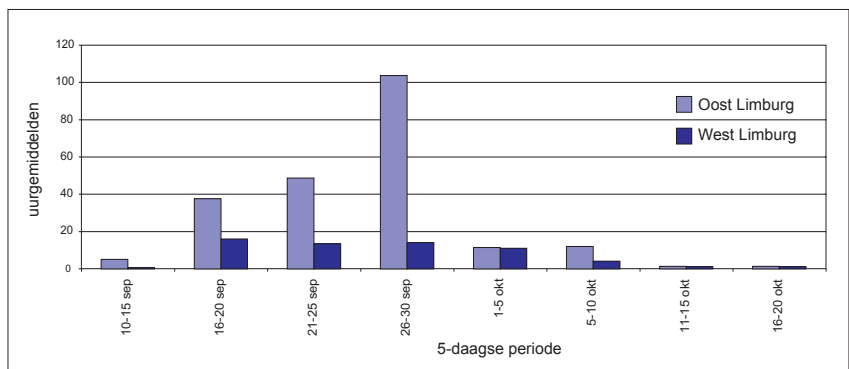
Het zwaartepunt van de trek in Nederland beslaat een gebied van het zuidoosten tot in Overijssel en de kust van Zuid-Holland. De aantallen zijn behoorlijk. Op Trekellen.nl zijn in de periode eind september tot half oktober in ca. 5500 uur tellen 31.000 Gaaien ingevoerd. Hierbij zullen, vanwege de grote dichtheid aan trekstelposten, sommige groepen op meerdere posten geteld zijn. Vogel & Troost (2010) begroten het aantal trekkers ruwweg op 100.000, rekening houdend met uurgemiddelden op trekstelposten en dubbelstellingen.

Het is onduidelijk waar de Gaaien na hun massale optreden gebleven zijn. Tellingen op vaste routes eind december in het kader van het Punt-Transect-Tellingenproject van SOVON, leverden aantallen op die iets hoger waren dan in voorgaande jaren (mededeling W. van Manen). Het verschil was echter betrekkelijk klein, net als bij vorige invasies (Boele *et al.*, 2005), hetgeen suggereert dat de vogels ofwel zijn opgegaan in de toch al omvangrijke eigen populatie, ofwel nog deels zijn weggetrokken naar bijv. België of Noord-Frankrijk.

Een nadere analyse van de trek in Limburg

De sterke doortrek van Gaaien in 2010 wordt op alle redelijk tot goed bezette telposten in Limburg waargenomen. Om het verloop van de invasie in de provincie te kunnen bekijken is ervoor gekozen om de gegevens van de vier meest frequent bezette telposten te gebruiken (figuur 1). Het gaat om de volgende telposten, met tussen haakjes het aantal teluren in de periode 10 september tot 20 oktober: De Hamert te Bergen (92) en Aan de Majoor bij Koningsbosch (171), die hier als 'oostelijke telposten' worden beschouwd, en de Groote Peel bij Nederweert (197) en Loozerheide bij Weert (145) als 'westelijke telposten'.

Figuur 1. Verloop van de Gaaien-invasie in 2010, uitgesplitst naar oostelijke en westelijke telposten. Uurgemiddelden per vijfdaagse periode van de vier genoemde Limburgse telposten (trekellen.nl).

Gaai, Heel, 26 oktober 2010
(P. Vercrujssse)

Vóór 15 september worden her en der al groepjes Gaaien gemeld, maar is van een grote golf nog geen sprake. Tussen 16 en 20 september neemt het aantal trekkende Gaaien op de Limburgse telposten sterk toe. Dagen met meer dan 100 vogels per telpost zijn niet ongewoon. Een verschil in aankomst van de trek golf tussen de oostelijke en westelijke telposten wordt niet gevonden (figuur 1). De afstand tussen deze telposten bedraagt dan ook niet meer dan 30 km. Gaaien kunnen dit in een dag overbruggen. Landelijk blijkt er een vertraging van enkele dagen te bestaan tussen de aankomst in het zuidoosten en de rest van Nederland (Vogel & Troost, 2010). Van 21 tot 25 september nemen de aantallen op de oostelijke Limburgse telposten flink toe, terwijl ze opvallend genoeg op de twee westelijke telposten min of meer gelijk blijven. De piek valt op de oostelijke telposten eind september. Op De Hamert wordt op 26 september een record aantal Gaaien geteld, namelijk 1178 waaronder een groep van 81 vogels. In de eerste vijf dagen van oktober neemt de trek weer af en liggen de uurgemiddelden op de oostelijke en westelijke telposten in dezelfde orde van grootte. Van 5 tot 10 oktober nemen de uurgemiddelden in het westen verder af, terwijl ze in het oosten ongeveer gelijk blijven, om daarna pas verder af te nemen. Op hier en daar een kleine groep na is de trek na 10 oktober voorbij.

Het is opmerkelijk dat de uurgemiddelden op de oostelijke telposten hoger waren dan op de westelijke. Bovendien kenden de aantallen hier een duidelijker piek. Wat hiervan de reden is, blijft onduide-

lijk. De locatiekeuze van de telpost lijkt hier niet van belang. De twee oostelijke telposten liggen in een heideterrein en in agrarisch gebied, terwijl de twee westelijke telposten zich in heide/hoogveengebied bevinden. Waarschijnlijk heeft er een stuwning van vogels ten oosten van de Maas plaatsgevonden.

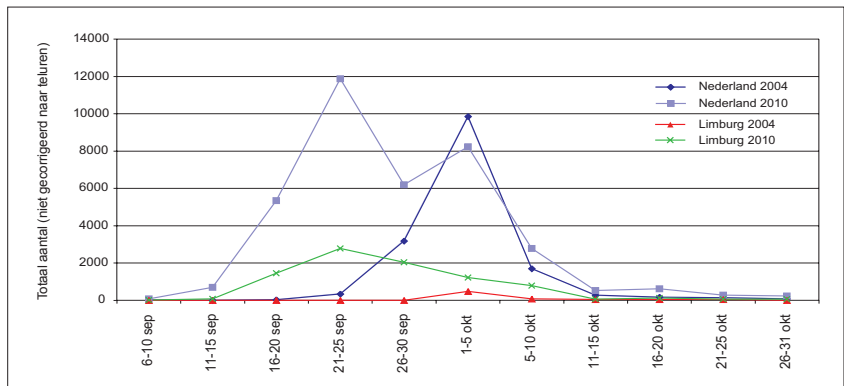
Herkomst van de vogels

Rekening houdend met de lokale topografie is het duidelijk dat de trek in Limburg (en Nederland) naar het noordwesten gericht was. Dit duidt op een zuid-oostelijke herkomst van de vogels. Berichten uit het buitenland bevestigen dit. Ook in België, Duitsland, Zwitserland en het oosten van Frankrijk (o.a. de Vogezen) is de invasie opgemerkt. Het lijkt erop dat de Gaaien uit de omgeving van Tsjechië en Slowakije en mogelijk nog verder oostwaarts gekomen zijn. De grotendeels noordwestwaarts gerichte trek heeft de vogels tot aan de Noordzeelands gebracht.

Reden van het massale vertrek

Gaaien, maar ook andere standvogelsoorten, trekken niet zomaar massaal weg uit hun broedgebieden. Meestal is tekort aan voedsel de reden, eventueel in combinatie met een hoog populatiepeil door een goed broedseizoen of andere oorzaken. Voor Gaaien lijkt vooral de aanwezigheid van eikels van doorslaggevende betekenis te zijn voor het optreden van invasies. Massale wegtrek valt samen met najaren waarin de eikelooft in de broedgebieden minimaal is. Het gebrek aan alternatieve voedselbronnen (hazelnoten, beukenootjes) en ongunstige weersomstandigheden

Figuur 2.
Doortrekpatroon van
Gaaien in 2004 en in
2010 in Nederland en
Limburg (trektellen.nl).

(vroeg inzettende sneeuwval) kunnen de neiging om weg te trekken nog versterken (Cramp & Perrins, 1994). Wat in 2010 de exacte reden voor het vertrek vormde, moet nog worden onderzocht. Dan zal ook bekend worden waar de Gaaien precies vandaan kwamen.

Vergelijking met invasiejaar 2004

De invasie van 2010 was, met naar schatting 100.000 trekkers, qua omvang vrij bescheiden in vergelijking met die van 1983, toen het om ongeveer een half miljoen Gaaien ging (Lensink, 2002). De invasie uit 2010 lijkt omvangrijker te zijn geweest dan die van 2004. In figuur 2 is het doortrekpatroon in Nederland van 2010 tegen dat van 2004 afgezet. In beide gevallen is de database van Trektellen.nl gebruikt, echter zonder correctie voor aantal teluren.

De aanvang van de invasie in Nederland in 2010 werd tussen 16 en 20 september merkbaar. In 2004 was dit pas het geval tussen 26 en 30 september, dus een tiental dagen later. De piek van de doortrek vond in 2010 ook een decade eerder plaats, namelijk tussen 21 september en 5 oktober. Bovendien duurde de piek ook aanzienlijk langer dan in 2004, toen de trek tussen 1 en 5 oktober culmineerde. Voor beide invasies geldt dat de trek na 11 oktober snel uitdooft.

De aantallen Gaaien die in 2004 de Limburgse telposten passeerden, zijn lastig te vergelijken met 2010 omdat destijds minder telposten bezet waren. Zo waren de telposten De Groote Peel en De Hamert nog niet in gebruik. Er werden op sommige telposten fikse aantallen genoteerd (max. 726 op 3 oktober 2004 over Mulderskop bij Molenhoek; Hustings *et al.*, 2006). Desondanks mag worden aangenomen dat de totalen van 2004 lager waren dan die van 2010, alleen al omdat de doortrekperiode korter was. Een vergelijking met andere zuidelijke telposten in

Noord-Brabant, met name de Strabrechtse Heide, bevestigt dit beeld.

Een ander opvallend verschil met 2010 is dat de vogels in 2004 uit noordoostelijke richting kwamen. Dit duidt op een verschillende herkomst van beide invasies. Vermoedelijk hadden de Gaaien in 2004 een nogal oostelijke herkomst, met Polen en Rusland als aannemelijke brongebieden. Uit Noorwegen en Zweden kwamen ze in ieder geval niet. In 2004 is geen enkele Gaai gemeld door de trektellers op Falsterbo, de uiterste zuidpunt van Zweden. Ook in 2010 bleven de aantallen hier ver onder het meerjarig gemiddelde (www.falsterbofagelstation.se).

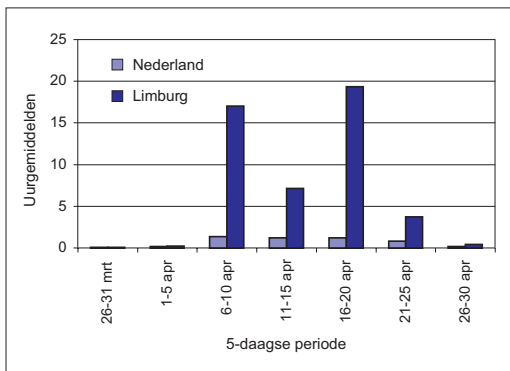
Voorjaar 2011

Na de invasie in het najaar ligt een versterkte terugtrek van Gaaien in het voorjaar in de lijn der verwachting. Dit is echter geen vanzelfsprekendheid. Hoge wintersterfte kan het aantal dermate uitdunnen dat van opvallende terugtrek geen sprake is. Ook kan het zijn dat de vogels niet terugvliegen naar hun geboortegrond, maar in het overwinteringsgebied tot broeden komen. Dit is vooral bekend bij Kruisbekken. Bovendien kan gedurende de winter al geleidelijke terugtrek plaatsgevonden hebben, waardoor grote bewegingen uitblijven. En er bestaat natuurlijk de mogelijkheid dat de vogels een andere route terug kiezen. Enigszins verrassend was het dus wel dat in april 2011 toch min of meer omvangrijke terugtrek van Gaaien kon worden opgemerkt. In 1997 (Lensink, 2002) en 2005 (Trektellen.nl) was dit, in mindere mate, eveneens het geval. De uurgemiddelden in het voorjaar van 2010 zijn zelfs bijna vijf maal hoger dan het gemiddelde over de afgelopen 6 jaren die niet volgden op een invasiejaar (met uitzondering van voorjaar 2005) (tabel 1).

Tabel 1. Uurgemiddelden van Gaaien over de trekposten in het voorjaar in Nederland over de periode 1 april - 10 mei (trektellen.nl).

Jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Uurgemiddelde	0.07	0.46	0.09	0.08	0.13	0.18	0.15	0.87

Dat een invasie van Gaaien in een najaar gevolgd kan worden door een versterkte voorjaarstrek, is hiermee duidelijk geworden. Omdat in het voorjaar van 2011 maar een beperkt aantal telposten bezet was is geen goed beeld te krijgen van de terugtrekkende beweging.

Figuur 3. Doortrekpatroon van Gaaien in het voorjaar van 2011 over Nederland en Limburg (trektellen.nl).

In figuur 3 zijn de doortrekkende aantallen voor Nederland en Limburg uitgezet. De terugtrek blijkt nagenoeg tegelijkertijd in het hele land te zijn waargenomen, in tegenstelling tot het meer gespreide voorkomen in het najaar. Het is wel opvallend dat de Limburgse telposten een aanzienlijk deel van alle trekkers voor hun rekening namen. Dit suggereert dat de vogels nogal zuidoostelijk wegtrokken. De voorjaarstrek nam zo'n 15 dagen in beslag. De dip in de grafiek voor de periode 11-15 april wordt wellicht veroorzaakt doordat er geen weekend in zat en daardoor minder telposten bezet waren.

De trekperiode in het voorjaar van 2011 valt geheel in april en is daarmee vroeger dan in 1997, toen de doortrek zich in april en mei afspeelde, met de piek eind april en begin mei (Lensink, 2002).

Samenvatting

Periodiek wordt Nederland overspoeld door Gaaien van elders. Er zijn jaren dat de anders zo honkvaste

vogels massaal hun geboortegronden verlaten, zoals in 2010. Terwijl in 'normale' jaren slechts een handvol trekkende Gaaien wordt geregistreerd, konden de trektellers zich nu verheugen op flinke verplaatsingen, waarbij op sommige dagen honderden vogels een telpost passeerden. Meestal vlogen de vogels van bos naar bos, maar soms ook op grote hoogte. De timing van de trek, met een piek eind september en begin oktober, was min of meer gebruikelijk. Voedselschaarste is doorgaans de reden voor massale wegtrek. Wanneer duidelijk wordt wat de precieze herkomst van de Gaaien was, kan ook worden nagegaan wat de werkelijke reden was.

Soms komt het voor dat er na een invasie in het voorjaar opnieuw, zij het in mindere mate, versterkte terugtrek plaatsvindt. Dit was ook in 2011 het geval, met de meeste trek in april. Nederland wordt ongeveer eens in de 7 tot 10 jaar geconfronteerd met een vloedgolf aan Gaaien. Het is wachten op de volgende invasie.

Dankwoord

Een woord van dank gaat uit naar Fred Hustings die eerdere versies van dit artikel van nuttig commentaar en aanvullingen voorzag.

Literatuur

- Boele A., F. Hustings, A. van Kleunen, C. van Turnhout & C. Plate, 2005. Een kwart eeuw Punt-Transect-Tellingen van wintervogels in Nederland (1980-2004). SOVON-monitoringproject 2005/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Cramp S. & C.M. Perrins (eds), 1994. The Birds of the Western Palearctic, VIII. Oxford University Press, Oxford.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Roermond.
- Lensink R., 2002. Gaai *Garrulus glandarius* Pp. 222-223 in: LWVT/ SOVON 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem.
- Speek B.J. & G. Speek, 1984. Thieme's vogeltrekAtlas. Thieme, Zutphen.
- Vogel R. & G. Troost, 2010. Gaaieninvasie najaar 2010. SOVON-Nieuws 23 (4): 12.
- Wilson A., 2002. Eurasian Jay *Garrulus glandarius*. Pp. 612-613 in: Wernham, C.V., M.P. Toms, J.H. Marchant, J.A. Clark, G.M. Siriwardena & S.R. Baillie (eds), 2002. The Migration Atlas: movements of the birds of Britain and Europe. T. & A.D. Poyser, London.

www.trektellen.nl, www.falsterbofagelstation.se

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
kikkert99@hotmail.com

Veel IJsgorzen in Limburg in najaar 2010

Jan Erik Kikkert

IJsgors, 24 september 2011, Ameland (R. Schols)

IJsgorzen zijn nogal onopvallend. In het winterhalfjaar, wanneer ze in Nederland verschijnen, zijn het onbeduidend getekende, doorgaans solitair of in kleine groepen voorkomende vogels. De meeste worden opgemerkt door hun vluchtrouep: een droog "prrrrt", vaak gevolgd door een helder "tju". Het merendeel van de waarnemingen wordt gedaan langs de Wadden- en Noordzeekust, maar ook tot ver in het binnenland kunnen IJsgorzen worden waargenomen, vooral op trektelposten. Zelfs doorgewinterde trektellers zien echter meestal slechts enkele vogels per seizoen. In het najaar van 2010 werden opmerkelijk meer IJsgorzen gemeld dan in de voorgaande jaren, zowel in Nederland als Limburg. Aanleiding genoeg dus om de Limburgse gevallen eens op een rijtje te zetten.

Voorkomen en status in Europa

De IJsgors behoort tot een aparte groep binnen de gorzen. De Engelse naam *Lapland Longspur* is afgeleid van de lange achternagel, die bij andere gorzen aanzienlijk korter is.

Tot deze groep behoren nog drie andere Noord-Amerikaanse soorten. De IJsgors kent hiervan het grootste verspreidingsgebied. De soort broedt rond de poolcirkel van Noorwegen via Siberië tot de Beringstraat en van Alaska tot het westen en zuidoosten van Groenland. De Noorse en Zweedse broedpopulaties tellen ieder rond 200.000 paren en de Finse 40.000. In toendragebieden met lage wilgenvegetaties is de IJsgors een van de meest algemene broedvogels, met in Scandinavië dichtheden tot 30 paar per km² (Fox & Madsen, 1997).

De Scandinavische IJsgorzen (nominatform *lapponicus*) trekken grotendeels via een zuidoostelijke route naar Oekraïne en zuidelijk Rusland. Een klein deel van de vogels trekt echter in zuidwestelijke richting en overwintert langs de oostkust van Engeland, in Denemarken en langs de kusten van Duitsland tot Noord-Frankrijk (Snow & Perrins, 1998). Canadese en Groenlandse vogels (ondersoort *subcalcaratus*) overwinteren merendeels in Noord-Amerika, maar er zijn aanwijzingen dat kleine aantallen tot op de Britse Eilanden doordringen (Wernham *et al.*, 2002). Ook in Nederland, waar het merendeel van de IJsgorzen afkomstig zal zijn uit Scandinavië, wijst de biometrie (o.a. vleugellengte, plomper voorkomen en langere snavel) van enkele gevangen vogels op een herkomst uit Groenland (Schekkerman, 1989).

Voorkomen in Nederland

De eerste IJsgorzen worden incidenteel gezien vanaf eind augustus. Het zou dan kunnen gaan om de ondersoort *subcalcaratus*, die de Canadese en Groenlandse broedgebieden tussen half augustus en eind september verlaat. De najaarstrek van de nominaat *lapponicus* komt wat later op gang, vanaf half september (Snow & Perrins, 1998).

De doortrek in Nederland speelt zich hoofdzakelijk aftussen half september en eind oktober. De mediane doortrekdatum is 13 oktober, maar in het topjaar 1993 was de helft van de doortrekkende vogels al op 6 oktober gepasseerd. Er lijkt echter geen duidelijke correlatie te bestaan tussen een goed jaar en een vroege doortrek (van Winden, 2006). Het afgelopen decennium zijn de aantallen om onbekende redenen aanzienlijk afgenomen. Opvallend genoeg vertonen soorten van vergelijkbare habitats als Strandleeuwerik, Frater en Sneeuwgorz eveneens een sterke daling.

Er overwinteren in Nederland beduidend minder IJsgorzen dan de aantallen die tijdens het najaar doortrekken. Zelfs wanneer we er rekening mee houden, dat de wintervogels zich grotendeels ophouden in lastig te onderzoeken gebieden als kwelders en braakliggende akkers. Omdat Nederland aan de rand van het West-Europese overwinteringsgebied ligt, is het de vraag waar de doortrekkende vogels naartoe gaan. Het vermoeden bestaat dat ze alsnog, gecorrigeerd, naar de zuidoostelijke overwinteringsgebieden vliegen. Scandinavische broedvogels trekken dan als het ware via een West-Europese omweg naar hun overwinteringsgebieden in Oekraïne en zuidelijk

Rusland. Van voorjaarstrek wordt in ons land amper iets gemerkt (van Winden, 2006).

IJsgorzen in Limburg

Bijna alle IJsgorzen in Limburg worden in het najaar waargenomen. De meeste gevallen komen van telposten met fanatieke trektellers. De aantallen zijn echter erg laag. In de Avifauna van Limburg worden getallen genoemd van 16 exemplaren in 2280 teluren over Mulderskop bij Molenhoek tussen 1997 en 2005 en 23 exemplaren in 3565 teluren over Spaubeek in de periode 1981-1995. Dat zijn per 100 uur trektellen slechts 0,7 respectievelijk 0,6 IJsgorzen. De recent nog bezette telposten veranderen weinig aan dit beeld. Tussen 1 januari 2005 en 31 december 2010 vlogen 18 exemplaren over de Grootte Peel gedurende 2770 teluren (0,8/100 uren) en 11 over Aan de Majoor bij Koningsbosch in 2634 teluren (0,4/100 uren). De Loozerheide bij Weert biedt de beste kans op een IJsgors. Gedurende 3882 teluren werden hier 51 exemplaren opgemerkt (1,3/100 uren), waaronder ook enkele pleisteraars.

In totaal zijn ruim 30 pleisterende vogels opgenomen in de Avifauna, waarvan de helft uit het Maasdal en de rest vrijwel uitsluitend uit het Peelgebied en Zuid-Limburg. Dit heeft te maken met de voorkeur van IJsgorzen voor ruderaire terreinen en akkers, maar wordt ook beïnvloed door het activiteitenpatroon van de waarnemers die met de soort vertrouwd zijn. Doorgaans gaat het bij zowel trekkers als pleisteraars om solitaire vogels of hooguit enkele exemplaren bij elkaar. De waarneming van een groep van 11 trekkers op 3 november 1993 bij Eijsden is uniek te noemen (Hustings *et al.*, 2006).

Najaar van 2010

Na de eeuwwisseling was 2010 het beste najaar om IJsgorzen in Nederland te zien. Werden er via de site Trektellen.nl gemiddeld over de eerste negen jaar van het nieuwe millennium nog geen 300 doortrekkende IJsgorzen gemeld, de teller bleef in 2010 pas steken bij 1754 (tabel 1).

Dat het in sommige gevallen om extreme aantallen ging, blijkt wel uit de dagtotalen die aan de kust zijn gezien. Zo vlogen op 28 september 53 exemplaren langs de Noordkaap, Groningen, 55 op 2 oktober langs Breskens, 70 op 22 oktober langs Westkapelle en 116 exemplaren op 21 november langs de Eemshaven. Los van de trektelposten verbleven er op 20-21

Tabel 1. Aantal trekkende IJsgorzen in het najaar van 2010 in Nederland (trektellen.nl; peildatum 15 december 2010).
 Let op: het aantal telposten is sterk toegenomen.

Jaar	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001
Aantal	1754	200	328	343	291	475	442	173	245	95

november meer dan 1000 IJsgorzen aan de Groningse Noordkust (Hustings *et al.*, 2010). Uit de spreiding van deze piekdagen is op te maken dat de sterke doortrek over een lange periode was uitgesmeerd. In dit artikel zal niet verder op de Nederlandse situatie worden ingegaan, maar wordt ingezoomd op de trek die zich in Limburg afspeelde.

De Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) vermeldt dat de eerste trekkers bij uitzondering half september worden waargenomen, maar meestal echter pas eind september. De trek neemt in oktober toe tot in de derde decade en dooft dan uit gedurende november. De mediane doortrekdatum ligt met 24 oktober ruim tien dagen later dan die voor heel Nederland, al moet daaraan geen overdreven gewicht worden toegekend vanwege de kleine Limburgse aantallen.

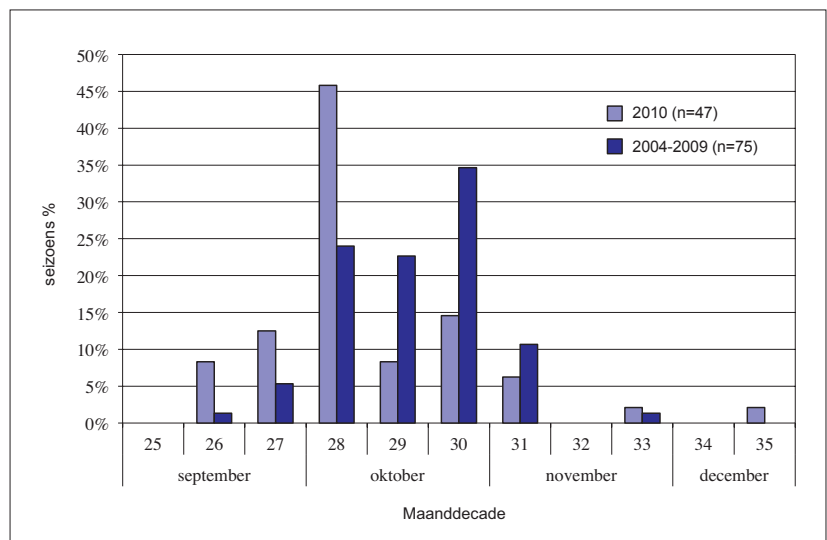
Voor de analyse van de doortrek in 2010 is gebruik gemaakt van de data van Trektellen.nl aangevuld met gegevens uit Waarneming.nl. Nadat alle dubbelmeldingen waren verwijderd, bleek dat het in totaal om 61 IJsgorzen ging. Hiermee werd najaar 2010 het beste seizoen ooit in Limburg. Ter vergelijking, het jaar 1993 staat te boek als een landelijk topjaar. In

Limburg werden toen ruim 20 vogels gemeld, tegen normaal 5-10 (Hustings *et al.*, 2006).

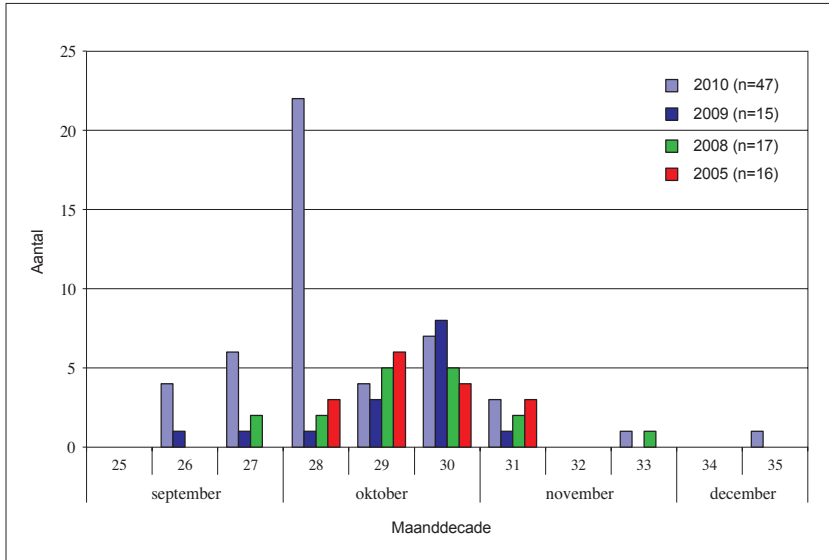
De eerste IJsgors in het najaar van 2010 werd al waargenomen en gefotografeerd op 2 september in de Grootte Peel. Dit is de vroegste waarneming ooit in Limburg. Daarna bleef het nog twee weken stil. Vanaf 15 september werden op meerdere plekken IJsgorzen gemeld. De eerste decade van oktober was goed voor 25 IJsgorzen ofwel ruim 40% van het seizoenstotaal. In de decaden daarna lag het aantal aanzienlijk lager, al werden er in de laatste decade van oktober nog eens 10 IJsgorzen gezien. In november werden nog 3 IJsgorzen gemeld in de eerste decade en een eenling in de laatste decade. De laatste IJsgors van 2010 werd gezien op telpost De Hamert op 27 november.

Vergelijking met eerdere jaren

De doortrek van IJsgorzen over de Limburgse trek-telposten laat in 2010 een afwijkend beeld zien ten opzichte van de zes jaren daarvoor (figuur 1). De trek begon ditmaal vroeg, met in de tweede decade van september 9% van het seizoenstotaal, tegen 1% in de overige jaren. Let wel, voor 2010 zijn dit vier

Figuur 1.
 Doortrekpatroon
 2010 afgezet tegen
 de periode 2004-2009.
 Seizoenspercentage
 per maanddecade.

Figuur 2.
Het doortrekpatroon van 2010 afgezet tegen de betere jaren uit de periode 2004-2009. Aantal per maanddecade.

vogels terwijl het over de hele periode 2004-2009 om slechts één vogel ging. De piek van de doortrek viel ditmaal in de eerste decade van oktober, terwijl dit in de overige jaren het geval was in de laatste decade van oktober.

We kunnen proberen om dit beeld te nuanceren door uitsluitend te kijken naar de betere jaren sinds de eeuwwisseling. Gemiddeld werden er in de periode 2004-2009 slechts 8 IJsgorzen per seizoen waargenomen op de Limburgse trektelposten, maar in 2005 (16), 2008 (17) en 2009 (15) waren het er wat meer. Uit figuur 2 is op te maken dat in 2005 de eerste vogels werden gezien in de eerste decade van oktober terwijl de piek in de tweede decade viel. Daarna namen de aantallen af tot in de eerste decade van november. In 2008 werd de eerste trekbeweging geregistreerd in de laatste decade van september, besloeg de doortrekkers de tweede en derde decade van oktober en werden tot in de eerste decade van november IJsgorzen waargenomen. Ook in 2009 verliep de doortrek aanzienlijk later dan in 2010. Na een enkeling in de tweede decade van september namen de aantallen pas in de tweede decade van oktober toe en bereikten ze een piek in de derde decade. In de eerste decade van november was de trek vrijwel voorbij.

Uit de figuren 1 en 2 blijkt dat de doortrek in 2010 aanzienlijk vroeger heeft plaatsgevonden dan in de

periode 2004-2009. De piek viel immers al in de eerste decade van oktober. Dit lijkt in tegenspraak met de constatering van Van Winden (2006) dat er (landelijk) geen correlatie lijkt te bestaan tussen goede jaren en een vroege doortrek. Hierbij speelt echter mee dat landelijk soms een tweede piek wordt vastgesteld in topjaren, iets dat in Limburg ontbreekt. Een goed voorbeeld is 2010: de opvallende tweede piek medio november, met grote aantallen trekkers én pleisteraars aan de Groningse Noordkust, leverde in Limburg geen nieuwe stijging van waarnemingen op. Alleen in het relatief goede jaar 1993 lijkt er zoiets te hebben plaatsgevonden in Limburg. Echter, het hoge aantal van 20 vogels in dat jaar bestaat voor meer dan de helft uit één waarneming van een groep van 11 vogels op 3 november te Eijsden (Hustings *et al.*, 2006). Deze waarneming terzijde nemend, blijft in Limburg slechts een gemiddeld jaar over. Een tweede piekje in de derde decade van oktober is niet goed te verklaren. Het is geen gevolg van een toegenomen waarnemingsintensiteit. Het piekje valt ook eerder dan de landelijke piek.

Pleisterende IJsgorzen

Je zou verwachten dat gedurende een najaar met veel trekkende IJsgorzen ook het aantal pleisteraars relatief hoog is. Maar is dat ook zo? De eerste IJsgorzen die in het najaar van 2010 werd waargenomen was inderdaad een pleisterend exemplaar. In totaal zijn er in de database van Waarneming.nl slechts

Ijsvors, Groote Peel, 2 september 2010 (G.J. Pontenagel)

6 Limburgse waarnemingen opgenomen die duiden op aan de grond verblijvende vogels. Het gaat hierbij in alle gevallen om solitaire exemplaren. Op de in totaal 61 waargenomen vogels in 2010 is dit 10%. Niet veel dus, maar tussen 2000 en 2009 zijn maar twee waarnemingen opgenomen: 19 oktober 2003 in de Mariapeel en 5 oktober 2007 in de Groote Peel; beide solitaire vogels. Over de periode 2004-2009 gaat het om een aandeel van 2,5% (2 pleisteraars op 77 vogels). En ook daarvoor waren pleisterende Ijsgorzen een zeldzaamheid. Hustings *et al.* (2006) melden over de periode 1995-2005 20 gevallen die betrekking hebben op pleisterende vogels.

Conclusie

Het najaar van 2010 was een uitzonderlijk goed jaar voor Ijsgorzen in Nederland, inclusief Limburg. Een aantal van 61 exemplaren in onze provincie geeft aan hoe goed het jaar was ten opzichte van de voorgaande zes jaren waarin in totaal 77 exemplaren werden gemeld. Tevens geven deze aantallen de schaarste van Ijsgorzen in de provincie duidelijk weer. Opmerkelijk was vooral ook de timing van de trek. De doortrek in 2010 begon aanzienlijk vroeger dan in de voorgaande zes jaren en piekte zelfs twee decaden eerder. De allereerste vogels kunnen van Groenlandse of wellicht Canadese oorsprong zijn

geweest. Eind augustus en begin september werden immers ongewoon hoge aantallen Ijsgorzen gemeld, eerst op IJsland, vervolgens op de Britse Eilanden (westzijde) en daarna tot in Noordwest-Spanje. De tweede golf bij ons, in oktober, zal eerder van de meer gebruikelijke Scandinavische origine zijn geweest (Hustings *et al.*, 2010).

Het leeuwendeel van de Limburgse waarnemingen is afkomstig van frequent bemande trektelposten waardoor een beeld kan worden verkregen van het doortrekpatroon. De overige waarnemingen, zowel van overvliegende exemplaren als pleisteraars, zijn grotendeels toevalafhankelijk, zij het dat de trefkans groter is wanneer wordt gezocht in geschikte habitat. In de juiste periode kan ook in Limburg, ondanks een lage trefkans, wel degelijk met succes gezocht worden naar Ijsgorzen (en habitatverwante soorten).

Dankwoord

Een woord van dank gaat uit naar Fred Hustings die een eerdere versie van opbouwend commentaar voorzag.

Literatuur

- Fox T. & J. Madsen, 1997. Lapland Bunting *Calcarius lapponicus*. Pp. 744 in: Hagemeijer, E.J.M. & M.J. Blair (eds), 1997. The EBCC atlas of European breeding birds: their distribution and numbers. Poyser, London.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., A. Boele & G. Troost, 2010. Najaar 2010 vol trektelverrassingen. SOVON-Nieuws 23 (4): 18-19.
- Lensink R., 2002. Ijsvors *Calcarius lapponicus*. Pp. 258-159 in: LWVT/SOVON 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem.
- Schekkerman H., 1989. Herfsttrek en biometrie van de Ijsvors *Calcarius lapponicus* te Castricum. Limosa 62: 29-34.
- Snow D.W. & C.M. Perrins, 1998. The Birds of the Western Palearctic, Concised Edition, vol 2, Oxford.
- Wernham C.V., M.P. Toms, J.H. Marchant, J.A. Clark, G.M. Siriwardena & S.R. Baillie (eds), 2002. The Migration Atlas: movements of the birds of Britain and Ireland. Poyser, London.
- van Winden E., 2006. Ijsgorzen in Nederland, als sneeuw voor de zon. SOVON-Nieuws jaargang 19 (4): 7-8.

www.trektellen.nl, www.waarneming.nl

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
kikkert99@hotmail.com

Zeldzame broedvogels in Limburg in 2010

Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Geert Lamers

In dit artikel zijn de resultaten samengevat van het Broedvogel Monitoring Project-Zeldzaam (BMP-Z, voorheen LSB) van SOVON in Limburg in 2010. Hiermee worden aantalsontwikkeling en verspreiding van de broedende zeldzame soorten in Nederland gevolgd. Bij sommige soorten wordt daarmee de gehele landelijke populatie geteld. Bij enkele andere soorten is het streven erop gericht in elk geval de belangrijkste kerngebieden jaarlijks te onderzoeken.

De bij SOVON bekende gegevens van 2010 voor Limburg worden op een rij gezet en vergeleken met de gegevens over 2002-2009 en de meest recente provinciale aantalsopgaven (Hustings *et al.*, 2006). Daarna volgen de soortbesprekingen. Dit is alweer de negende aflevering van een jaarlijkse terugkerende serie in *Limburgse Vogels* (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2008, 2009 en 2010).

Methoden en materiaal

Het SOVON broedvogelonderzoek bestaat uit meerdere onderdelen, alle met een aparte aanpak. In het voorjaar van 2011 is de nieuwe broedvogelhandleiding van SOVON verschenen waarin de werkwijze en aanpak van de verschillende broedvogelprojecten staan beschreven (van Dijk & Boele, 2011). Het Broedvogel Monitoring Project (BMP) richt zich op onderzoek in steekproefgebieden en beoogt het volgen in de tijd van de broedvogelsoorten in Nederland. Deze systematische inventarisaties hebben betrekking op een duidelijk omgrensd telgebied. Deze vorm van inventariseren heeft de voorkeur omdat zo inzicht komt in de volledigheid van de telling en een betere vergelijking mogelijk is tussen de verschillende jaren. Voordeel is ook dat zo nul-waarnemingen worden opgeslagen. De aantallen territoria worden bij voorkeur digitaal doorgegeven via www.sovon.nl. Tevens kunnen ook losse meldingen van zeldzame soorten per formulier worden aangeleverd, wat bij sommige soorten voor een wezenlijke aanvulling zorgt.

Hoe is het databestand van SOVON voor de zeldzame soorten van Limburg gevuld? Allereerst door de BMP-formulieren die de tellers (digitaal) naar

SOVON sturen. De systematische broedvogeltellingen in het Maasdalgebied vormen bijvoorbeeld een zeer belangrijke inbreng voor het BMP-project. Ook geldt dit voor de jaarlijkse tellingen van broedvogels langs beken. Natuurlijk worden ook alle door een grote schare waarnemers opgespoorde territoria van de Middelste Bonte Specht toegevoegd aan dit bestand. Daarnaast worden tellers actief benaderd voor gegevens. De districtscoördinatoren zetten deze gegevens op een formulier. Er is zeer dankbaar gebruik gemaakt van de waardevolle broedvogelgegevens die de Provincie Limburg ieder jaar weer verzamelt in het kader van broedvogelmonitoring en de tweede ronde van de integrale kartering. Bij de integrale kartering is in 2010 de zuidoostelijke punt van Zuid-Limburg onderzocht. Daarnaast is Waarneming.nl een belangrijke bron van informatie voor wat losse meldingen betreft. De districtscoördinatoren hebben een coördinerende en stimulerende rol bij het verzamelen van gegevens. Bovendien controleren zij de bestanden op volledigheid en dubbelmeldingen. Na de laatste controle worden de cijfers landelijk op een rij gezet en wordt per soort een beschrijving gemaakt voor de jaarlijkse landelijke rapportage Broedvogels in Nederland (o.a. Boele *et al.*, 2011). Steeds meer informatie over zeldzame broedvogels bereikt SOVON en/of Waarneming.nl. Desondanks zal het overzicht over 2010 niet volledig zijn. Vogelaars die nog in het bezit zijn van aanvullingen op dit artikel worden dan ook opgeroepen deze informatie aan SOVON en/of Waarneming.nl door te geven.

Resultaten

Voor een overzicht van de aan SOVON doorgegeven aantallen van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2010 wordt verwezen naar tabel 1. Tevens zijn in deze tabel opgenomen de resultaten over 2002-2009 en de provinciale populatieschatting van 2000-2004 (Hustings *et al.*, 2006).

Soortbesprekingen

Per soort volgt een korte bespreking. Bij de zeer zeldzame soorten, of soorten met een beperkt voorkomen,

Tabel 1. Een overzicht van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2002-2010. De aantallen zoals doorgegeven aan SOVON zijn geplaatst naast de populatieschatting van 2000-2004 (Hustings et al., 2006).

	2000-2004 schatting voor Limburg	2002 SOVON	2003 SOVON	2004 SOVON	2005 SOVON	2006 SOVON	2007 SOVON	2008 SOVON	2009 SOVON	2010 SOVON
Geoorde Fuut	15-30	25	20	28	32	18	24	15	9	12
Roerdomp	3-5	4	4	4	2	1	1	1	1	1
Woudaap	0	0	0	0	0	0	0	1	3	1
Ooievaar	incidenteel	0	0	0	0	0	0	1	1	1
Smient	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Zwarte Wouw	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1
Bruine Kiekendief	4-7	3	1	0	1	3	0	1	0	0
Slechtvalk	3-5	4	5	5	4	6	6	8	11	11
Porseleinhoen	0-15	2	0	0	1	0	0	2	0	1
Kwartelkoning	0-15	3	1	0	1	0	1	2	0	0
Kleine Plevier	160-200	84	75	80	65	67	54	68	84	94
Oeverloper	1-3	2	2	1	1	4	0	2	3	3
Kerkuil	130-200	170	152	159	188	142	196	197	68	130
Oehoe	2-5	2	2	5	4	4	3	3	4	5
Nachtzwaluw	100-130	79	96	98	105	83	156	84	92	78
IJsvogel	80-125	88	66	89	80	72	90	96	44	32
Bijeneter	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Middelste Bonte Specht	10-15	6	8	12	15	72	45	61	70	107
Draaihals	0-3	2	0	1	1	0	0	1	1	0
Kuifleeuwerik	5-10	8	5	5	3	3	4	2	2	1
Engelse Kwikstaart	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Grote Gele Kwikstaart	180-210	144	139	134	147	147	155	204	125	85
Paapje	3-10	5	3	2	0	1	1	2	2	0
Tapuit	4-5	6	4	4	5	3	0	0	0	0
Kramsvogel	40-80	30	22	18	23	27	16	19	13	13
Graszanger	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0
Orpheusspotvogel	incidenteel	1	3	3	0	2	0	6	4	3
Kortsnavelboomkruiper	75-100	8	40	30	23	35	50	21	37	102
Grauwe Klauwier	10-15	5	10	9	19	18	20	38	28	52
Europese Kanarie	150-250	60	76	80	60	54	46	44	43	36
Grauwe Gors	10-15	9	14	9	12	3	2	1	3	1

worden alle bekende opgaven vermeld. Daarbij is genoteerd: de gebiedsnaam, aantal broedparen/territoria met, indien bekend, de broedcode tussen haakjes en tenslotte de waarnemer.

In dit overzicht ontbreken, net als in de voorgaande jaren, de exoten of niet-inheemse broedvogelsoorten, zoals (Grote) Canadese Gans, Mandarijneend en Heilige Ibis. SOVON blijft graag alle waarnemingen ontvangen van deze soorten die op broeden kunnen wijzen. Een overzicht van de ontwikkelingen van de Zwarte Zwaan in Limburg is elders in deze editie opgenomen (Vergoossen *et al.*, 2011).

Geoorde Fuut *Podiceps nigricollis* (n=12)

Ook in 2010 waren er geen hoge aantallen Geoorde Futen als broedvogel in Limburg. Voor het Limburgse deel van De Grote Peel werd zelfs geen enkel broedpaar gemeld! Daarentegen broedden wel weer

enkele paren in de Mariapeel (3), De Hamert (1) en de Banen bij Nederweert (1). Nieuw was het verschijnen van de soort in het natuurontwikkelingsgebied langs de Schoordijk (Einderbeek), gemeente Nederweert.

Tabel 2. Aantal broedparen van de Geoorde Fuut in de belangrijkste broedgebieden van Limburg 2004-2010.

Gebied	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bergerheide	3	6	5	4	5	3	2
Reindersmeer	2	3	2	4	1	5	4
De Hamert	>=1	2	>=1	2	3	0	1
Mariapeel	5	8	7	7	1	0	3
Groote Peel (L)	12	11	?	3	2	1	0
De Banen	3	2	2	1	1	0	1
Grote Moost	2	1	0	3	2	0	0
Einderbeek	0	0	0	0	0	0	1

Oeverloper, Itreren,
28 april 2010 (K. Lemmens)

Voor een overzicht van de aantalsopgaven van de belangrijkste gebieden over de periode 2004-2010 zie tabel 2.

Roerdomp *Botaurus stellaris* (n=1)

In 2010 werd weer melding gedaan van een territorium in het Limburgse deel van De Groote Peel (omgeving Roerdompven). In april werd meerdere malen een baltsende vogel gehoord.

De Groote Peel 1 (4) B. van Noorden, F. Meeuwissen e.a.

Woudaap *Ixobrychus minutus* (n=1)

Na het geslaagde broedgeval van de Woudaap in de Doort bij Echt in 2009 werd ook in 2010 daar een territorium vastgesteld: in mei en juli enkele malen een (roepend) mannetje.

De Doort 1 (4) A. Hamers, T. van Egmond,
W. Vergoossen, N. Hulsbosch

Ooievaar *Ciconia ciconia* (n=1)

Ook in 2010 broedde een paartje Ooievaarders op het oude stadhuis in het centrum van Gennep. Op 13 juni werden 2 juvenielen en een adult op het nest waargenomen.

Oude stadhuis, Gennep 1 (16) F. Hustings, G.J. Caspers

Zwarte Wouw *Milvus migrans* (n=1)

Net als in 2009 heeft een paartje Zwarte Wouwen succesvol gebroed aan de Pietersplas ten zuiden van Maastricht; ditmaal werd een ander nest gebruikt om 1 jong groot te brengen (Bakhuizen & Voskamp, 2010).

Pietersplas, Maastricht 1 (16) B. van Noorden,
P. Voskamp e.v.a

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* (n=0)

Ondanks verschillende waarnemingen van exemplaren in eerste zomerkleed of vrouwelijk kleed (wellicht deels verkeerd op leeftijd gebracht, o.a. op De Hamert en de Groote Peel) in de periode eind mei tot in juni, werd in 2010 geen duidelijk territorium in Limburg vastgesteld.

Slechtvalk *Falco peregrinus* (n=11)

Een flink aantal Slechtvalken heeft ook in 2010 in Limburg gebroed. De onderstaande data zijn voornamelijk afkomstig van de Slechtvalken-werkgroep Nederland. Aangezien de laatste jaren steeds meer Slechtvalken zich in de broedtijd op potentiële toekomstige broedlocaties vertonen, wordt de komende jaren extra aandacht voor deze soort gevraagd.

Gennep, havengebied	1 (16)	via P. van Geneijgen.
Venlo	1 (4)	L. Reutelingsperger e.a.
Laarderheide, Nederweert	1 (4)	A. Panhuijsen
Maascentrale Buggenum	1 (16)	via P. van Geneijgen
Ittervoort	1 (16)	via P. van Geneijgen
Roermond, Rockwool	1 (4)	via P. van Geneijgen
Roermond, zendtoren	1 (15)	via P. van Geneijgen
DSM Noord, Geleen	1 (15)	via P. van Geneijgen
Clauscentrale Maasbracht	1 (16)	via P. van Geneijgen
Obbicht-Papenhoven	1 (4)	via P. van Geneijgen
ENCI-groeve, Maastricht	1 (4)	R. van Dongen e.a.

Porseleinhoen *Porzana porzana* (n=1)

Verrassend was het opduiken van een luid roepende vogel in een drassig gedeelte van het Geuldal ter hoogte van de Volmolen bij Epen. De vogel werd op twee avonden roepend vastgesteld: op 28 en 29 mei. In Zuid-Limburg is de soort ronduit zeldzaam.

Geuldal t.h.v. Volmolen 1 (2) W. Teunissen, C. Zuyderduyn

Kleine Plevier *Charadrius dubius* (n=94)

In 2010 werd een hoog aantal broedparen geconstateerd voor Limburg. Deels kwam dit door het beter doorgeven van de waarnemingen, deels door het beschikbaar komen van nieuwe broedlocaties in de vorm van recent gerealiseerde natuurontwikkelingsgebieden op de zandgronden. Op het Heereven (oud en nieuw) op Landgoed De Hamert verbleven minimaal 14 paar, op het Sarsven & De Banen bij Nederweert 7 paar, op Klein Vink bij Arcen 6 paar en zowel in het Reigersbroek, Montfort als de Stevolplas bij Stevensweert en afgraving Teunesen bij Milsbeek tenminste 5 paar. Voor een ruimtelijk beeld van het voorkomen in Limburg zie figuur 1.

Oeverloper *Actitis hypoleucos* (n=3)

Weer een vertrouwd beeld in 2010. Op de al jaren bezette locatie langs de Grensmaas bij Meers werd in juni een baltende vogel waargenomen, evenals in juni op en bij het grindeilandje in de Stevolplas bij Stevensweert. Daarnaast was weer een nestindicerende vogel langs de A67 bij Siberië bij Tradeport-West aanwezig.

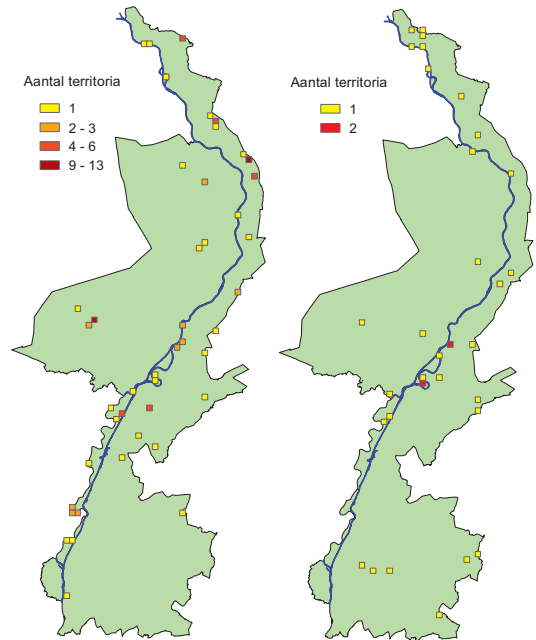
Siberië - A67	1 (7)	H. Custers
Meers	1 (4)	R. Schols
Stevolplas, Stevensweert	1 (4)	H. Alards

Kerkuil *Tyto alba* (n=130)

Het jaar 2010 was een prima jaar voor de Kerkuil in Limburg. Na de dip van 2009 (68 paar) steeg het aantal in 2010 naar een respectabel aantal van 130 paar; nog geen record maar wel een verdubbeling van de aantallen. Er vlogen 483 jongen uit. Er werden tevens 5 tweede broedsels vastgesteld met 12 jongen. Het gemiddelde van 3,7 uitgevlogen jongen per paar is een erg hoge score; een resultaat dat niet verwacht was na een erg sneeuwrijke winter (info H. Beckers, Kerkuilenwerkgroep Limburg).

Oehoe *Bubo bubo* (n=5)

De vaste (4) locaties in Zuid-Limburg waren ook in 2010 weer bezet. De vogels van de ENCI-groeve bij Maastricht lieten zich gedurende het jaar vaak prima

Figuur 1. Verspreiding van de Kleine Plevier als broedvogel in Limburg in 2010 per kilometerhok.

Figuur 2. Verspreiding van de IJsvogel als broedvogel in Limburg in 2010 per kilometerhok.

zien. Verrassend was een helaas mislukte broedpoging op een geheel nieuwe locatie in Midden-Limburg! De nieuwe locatie van 2009 in de Maasduinen bij Bergen was in 2010 helaas niet meer bezet (info Oehoe werkgroep Nederland).

Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* (n=78)
Enkele belangrijke kerngebieden werden in 2010 helaas niet of onvolledig onderzocht op het voorkomen van deze nachtelijke zomervogel: het betrof de Bergerheide, De Hamert en de Weerter- en Budelbergen. Desalniettemin zijn nog 78 territoria van de Nachtzwaluw doorgegeven in Limburg. Kerngebied De Meinweg was weer goed voor 30 territoria en in het Limburgse deel van de Groote Peel merkte men 2 snorrende vogels op. In Zuid-Limburg is de Brunssummerheide de enige plaats waar deze soort aangetroffen kon worden: in 2010 aldaar 2 territoria.

IJsvogel *Alcedo atthis* (n=32)

Na een tweede koude winter op rij werd er met belangstelling uitgekeken naar de IJsvogel in Limburg. Zou de soort net als in 2009 weer een gevoelige klap

*Ijsvogel, Afferden,
20 maart 2011
(M. van den Hoogen)*

gekregen hebben? Met een score van 32 paar kan deze vraag bevestigend worden beantwoord, alhoewel de soort nog altijd niet is weggevaagd in de provincie. Met name in Zuid-Limburg was de afname fors: slechts 5 geldige territoria werden aangetroffen. In de Kop van

Limburg en in de wijde omgeving van Roermond wist de soort zich naar verhouding wat beter te handhaven. Voor een overzicht van alle bekendtellingen in Zuid- en Midden-Limburg zie tabel 3. Het voorkomen per kilometerhok in 2010 is weergegeven in figuur 2.

Tabel 3. Aantal territoria van de Ijsvogel bij de bekendtellingen per teltraject.

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Schelkensbeek	Schelkensbeek	2	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Swalm	Swalm	3	2	2	2	2	2	2	2	1	2
Roer	Roer	14	10	10	9	9	6	10	9	4	3
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	1	1	1	3	2	1	2	4	1	0
Vloedgraaf	Vloedgraaf/Middelsgraaf	2	2	1*	2	2	2	3	2	0	0
Geleenbeek	Bovenloop	0	1	0	1	1	0	1	1	1	0
	Bisse-, Plats- en Hulsbergerbeek	*)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	A76 - Geleen Daniken	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0
Roode Beek	Roode Beek	5	2	1*	5	5	1	4	5	1	0
Worm	Worm	2	2	2	1	2	2	3	1	1	1
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0
Anselerbeek	Anselerbeek	2	2	2	2	1	1	2	2	1	1
Jeker	Jeker	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
Voer	Voer	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Noorbeek	Noorbeek	0	0	0	*)	0	0	0	0	0	0
Geul	Maasmonding - Meerssen	1	3	1	2	2	4	4	2	0	1
	Meerssen - Valkenburg	1	3	2	1	2	3	3	4	2	1
	Valkenburg - Schin op Geul	0	0	1	1	0	1	2	0	0	0
	Schin op Geul - grens België	2	2	1*	1	2	1	1	3	1	0
Gulp	Gulp	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Eijserbeek	Eijserbeek	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
Selzerbeek	Selzerbeek	1*)	2	1	3	3	1	4	4	1	1
Totaal		37	35	28	38	38	30	43	44	16	10

*) niet of onvolledig onderzocht

Bijeneter *Merops apiaster* (n=3)

Een van de hoogtepunten van het avifaunistisch jaar 2010 in Limburg was het succesvol broeden van maar liefst 3 paartjes Bijeneters in Midden-Limburg. In de vorige editie van Limburgse Vogels is hier al uitgebreid aandacht aan geschonken (Evers, 2010; Lemmens, 2010). In totaal zijn er 8-9 jongen uitgevlogen!

Roerdal 2 (16) P. Lemmens e.a.
Gemeente Echt-Susteren 1 (16) P. Evers e.a.

Middelste Bonte Specht

Dendrocopos medius (n=107)

Het jaar 2010 ging de boeken in als een recordjaar voor Limburg wat betreft de aantallen broedparen van de Middelste Bonte Specht! Er werden maar liefst 107 paren/territoria vastgesteld. Deels werd dit veroorzaakt door het intensieve broedvogelonderzoek door medewerkers van de Provincie Limburg in het kader van de tweede ronde van de integrale kartering. Het zuidoostelijke deel van Zuid-Limburg was in 2010 aan de beurt, het kerngebied voor de soort. Maar daarnaast is de Middelste Bonte Specht nog altijd met een flinke opmars bezig en is lang-

zaamaan ook noordelijk Limburg aan het veroveren. Voor een overzicht van de verspreiding in 2010 over de provincie zie figuur 3.

Kuifleeuwerik *Galerida cristata* (n=1)

Nog altijd hield de Kuifleeuwerik stand op zijn vertrouwde stek bij de Texaco op Tradeport-West bij Venlo-Blerick. Vrijwel heel twitchend Nederland kwam hierop af om deze relatief makkelijke vogels te bekijken: het waren dan ook vrijwel de laatste exemplaren in Nederland. In 2010 waren er geen waarnemingen die wijzen op een daadwerkelijk broedgeval. Gedurende het hele jaar waren er tenminste 2 ex. aanwezig, waaronder een zingend mannetje.

Tradeport-West, Venlo-Blerick 1 (4) vele waarnemers

Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* (n=85)

Na weer een koude winter was de stand van de Grote Gele Kwikstaart verder gezakt: van 125 paar in 2009 naar 85 paar in 2010. De soort leek zich meer en meer terug te trekken in de oude kerngebieden. Zie hiervoor tabel 4: de daling van het aantal paren langs de beken in Zuid- en Midden-Limburg was in ver-

Tabel 4. Aantal territoria van de Grote Gele Kwikstaart bij de bekendtellingen per teltraject.

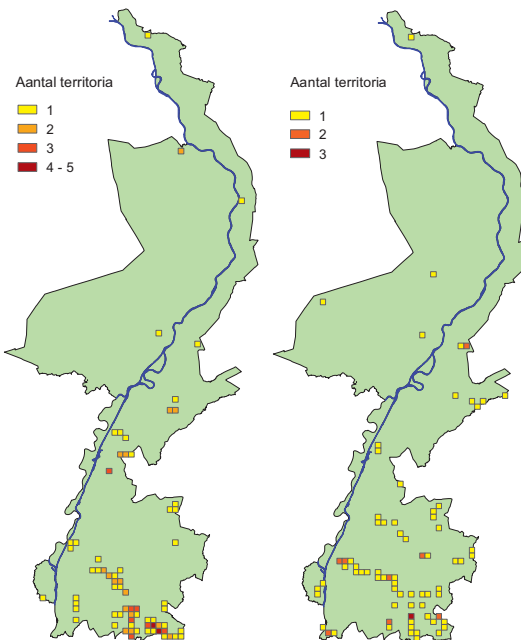
Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Schelkensbeek	Schelkensbeek	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Swalm	Swalm	0	1	1	2	1	0	1	1	2	2
Roer	Roer	6	7	14	10	14	16	12	17	4	3
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	4	4	3	4	2	4	3	4	2	2
Vloedgraaf	Vloedgraaf/Middelsgraaf	4	4	2*)	5	8	6	5	4	1	2
Geleenbeek	Bovenloop	3	3	4	6	5	2	4	2	3	3
	Bisse-, Plats- en Hulsbergerbeek	*)	3	2	2	2	2	1	0	1	1
	A76 - Geleen Daniken	12	12	16	8	13	12	12	10	8	6
Roode Beek	Roode Beek	7	6	6*)	10	10	5	6	9	6	5
Worm	Worm	4	4	3	1	3	3	3	2	3	2
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1
Anselerbeek	Anselerbeek	2	3	2	2	2	2	3	2	1	1
Jeker	Jeker	4	4	4	4	6	4	5	5	4	3
Voer	Voer	1	2	5	4	4	5	5	4	5	4
Noorbeek	Noorbeek	1	1	1	*)	1	1	1	1	0	0
Geul	Maasmonding - Meerssen	6	11	6	7	7	7	10	9	5	5
	Meerssen - Valkenburg	8	10	9	9	8	6	7	9	5	5
	Valkenburg - Schin op Geul	11	9	11	7	12	9	10	5*)	5	5
	Schin op Geul - grens België	13	11	9*)	12	8	9	13	12	10	12
Gulp	Gulp	4	5	5	4	6	7	6	7	4	4
Eijserbeek	Eijserbeek	10	6	5	4	5	6	9	4	3	4
Selzerbeek	Selzerbeek	4*)	8	8	8	9	7	7	6	6	4
Totaal		106	116	119	112	127	114	125	115	79	74

*) niet of onvolledig onderzocht

Grote Gele Kwikstaart,
Venray, 2 januari 2010
(P. Palmen)

houding beperkter dan de daling voor geheel Limburg. In Noord-Limburg restten nog maar weinig Grote Gele Kwikken. Voor een overzicht van de verspreiding in 2010 over de provincie zie figuur 4.

Figuur 3.
Verspreiding van de
Middelste Bonte Specht
als broedvogel in Limburg
in 2010 per kilometerhok.

Figuur 4.
Verspreiding van de
Grote Gele Kwikstaart
als broedvogel in Limburg
in 2010 per kilometerhok.

Paapje *Saxicola rubetra* (n=0)

Er was dit jaar geen enkele territorium-verdachte waarneming, laat staan een broedgeval.

Kramsvogel *Turdus pilaris* (n=13)

In 2010 werd wederom slechts een zeer beperkt aantal territoria/broedparen vastgesteld van deze voorheen karakteristieke vogel van het Heuvel-land en Maasdal. Medewerkers van de Provincie hebben in 2010 een flink deel van het voormalige kerngebied (zuidoostelijk Heuvel-land) gekarteerd en daar zijn slechts 8 territoria/paar uit voortgekomen. Let ook op de relatief lage broedcodes, voor een soort waarvan hoge broedcodes (voedseltransport) bij ruimere aanwezigheid gemakkelijk te scoren zijn. De soort lijkt geheel te zijn verdwenen ten zuiden van Maastricht (Pietersplas, Hoogeweerd, Eijsderbeemden).

De Doort, Echt	1 (4)	Tj. Vossen
Terworm, Heerlen	1 (4)	C. de Heus
Gasthuis, Bemelen	1 (7)	M. van der Weide
Cadier en Keer-Noord	1 (12)	R. van Tiel
Scheulder-Oost	1 (7)	R. van Dongen
Putberg, Ubachsberg	1 (4)	Prov. Limburg
Bocholtz	1 (4)	Prov. Limburg
Heijenrath, Slenaken	1 (7)	W. Steenge
Schilberg, Slenaken	1 (7)	Prov. Limburg
Noorbeek-Zuid	1 (4)	Prov. Limburg
Geuldal, Ter Gracht, bij Epen	1 (7)	M. Feenstra
Bovenste Bosrand, bij Epen	1 (7)	W. Steenge
Geuldal, Kuttingen, bij Epen	1 (4)	N. Oosterveen

Orpheusspotvogel *Hippolais polyglotta* (n=3)
 Ook in 2010 verschenen meerdere Orpheusspotvogels in Limburg. Uiteindelijk bereikten slechts drie gevallen de status van een territorium:

Gerendal	1 (4)	R. van Dongen, H. van de Laar
Koning van Spanje, Gulpen	1 (7)	R. van Dongen e.a.
Eperheide	1 (4)	R. van Dongen e.v.a.

De Orpheusspotvogel van Gulpen werd op 21 juni luid en veelvuldig alarmerend gehoord. Mogelijk was hij gepaard met een (eveneens roepend aanwezige) Spotvogel. Ook op 23 juni was hij alarmerend ter plaatse.

Daarnaast waren op een zestal locaties kortstondig vogels vastgesteld die niet voldeden aan de territoriumstatus. Het betrof de volgende locaties: de Groote Peel (24-26 juni, F. Meeuwissen, R. van de Wouw, R. Pahlplatz e.a.), Munstergeleen-NO (27 mei, H. Don), Crapoel-west (17 en 23 juni, R. van Dongen, B. van Noorden), Lemiers (20 mei, R. van Dongen, B. van Noorden), Vijlen, Paardendal (8 en 10 juni, B. Veenstra, R. van Dongen) en Einrade, Vijlen (27 mei, P. van Tilburg). Met name de zogenaamde 'hybridenzangers' kunnen voor verwarring zorgen. Zowel Spotvogel als Orpheusspotvogel nemen namelijk geregeld elementen uit elkaars zang over. Het maken van een geluidsopname kan de waarneming later bevestigen en wordt dan ook sterk aangeraden! Uiteraard is een goede beschrijving of fotografisch bewijs evenzeer wenselijk. Naast deze 'hybridenzangers' komen er

in het zuiden van onze provincie waarschijnlijk ook echte hybriden voor. Of die op zang te onderscheiden zijn is niet bekend en ook is weinig te zeggen over het uiterlijk van dergelijke vogels (van Noorden & van Dongen, 2009). Van 18 juni - 13 juli zat een zeer waarschijnlijke hybride te zingen ten zuidwesten van Vaals (R. van Dongen). Zowel qua kleed als qua zang zat deze vogel tussen beide zustersoorten in.

Kortsnavelboomkruiper
Certhia familiaris (n=102)

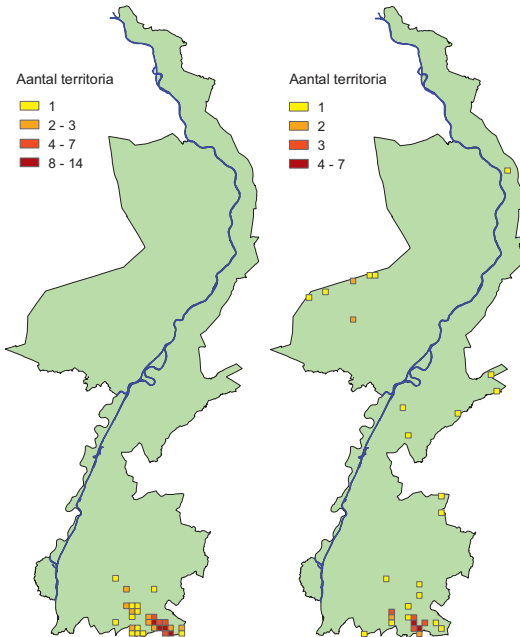
In 2010 werd vrijwel het hele kerngebied van deze karakteristieke Zuid-Limburgse soort onderzocht door medewerkers van de Provincie Limburg. Dit leidde tot een recordaantal territoria voor het Heuvelland. Het bleek dat de stand toch nog steeds groeiende is, langzaam maar gestaag (*contra* Bakhuizen, 2008). Buiten het kerngebied in de omgeving van Vaals en Epen werd een zeer beperkt aantal waargenomen, ondermeer in en rond het Gerendal. Geen meldingen in 2010 van het Savelsbos bij Gronsveld en in Noord-Limburg (Holtmühle bij Tegelen, Zwartwater bij Venlo). Afgelopen jaren werden aldaar meerdere territoria aangetroffen. Voor een overzicht van de verspreiding in Limburg in 2010 wordt verwezen naar figuur 5.

Grauwe Klauwier *Lanius collurio* (n=52)

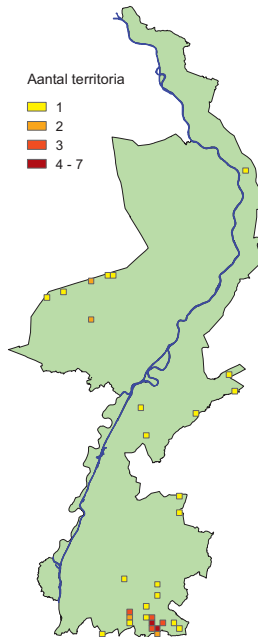
Met 52 geldige territoria was de stand van de Grauwe Klauwier hoger dan in minstens vier decennia het geval was (Hustings & Esselink, 1999)! Alleen al in het kerngebied in het zuidoostelijk Heuvelland werden 36

Orpheusspotvogel,
 Asenray, 21 mei 2011
 (G. Lamers)

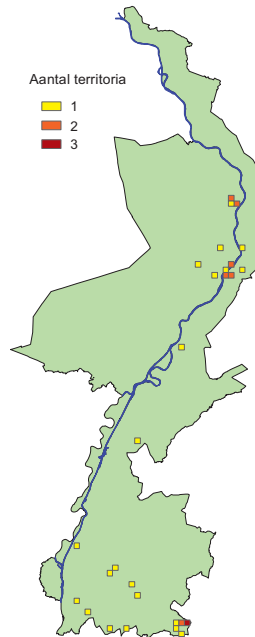
Figuur 5.
Verspreiding van de
Kortsnavelboomkruiper
als broedvogel in Limburg
in 2010 per kilometerhok.

Figuur 6.
Verspreiding van de
Grauwe Klauwier als
broedvogel in Limburg
in 2010 per kilometerhok.

paar vastgesteld, met de hoofdmoot zoals inmiddels gewoonlijk rond het Vijlenerbos. Extra verheugend was de opmars elders in Limburg, met allereerst de toename in de Peelregio (Pahlplatz & Meeuwissen, 2010) met 5 paar rond de Grootte Peel, één bij De Banen, Nederweert en één in het Weeterbos (met na het broedseizoen nog informatie over een tweede territorium aldaar). Daarnaast zijn ook op De Hamert, De Meinweg (2), omgeving Posterholt, Lilbosch bij Echt, Reigersbroek bij Montfort en omgeving Schinveld/Brunssum (2) broedparen vastgesteld. Figuur 6 toont de verspreiding van de broedparen in Limburg in 2010. Tevens werden op een zestal locaties waarnemingen verricht die niet voldeden aan de SOVON-criteria: Bergerheide, Elsbeemden bij Sevenum, omgeving Reuver, Hoeve Birven/Cottessen, Putberg-Ubachsberg en vuilstort Brunssum. Voor meer achtergrondinformatie over dit recordjaar wordt verwezen naar Van Dongen (2010).

Europese Kanarie *Serinus serinus* (n=36)
Ook in 2010 was het niet best gesteld met de Europese Kanarie in Limburg: de totale populatie

Figuur 7.
Verspreiding van de
Europese Kanarie als
broedvogel in Limburg
in 2010 per kilometerhok.

komt niet boven de 50 uit! Een flink deel van de territoria was weer gelegen in Noord-Limburg (17). Zuid-Limburg herbergde echter nog altijd de meeste territoria en toonde weer het inmiddels vertrouwde beeld van de laatste jaren: Valkenburg (2) en Vaals (5) waren de enige plaatsen met meer dan 1 territorium. Voor de rest was het daar sprokkelen. Het is ook niet duidelijk of er nog buiten deze twee plaatsen daadwerkelijk gebroed werd; er was in elk geval geen enkele waarneming met nestindicatie. Voor een overzicht van de aantalsontwikkeling in Zuid-Limburg wordt verwezen naar tabel 5. Figuur 7 toont de verspreiding van de territoria in Limburg in 2010 per kilometerhok.

Tabel 5. Aantalsontwikkeling van de Europese Kanarie in enkele monitoringgebieden in Zuid-Limburg.

Telgebied	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
Maastricht *)	?	18	12	10	8	5	0	0	0	0
Gronsveld	7	10	12	14	11	10	2	1	2	1
Valkenburg	?	11	?	>6	>6	>4	4	4	4	2
Gulpen	>3	>2	6	4	>2	3	3	2	1	1
Epen	2	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Vaals	15	19	13	9	6	8	3	7	5	5

*) in 1995 werden nog minimaal 41 territoria in Maastricht vastgesteld (Lemmens, 1996)

Grauwe Gors *Miliaria calandra* (n=1)

De Grauwe Gors stond als broedvogel in Limburg al enkele jaren op de rand van uitsterven. In 2010 werd slechts een enkel territorium op een bekende plek geconstateerd: een zingende vogel, ondermeer op 10 mei en 7 juni, op de hamsterakkers van Sibbe. Ondanks het instorten van de Limburgse broedpopulatie bleef de soort in behoorlijke aantallen overwinteren op met name de Zuid-Limburgse akkerreservaten (Bos & van Noorden, 2010).

Hamsterakkers Sibbe 1 (4) R. van Dongen e.a.

Nogmaals een oproep

Hierbij weer een dringende oproep aan iedereen die nog gegevens heeft liggen van 2010 of eerder om deze alsnog in te sturen naar SOVON of door te geven aan Waarneming.nl (Vogelarchief Limburg). Hoe vollediger de database, des te waardevoller de gegevens gaan worden. Dit geldt natuurlijk ook voor het afgelopen broedseizoen 2011 en de toekomst.

Broedvogeltellers gezocht!

Al enige jaren worden meerdere belangrijke vogelgebieden niet (meer) onderzocht op het voorkomen van broedvogels. Om ook de kennis over het voorkomen van schaarse en zeldzame broedvogels op peil te houden is het zeer wenselijk dat enthousiaste vogelaars (of vogelwerkgroepen) zich melden om in overleg met de districtscoördinatoren een gebied te gaan inventariseren. Het gaat ondermeer om de volgende locaties:

- delen van de Bergerheide
- Landgoed De Hamert
- Weerter- en Budelerbergen
- Bouxweerd, Buggenum
- Stadsweide, Roermond
- Kleine Weerd, Maastricht
- delen van de Geul (bekentellingen)

Ook zoeken wij geïnteresseerden die de Oeverzwaluwen langs de Grensmaas (evt. met een kano) willen tellen. Heeft u interesse? Neem contact op met een van de drie districtscoördinatoren.

Dankwoord

Het bovenstaande overzicht was nooit tot stand gekomen, zonder de inbreng van vele tientallen

vrijwilligers die hun waarnemingen kenbaar hebben gemaakt aan SOVON. Allen worden zeer hartelijk bedankt. Het zijn te veel personen om iedereen met naam te noemen. De Provincie Limburg heeft ook in 2010 weer een belangrijke bijdrage geleverd aan de kennisvergroting van het voorkomen van (zeldzame) broedvogels in Limburg. Lara Marx (SOVON) wordt hartelijk bedankt voor het vervaardigen van de kaarten. Hierbij bijzondere dank aan Fred Hustings, Boena van Noorden, Ruud van Dongen en Arjan Boele, die een eerdere versie van dit artikel weer voorzien hebben van waardevol commentaar.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., 2008. De Kortsnavelboomkruiper in Limburg: actueel voorkomen als broedvogel 1998-2008. *Limburgse Vogels* 18: 21-28.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2008. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2007. *Limburgse Vogels* 18: 68-77.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2009. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2008. *Limburgse Vogels* 19: 46-56.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2010. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2009. *Limburgse Vogels* 20: 75-84.
- Bakhuizen J.J. & P. Voskamp, 2010. De Zwarte Wouw in 2010 op herhaling in het Maasdal. *Limburgse Vogels* 20: 96-97.
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer & C. Plate, 2011. Broedvogels in Nederland in 2009. SOVON Monitoringrapport 2011/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Bos J. & B. van Noorden, 2010. Overwinterende Grauwe Gorzen in Limburg 2000-2010. *Limburgse Vogels* 20: 24-33.
- van Dongen R., 2010. 2010: Topjaar voor de Grauwe Klauwier in Limburg. *Limburgse Vogels* 20: 39-41.
- van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Evers P., 2010. Verrassend derde broedgeval in 2010 van een Bijeneter, bij Koningsbosch. *Limburgse Vogels* 20: 101.
- van Noorden B. & R. van Dongen, 2009. Gemengd broedgeval Spotvogel x Orpheusspotvogel en het voorkomen van de Orpheusspotvogel in Limburg tot en met 2009. *Limburgse Vogels* 19: 1-10.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F. & H. Esselink, 1999. Heeft de Grauwe Klauwier in Limburg toekomstperspectief? *Limburgse Vogels* 10: 89-97.
- Lemmens K., 1996. Broedende Europese Kanaries in Limburg in 1995. *Limburgse Vogels* 7: 22-24.
- Lemmens P., 2010. Broedende Bijeneters: een kleurrijke aanwinst voor het Roerdal! *Limburgse Vogels* 20: 98-101.
- Pahlplatz R. & F. Meeuwissen, 2010. De Grauwe Klauwier herontdekt de Peelregio. *Limburgse Vogels* 20: 34-38.
- Vergoossen W., R. Voesten & J. Nagtegaal, 2011. De Zwarte Zwaan in Limburg. *Limburgse Vogels* 21: 27-31

Jan Joost Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26,
6211 NB Maastricht

Hans-Peter Uebelgünn, Dorperweiden 27,
5975 BA Sevenum

Geert Lamers, Kapelstraat 1, 5447 AA Rijkevoort

Voorjaarsfenologie 2010

Tom Zeegers

Zomertortel, Thorn, 2 mei 2009 (R. Schols)

Ook dit jaar wordt de traditie voortgezet om een artikel te plaatsen in *Limburgse Vogels* dat informatie verschaft over de voorjaarsfenologie van het voorgaande jaar. In het kort gezegd is fenologie de studie naar jaarlijks terugkerende natuurverschijnselen. In dit artikel worden de eerste aankomstdata van de in Limburg voorkomende broedvogels en algemene doortrekkers behandeld.

Materiaal en methode

Evenals in de voorgaande jaren is wederom gebruik gemaakt van de waarnemingen uit het Vogelarchief Limburg, die zijn verzameld via de internetsite Waarneming.nl. Niet alle vogelsoorten zijn in dit artikel opgenomen:

- Een aantal soorten vertoont weliswaar trekgedrag, maar vanwege het feit dat enkele individuen overwinteren, is het lastig om een betrouwbaar beeld te verkrijgen of de eerst gemelde vogels betrekking

hebben op overwinteraars of daadwerkelijk op de eerst gearriveerde exemplaren. Het gaat om soorten als Ooievaar, Oeverloper, Roodborsttapuit, Zwartkop en Tjiftjaf. Doordat deze in de winter op diverse locaties worden waargenomen, waaronder ook in potentiële broedbiotopen, is het niet overzichtelijk of een zingende vogel een overwinteraar of een net gearriveerde vogel is. Alhoewel de Boomleeuwerik mondjesmaat als overwinteraar voorkomt, wordt deze hier wel meegenomen; de winterwaarnemingen worden namelijk vrijwel allemaal buiten de broedgebieden verricht.

- Enkele uiterst schaarse Limburgse broedvogels worden niet meegenomen in dit artikel. Het aantal waarnemingen is dermate laag, dat er niet veel over te zeggen valt. Voorbeelden zijn Kwartelkoning, Rietzanger, Orpheusspotvogel en Grauwe Klauwier.

- Ook de meer schaarse doortrekkers als Zomertaling, Rode Wouw, Regenwulp en Kraanvogel zijn in dit artikel buiten beschouwing gelaten.

Tabel 1. De eerste drie waarnemingsdata in Limburg in 2010, vergeleken met de vroegste aankomstdatum uit de jaren 2007, 2008 en 2009.

Soort	2010 (1)	aantal waarnemingen	2010 (2)	aantal waarnemingen	2010 (3)	aantal waarnemingen	2009	2008	2007
Bruine Kiekendief	15 Mrt	1	17 Mrt	1	22 Mrt	1	11 Mrt	17 Mrt	9 Mrt
Wespendief	9 Mei	4	10 Mei	3	12 Mei	1	25 Apr	1 Mei	29 Apr
Boomvalk	6 Apr	1	11 Apr	1	16 Apr	1	29 Mar	7 Apr	14 Apr
Kwartel	1 Mei	1	2 Mei	1	3 Mei	1	29 Apr	2 Mei	25 Apr
Kleine Plevier	6 Mrt	2	12 Mrt	1	17 Mrt	1	11 Mrt	5 Mrt	18 Mrt
Grutto	5 Mrt	3	6 Mrt	2	7 Mrt	2	28 Feb	26 Feb	4 Mrt
Zomertortel	5 Apr	1	11 Apr	1	14 Apr	1	12 Apr	22 Apr	18 Apr
Koekoek	5 Apr	1	7 Apr	4	8 Apr	1	4 Apr	6 Apr	9 Apr
Nachtzwaluw	24 Apr	1	8 Mei	1	10 Mei	1	30 Apr	8 Mei	2 Mei
Gierzwaluw	16 Apr	3	18 Apr	7	19 Apr	5	9 Apr	11 Apr	14 Apr
Boomleeuwerik	24 Feb	3	26 Feb	3	27 Feb	6	21 Feb	23 Feb	23 Feb
Oeverzwaluw	20 Mrt	1	21 Mrt	2	25 Mrt	2	18 Mrt	13 Mrt	31 Mrt
Huiszwaluw	28 Mrt	1	29 Mrt	1	2 Apr	1	29 Mrt	29 Mrt	4 Apr
Boerenzwaluw	20 Mrt	2	21 Mrt	6	22 Mrt	2	12 Mrt	9 Mrt	1 Mrt
Boompieper	19 Mrt	1	21 Mrt	1	22 Mrt	1	21 Mrt	23 Mrt	26 Mrt
Gele Kwikstaart	18 Mrt	2	22 Mrt	1	23 Mrt	1	28 Mrt	27 Mrt	28 Mrt
Nachtegaal	10 Apr	1	13 Apr	1	16 Apr	2	7 Apr	19 Apr	13 Apr
Blauwborst	19 Mrt	1	20 Mrt	1	21 Mrt	1	16 Mrt	16 Mrt	10 Mrt
Gekraagde Roodstaart	2 Apr	1	3 Apr	1	5 Apr	4	4 Apr	4 Apr	1 Apr
Paapje	18 Apr	1	19 Apr	1	21 Apr	1	6 Apr	16 Apr	6 Apr
Tapuit	22 Mrt	1	24 Mrt	1	2 Apr	1	27 Mrt	5 Apr	7 Apr
Sprinkhaanzanger	4 Apr	1	7 Apr	1	8 Apr	1	7 Apr	31 Mrt	11 Apr
Bosrietzanger	27 Apr	1	30 Apr	2	1 Mei	3	12 Apr	4 Mei	22 Apr
Kleine Karekiet	22 Apr	1	24 Apr	2	25 Apr	6	12 Apr	16 Apr	23 Apr
Spotvogel	29 Apr	1	1 Mei	2	2 Mei	2	25 Apr	26 Apr	26 Apr
Braamsluiper	4 Apr	1	8 Apr	2	10 Apr	4	10 Apr	10 Apr	15 Apr
Grasmus	8 Apr	2	9 Apr	2	10 Apr	2	5 Apr	8 Apr	15 Apr
Tuinfluit	19 Apr	1	22 Apr	1	23 Apr	4	15 Apr	19 Apr	14 Apr
Fitis	19 Mrt	1	20 Mrt	1	21 Mrt	2	21 Mrt	19 Mrt	28 Mrt
Fluiter	18 Apr	2	21 Apr	1	22 Apr	3	8 Apr	19 Apr	12 Apr
Bonte Vliegenvanger	5 Apr	1	6 Apr	2	7 Apr	2	5 Apr	8 Apr	13 Apr
Grauwe Vliegenvanger	21 Apr	1	27 Apr	2	28 Apr	1	22 Apr	27 Apr	14 Apr
Wielewaal	21 Apr	1	24 Apr	1	25 Apr	2	26 Apr	15 Apr	23 Apr

De aankomstdata van alle beschreven soorten zijn opgenomen in tabel 1, waarbij de eerste 3 aankomstdata van 2010 worden vergeleken met de eerste van 2009, 2008 en 2007. Ten opzichte van het voorgaande artikel over de voorjaarsfenologie van 2009 (Zeegers, 2010) is ditmaal naast de datum ook het aantal waarnemingen toegevoegd. In een normale situatie druppelen eerst enkele vogels van een soort onze landsgrenzen binnen, al snel gevolgd door een meer massale binnenkomst. Door het toevoegen van het aantal waarnemingen hebben we geprobeerd om hier een beter beeld van te krijgen (in zoverre dat mogelijk is met de verzamelde data). Dubbele waarnemingen zijn zoveel mogelijk gefilterd tot één waarneming. De datacollectie van dit artikel bestaat alleen uit zorgvuldig gedocumenteerde waarnemingen. Het is belangrijk om zeer vroege waarnemingen van terugkerende soorten, ook

al zijn deze nog zo algemeen, te behandelen als een zeldzame vogel. Als laatste is nog te vermelden dat bij het verzamelen van de data strikt is gekeken naar de provinciegrenzen; waarnemingen van bijvoorbeeld

Wespendief, Loozerheide, 9 mei 2010 (R. Bouwman)

Boerenzwaluw, De Hamert,
8 mei 2010 (P. Palmen)

Houbenhof (B) en Teverenerheide (DI) die worden ingevoerd op Waarneming.nl, zijn niet opgenomen.

Resultaten

Voor een overzicht van de eerste voorjaarswaarnemingen van 2010 in vergelijking met de jaren 2007-2009 zie tabel 1. De soorten met een afwijkende aankomst ten opzichte van eerdere jaren worden hieronder nader besproken.

Wespendief

Met de eerste waarnemingen op 9 mei werd deze soort in de provincie beduidend later gemeld dan in de voorgaande jaren. Dit terwijl landelijk gezien de eerste Wespendieven vanaf 24 april binnendruppelden volgens Waarneming.nl. De meldingen waren afkomstig van diverse provincies (zowel aan de kust als in het binnenland). Op Waarnemingen.be (België) waren eveneens diverse waarnemingen ingevoerd vanaf eind april, waaronder ook in Belgisch-Limburg. Dat de eerste Limburgse Wespendieven pas 2 weken later werden gemeld is dan ook onverklaarbaar.

Zomertortel

In de voorgaande editie van Limburgse Vogels werd al beschreven dat de Zomertortel in 2009 een week eerder in Limburg werd gezien ten opzichte van de jaren 2006, 2007 en 2008. In 2010 deed deze soort er een schepje bovenop met een aankomstdatum van 5 april! Deze waarneming bleek tevens de eerste Nederlandse voorjaarswaarneming te zijn. De eerstvolgende lan-

delijke waarnemingen waren op 7 en 9 april. Op 11 april werd de Zomertortel weer door dezelfde waarnemer op dezelfde Limburgse locatie gemeld (niet opgenomen in overzicht, omdat het mogelijk hetzelfde exemplaar betrof). Op de Belgische waarnemingsite werden de eerste Zomertortels vanaf 13 april gemeld.

Boerenzwaluw

Het aankomstscenario van de Boerenzwaluw in 2010 was vergelijkbaar met dat van de Wespendief. Ten opzichte van de voorafgaande jaren was de eerste melding in Limburg relatief laat (20 maart). Landelijk gezien werd deze soort vanaf 15 maart enkele keren gemeld. In 2009 vonden de eerste landelijke waarnemingen plaats op 1 en 12 maart, maar beduidend toenemend pas vanaf 15 maart. Het leek er hiermee op dat de Boerenzwaluwen in 2010 gemiddeld iets later aankwamen dan in 2009.

Gele Kwikstaart

De eerste Limburgse Gele Kwikstaart van 2010 werd relatief vroeg gemeld (18 maart), ten opzichte van de voorafgaande jaren ongeveer anderhalve week eerder. Landelijk gezien was op 9 maart de eerste waarneming van 2010 en daarna werd de soort dagelijks gezien vanaf 16 maart. De eerste landelijke aankomstdata van 2007, 2008 en 2009 waren respectievelijk 12 maart, 22 maart en 18 maart, waarmee de eerste landelijke waarneming van dit jaar op 9 maart, relatief vroeg was. In België werd de Gele Kwikstaart vanaf 18 maart voor het eerst waargenomen en daarna ook dagelijks ingevoerd op de Belgische waarnemingsite.

*Braamsluiper, Maastricht,
8 september 2007
(K. Lemmens)*

Tapuit

Ook de Tapuit was vroeg (22 maart) aanwezig in de provincie ten opzichte van de voorafgaande jaren. Over heel Nederland gezien werd deze in 2010 vanaf 19 maart dagelijks gemeld. Dit gold eveneens voor onze zuiderburen. In 2007, 2008 en 2009 werd de eerste landelijke melding van de Tapuit ingevoerd op respectievelijk 14 maart, 15 maart en 13 maart.

Braamsluiper

Buiten een uiterst vroege waarneming van 25 maart in de Oostvaardersplassen was de Limburgse waarneming van 4 april een van de eerste voor 2010. Vervolgens werd de soort dagelijks gemeld op de Nederlandse waarnemingsite. In België werd de Braamsluiper pas vanaf 7 april dagelijks waargenomen. De eerste landelijke aankomstdata van 2007, 2008 en 2009 waren respectievelijk 10 maart, 24 maart en 6 april.

Dankwoord

Allereerst wil ik Rob Bijlsma bedanken voor zijn reactie op het vorige voorjaarsfenologie artikel van 2009. Daarnaast was dit artikel niet tot stand gekomen zonder de vele waarnemers die hun gegevens op Waarneming.nl hebben ingevoerd. Er is dankbaar gebruik gemaakt van data van de volgende personen: Albert Kleibeuker, Anton Sijbers, Arjan Ovaa, Arnold Bakker, Bart Cretskens, Bart Hoogesteger, Bart Janssen, Bart Vastenhouw, Bas Engels, Ben Loonen, Benny Endevoets, Betsie Lamers, Boena van Noorden, Conny

Leijdekker-Winthorst, Dennis Meeuwissen, Dirk Verbeelen, Eef Zwang, Ellen en Bob Luijks, Elske Kramer, Emo Klunder, Erik van Dijk, Ernest van Asseldonk, Francis Verboeket, Frank Meeuwissen, Frank Oling, Frans-Jan van Heijst, Fred Hustings, Geco Visscher, Geert Janssen, Geert Lamers, Ger de Hoog, Gerard Kenter, Gijs Kurstjens, Hans Custers, Hans Janssen, Hans Meaghs, Hans Phijl, Hans van de Laar, Hans Vrolijk, Hans Peter Uebelgün, Harry Vossen, Hennie Reijnen, Henny Martens, Herman Rothoff, Herman Smits, Hub Corten, Huub Don, Jaap Groenhof, Jan Albers, Jan Hertog, Jan Smeets, Jan Smits, Jan Stok, Jan Erik Kikkert, Jan Joost Bakhuizen, Jeroen Nagtegaal, Jeroen Veeken, Jeroen Veldman, Jeu van Rijswijk, Jo Vrehen, Johan Cornelissen, John Hannen, John Roemen, Jos Poulissen, Jules Bos, Lo Troisfontaine, Mariet Mackus, Mariet Verbeek, Max Berlijn, Miranda Zutt, Nicky Hulsbosch, Nico Schaafstra, Niek Oosterveen, Patrick Palmen, Paul de Jong, Paul Smeets, Piet van Tilburg, Pieter Doorn, Ran Schols, Raymond Oostwegel, Raymond Pahlplatz, Riet van de Wouw, Rob en Henny Gorissen, Robert van Tiel, Ruud van Dongen, Sjaak Gubbels, Theo Bakker, Tim Zutt, Tjeu Vossen, Ton Jeuken, Trudy Winthorst, Wil Quaedackers, Willem Steenge en Willem Vergoossen.

Literatuur

Zeegers T., 2010. Voorjaarsfenologie 2009. *Limburgse Vogels* 20: 85-88.
www.waarneming.nl, www.waarnemingen.be

Tom Zeegers, Schouburgring 573, Tilburg

De vogelverzameling van Pastoor Beckers

Justin Jansen

De collectie Beckers is één van de oudst bekende en zeker een van de grootste Limburgse vogelcollecties van rond de voorlaatste eeuwwisseling. Dit artikel wil een idee geven van het belang van de verzameling en waar de vogels vandaan kwamen. Vooral de relatie met Gerard van Heck is interessant, gezien de vermelding van de door hem aangedragen vogels in de diverse Avifauna's van Limburg (Hens, 1926; 1965). Snouckaert van Schauburg bezocht Beckers in 1907 en publiceerde hierover. Drie notitieschriftjes uit 1919, waarvan twee van Hens en een van Riotte, geven een beeld van de collectie Beckers en zijn regionaal belang. Limburg was toen nog een ornithologisch niemandsland en de eerste echte publicaties over Limburgse vogels verschenen pas later van de hand van Hendrik Nillesen (1912; 1913; 1914), gevolgd door Riotte (1913; 1922; 1923) en Hens (1926).

Hubert Joseph Nicolaas Beckers, pastoor en jager (Smit *et al.*, 1986; Voous, 1995), bracht in de jaren 1895-1919 een verzameling vogels bij elkaar, voornamelijk uit Limburg. Beckers, geboren in Sittard op 12 september 1858, volgde de priesteropleiding aan het seminarie te Rolduc, Kerkrade. Hij werd tot priester gewijd in 1885 en in hetzelfde jaar leraar aan het Bisschoppelijk College in Weert-Cranendonck (Sloots, 1948). Beckers leerde hier vogels prepareren en begon zijn verzameling rond 1894. Op 8 juni 1908 werd hij pastoor in Roosteren. Hij bleef dit tot aan zijn dood op 6 maart 1923 en werd begraven op de begraafplaats van Oud-Roosteren. De collectie werd uitgebreid tot het moment dat de Vogelwet 1912 van toepassing werd; daarna zijn nog maar enkele stukken toegevoegd. Beckers had een grote interesse in vogels, maar daarnaast verzamelde hij ook eieren, kevers en dagvlinders. Na de dood van Beckers werd alles ondergebracht bij zijn broer Hendrik. Door gebrek aan ruimte werd de collectie al snel elders opgeborgen, met als uiteindelijk resultaat dat in 1950 niet minder dan 80% verloren was gegaan door insectenvraat. Enkele jaren daarna is de gehele collectie nagenoeg verdwenen. Anno 2011 resteert slechts één foto (fam. Beckers *in litt.*). Enkel een Groenlandse Tapuit, een jong mannetje verzameld op 27 oktober 1907 in Weert, belandde

in de collectie van Snouckaert van Schauburg en bevindt zich nu in het Zoölogisch Museum Amsterdam. Verder kwam een Grote Bonte Specht terecht in de collectie van Hens, nu in het Nederlands Centrum voor Biodiversiteit (NCB) Naturalis, Leiden.

De beschrijving van de collectie

Omdat, behalve de hierboven genoemde twee vogels, de verzameling van Hubert Beckers niet meer bestaat, is er geen database op te bouwen aan de hand van bestaande exemplaren. In de eerder vermelde schriftjes van Hens en Riotte, aanwezig in respectievelijk NCB Naturalis en het Missiemuseum Steijl, staat slechts minimale informatie over vindplaats, datum en/of jaartal. Op grond van eigen onderzoek komt uit de schriftjes een aantal van 356 vogels van 176 soorten uit Nederland naar voren, waarvan de overgrote meerderheid in Limburg is verzameld (tabel 1). Snouckaert van Schauburg (1907) noemt een aantal van 630 Nederlandse vogels in de collectie van Beckers. Naar de oorzaak van dit verschil in aantal is het gissen. Buiten de Nederlandse vogels beschrijft Snouckaert van Schauburg overigens nog 100 vogels uit Japan (waarschijnlijk verkregen via Allan Owston, een professionele handelaar in Japanse vogels) en 50 kooivogels.

Bij het samenstellen van tabel 1 werd duidelijk dat een deel van de collectie een slechte etikettering heeft, doordat datum, jaartal en locatie ontbreken. Soms is te veel informatie beschikbaar, zoals meerdere vindplaatsen en verzameldata van eenzelfde soort, om weer te geven in de tabel.

De opbouw van de Beckerscollectie

Behalve dat Beckers zelf vogels verzamelde, droegen 31 andere personen aan de collectie bij. Soms werd er gekocht, geruild of cadeau gekregen. Beckers had een groot netwerk van leveranciers. De opbouw van de collectie is in drie perioden in te delen. Uit de periode Weert stammen veel vogels met een gebrekkige datumvermelding. De wel goed geëtiketteerde exemplaren uit die periode zijn alle door Beckers zelf verzameld. De periode van aanvulling door anderen, via koop, ruil en donatie, bestaat deels uit goed gedocumenteerde exemplaren. In de Van

Tabel 1. Een overzicht van 356 vogels verdeeld over 176 soorten uit de collectie van Pastoor Beckers.

soort	locatie	aantal	datum	soort	locatie	aantal	datum
Parelduiker	Stevensweert	1	22-01-18	Scholekster	Weert	4	-
Dodaars	Weert	7	-	Kluut	Broekhuizen	2	1903
Fuut	Weert	1	20-03-09	Kleine Plevier	Weert	1	1897
Aalscholver	Broekhuizen	2	19-03-09	Bontbekplevier	Ohé en Laak	1	10-06-09
Roerdomp	Den Bosch/Weert	3	1899 & 1900	Goudplevier	Weert	3	1899 & 1903
Woudaap	Weert	1	1897	Kievit	Broekhuizen	6	-
Kwak	Broekhuizenvorst	1	-	Kanoet	Broekhuizen	2	1901, 1902
Blauwe Reiger	-	7	-	Steenloper	Broekhuizen	1	1900
Purperreiger	Broekhuizenvorst/ Nederweert	2	-	Kleine Strandloper	Hapelt	1	apr-09
Ooievaar	Weert	2	1899 & 1901	Tureluur	Broekhuizen	1	1900
Lepelaar	Broekhuizen	2	1902	Zwarte Ruiter	Broekhuizen	1	1900
Kolgans	Broekhuizen	3	1900 & 1902	Groenpootruiter	Broekhuizen	1	1900
Rietgans	-	4	-	Grutto	Broekhuizen/Weert	5	1901/1907
Brandgans	Broekhuizen	1	1900	Rosse Grutto	Nuth/Broekhuizen	2	aug 1899 & 1900
Rotgans	Broekhuizen	2	1903	Wulp	diverse locaties	4	-
Bergeend	Broekhuizen	6	-	Regenwulp	Broekhuizen	2	1903
Wilde Eend	Weert	5	-	Houtsnip	Weert	2	1898 & 1896
Pijlstaart	Broekhuizen	3	1902 & 1904	Watersnip	Weert	1	1897
Slobeend	Broekhuizen	3	1900 & 1901	Kemphaan	-	16	-
Smient	Broekhuizen/Weert	5	-	Kleine Jager, onzeker	Nederweert	1	19-08-04
Wintertaling	Broekhuizen	9	-	Kokmeeuw	Broekhuizen/ Nederweert	3	-
Zomertaling	Broekhuizen	6	-	Stormmeeuw	Haarlem/Nederweert	3	-
Tafeleend	Broekhuizen	2	1900 & 1903	Zilvermeeuw	Broekhuizen	1	-
Krooneend	Broekhuizen	1	1903	Grote Mantelmeeuw	Haarlem	1	1896
Witoogeend	Rotterdam	1	06-11-07	Lachstern	Weert	1	20-08-01
Topper	Broekhuizen	3	1900 & 1902	Visdief	Broekhuizen/Weert	6	-
Kuifeend	Broekhuizen	5	1901 & 1903	Zwarte Stern	Weert	4	1898, 1900 & 1905
Zwarte Zee-eend	Broekhuizen	2	1900 & 1903	Alk	Nuth	1	1899
Brielduiker	Broekhuizen/ Stevensweert	9	1901,1902 & 15-2-1917	Houtduif	Weert/Ell	2	1898 & dec-1900
Grote Zaagbek	-	1	-	Zomertortel	Weert	1	-
Middelste Zaagbek	-	1	-	Koekoek	-	3	-
Bruine Kiekendief	Woensel/Nederweert	3	-	Bosuil	Beek/Weert	3	-
Blauwe Kiekendief	Woensel	1	1893	Ransuil	Weert	5	-
Grauwe Kiekendief	Woensel/Weert	4	1893,1895,1896 & 1898	Velduil	Weert	3	-
Ruigpootbuiserd	Woensel	1	1893	Kerkuil	-	5	-
Buiserd	-	11	-	Stenuil	Weert	3	-
Wespendief	Weert	1	juni 1905	Nachtzwaluw	Weert/Jabeek	3	-
Spencer	Woensel/Weert	13	-	Gierzwaluw	Weert	2	15-06-1901 & 01-07-1902
Havik	Woensel	1	1893	Hop	Weert	2	1900 & 1903
Torenvalk	Weert	5	-	Ijsvogel	Weert/Eindhoven	8	-
Roodpootvalk	Ell	1	20-05-01	Groene Specht	Weert	4	-
Boomvalk	Weert	5	-	Grote Bonte Specht	Haarlem/Weert	2	-
Slechtvalk	Woensel/Stevensweert	6	-	Middelste Bonte Specht	Ohé en Laak	1	20-01-09
Smelleken	Weert/Woensel	8	-	Kleine Bonte Specht	Ohé en Laak	2	15-03-09
Korhoen	Weert	4	1899, 1900 & 1904	Draaihals	Maastricht	1	-
Patrijs	Weert	2	1896 & 1898	Veldleeuwerik	Weert	12	-
Kwartel	Weert/Rimburg	3	1898, 1903 & 1907	Kuifleeuwerik	Weert	7	-
Kwartelkoning	-	2	-	Boomleeuwerik	Weert	2	10-1895 & 1903
Fazant	Weert/Roosteren	4	-	Boerenzwaluw	Weert/Papenhoven	5	1895 & 1913
Waterral	Weert	3	1896	Huiszwaluw	Weert	3	1898 & 01-09-1896
Kleinst Waterhoen	Weert	1	1897	Graspieper	Weert	6	-
Waterhoen	Weert	9	-	Boompieper	Weert	1	1903
Meerkoet	-	4	-	Witte Kwikstaart	Weert	8	-
Kraanvogel	Weert	3	-	Rouwkwikstaart	Weert	1	okt-01

Vervolg tabel 1. Een overzicht van 356 vogels verdeeld over 176 soorten uit de collectie van Pastoor Beckers.

soort	locatie	aantal	datum	soort	locatie	aantal	datum
Gele Kwikstaart	Weert	1	juni 1898	Kuifmees	Arnhem	2	7 & 14-05-1907
Winterkoning	Weert	3	1897 & 1899	Glanskop	Weert	1	jul-01
Pestvogel	Nederweert	1	1902	Matkop	Weert	1	1897
Heggenmus	Weert	4	-	Staartmees	Weert	5	-
Roodborst	Weert	3	1895, 1896 & 1900	Boomklever	Weert	3	1899 & 1900
Nachtegaal	Weert	3	19-05-1902 & 12-06-1903	Boomkruiper	Weert	1	aug 1898
Blauwborst	Weert/Jabeek	2	1901 & 19-06-1902	Grauwe Klauwier	-	8	-
Gekraagde Roodstaart	Weert	6	-	Roodkopklauwier	Weert	2	1897 & 1901
Zwarte Roodstaart	Weert	5	-	Klapenster	Weert	5	1905
Tapuit	Weert	5	-	Ekster	Weert	4	-
Groenlandse Tapuit	Weert	1	27-10-07	Gaai	Weert	4	-
Paapje	Weert	1	-	Notenkraker	Antwerpen	2	1900
Roodborsttapuit	Weert	2	21-05-1895 & 21-06-1904	Kauw	Weert	4	-
Zanglijster	Weert	6	-	Roek	Weert	5	-
Koperwiek	Weert	3	-	Zwarte Kraai	Weert	2	-
Grote Lijster	Weert	1	1901	Raaf	Oosterhout	2	05-05-11
Kramsvogel	Weert	3	1902 & 1903	Spreeuw	Weert	12	-
Merel	Weert	8	-	Wielewaal	Weert/Melick	5	-
Beflijster	Weert	2	1904 & 20-04-1907	Huismus	Weert	6	-
Tuinfluit	Weert	1	1903	Ringmus	Weert	2	-
Zwartkop	Weert	1	1900	Vink	Weert	7	-
Braamsluiper	Weert	1	18-07-07	Keep	Weert	16	-
Grasmus	Weert	3	1899 & 1904	Kneu	Weert	5	-
Kleine Karekiet	Weert	3	-	Barmsijs spec	Weert	2	1903 & 1898
Grote Karekiet	Weert	6	13-06-03	Putter	Weert	5	-
Spotvogel	Weert	1	1901	Groenling	Weert	4	-
Tjiftjaf	Weert	3	20-08-1896 & 17-08-1897	Sijs	Weert	4	-
Goudhaan	Weert	2	1904	Goudvink	Weert	11	-
Vuurgoudhaan	Weert	2	1904	Appelvink	Weert	2	-
Grauwe Vliegenvanger	Weert	3	1901 & 1904	Rietgors	-	5	-
Bonte Vliegenvanger	Weert	4	1900 & 1901	Ijsgors	Weert	2	1899 & 1902
Koolmees	Weert	4	1896, 1899 & 1901	Ortolaan	Weert	2	1901 & 1903
Zwarte Mees	Weert	2	aug 1896	Geelgors	Weert	6	-
Pimpelmees	Weert	3	1902 & 1903	Grauwe Gors	Weert	5	-

Heck-periode werd een groot aantal vogels van één locatie verworven, waaronder diverse voor Limburg bijzondere soorten.

Weert

In de beginperiode maakte Beckers al meteen gebruik van anderen om zijn collectie vorm te geven. Zo waren in de omgeving van Weert diverse vinkenvangers actief, een beroep dat destijds volgens Matthey (2002) vooral werd uitgeoefend in de kuststreken. Van de Weertse brood(vogel)vangers bracht J. Janssen 11 vogels in en A. Smulders 57. Mogelijk waren meer vogels van hen of directe collega's afkomstig, maar ongelukkigerwijs ontbreekt bij een deel van de in Weert verzamelde vogels de etikettering. Beckers zelf schoot regelmatig vogels in de omgeving van De Gracht ten zuiden van Weert en

etiketteerde deze op prima wijze.

Zijn grootste 'knaller' was een volwassen mannetje Roodpootvalk dat hij wist te verschalken op 20 mei 1901 nabij Ell. Deze vogel was het eerste geval voor Nederland (foto). Ook op de foto staat het Kleinst Waterhoen welke hij te Weert geschoten heeft in 1897. Vanwege het ontbreken van de juiste maand van verzamelen maakt de vogel geen kans op aanvaarding door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (van IJzendoorn *et al.*, 1996).

Eén van zijn grootste ontdekkingen was een over De Gracht doortrekkend groepje van vijf Lachsterns op 20 augustus 1901, waarvan hij één vogel wist te schieten. De vogel was al grotendeels in winterkleed. Ook dit betrof een nieuwe Limburgse soort, zelfs een van de weinige gevallen op dat moment van Lachsterns in Nederland. Qua aantal is het bovendien een tot op

Deel van de collectie Beckers met herkenbaar Roodpootvalk, adult mannetje, en Kleinst Waterhoen, gefotografeerd vóór 1950 te Beek (fotograaf onbekend)

de dag van vandaag ongeëvenaarde groep voor het Nederlandse binnenland (Hustings *et al.*, 2006).

Andere bijzondere soorten uit de omgeving van Weert zijn een Woudaap (1897), drie jonge Grauwe Kiekendieven (1895, 1896 en 1898), drie Kraanvogels (1893, 1900 en 1905), een man Hop (1900) en vrouw Hop (1903), een Pestvogel (1902) en twee mannetjes IJsgors (1899 en 1920).

Aanvullingen van derden

Uit de omgeving van Weert en de Peelregio leverde pastoor Esser, geboren te Venray op 3 december 1886 als groot toeleverancier 23 vogels. Een andere leverancier was Cornelus Notten met 19 vogels. Notten was molenaar en linnenproducent in Leenderstrijp bij Eindhoven. Praktiserend vanuit Leende zette hij allerlei vogels op, waarvan een groot deel roofvogels afkomstig van Valkenswaardse valkeniers als Mollen. Twee andere, minder bekende donoren zijn Hobus met 10 stuks en Mouwen met maar liefst 26 vogels. Bijzonder is het verkrijgen van twee zeldzame soorten uit de collectie van vader en zoon De Wever; namelijk een Rosse Grutto en een Alk (beide verzameld in 1899 in Nuth). Het grootste deel van De Wever's collectie wordt nog bewaard in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. De Rosse Grutto uit augustus 1899 betreft het eerste officiële geval voor de provincie Limburg. De Alk is eveneens nieuw voor de provincie, maar helaas geldt ook hiervoor dat de exacte vindmaand niet bekend is.

De verder onbekende donor Don Severijns leverde

een belangrijke bijdrage met een Parelduiker uit Stevensweert (22 januari 1918), een Middelste Bonte Specht uit Ohé en Laak (20 januari 1909) en een Roodkopklauwier man (1897) en vrouw (1901) uit Horn. De Parelduiker is het vierde geval voor Limburg (Jansen, 1997) en de Middelste Bonte Specht het derde geval (Hustings *et al.*, 2006).

Andere bijzonderheden waren twee jonge Raven, verzameld uit een nest in Oosterhout (Noord-Brabant) op 5 mei 1911 door Frenken. Verder was er de "Kleine" Jager van 19 augustus 1904 verzameld te Nederweert, ingebracht door een onbekende donor. Er bestaat verwarring over de determinatie van deze jager. Riotte noemt de jager een Middelste Jager (Riotte, 1913). Hens doet dit in eerste instantie ook (schriftje uit 1919), maar streept dit met potlood op een later tijdstip door en maakt er een Kleine Jager van. Door het ontbreken van de fysieke collectie kan niet meer worden nagegaan welke determinatie de juiste is. Daarom is het beter de Kleine Jager als onzeker in te boeken.

Poelier Van Heck

De grootleverancier van Beckers was de vermoedelijk enigszins frauduleuze Gerard van Heck, geboren in Dordrecht op 9 mei 1858. Niet minder dan 96 vogels van de 35 soorten zijn door Beckers bij van Heck gekocht. Deze vogels waren afkomstig uit de omgeving van Broekhuizen en Broekhuizenvorst. Van Heck was hier poelier van 1900 tot september 1902. Daarna vestigde hij zich in Amsterdam, alwaar

hij nog tot 1910 als verzamelaar actief was in de omgeving van Sloterdijk.

Hens uitte in zijn *Avifauna* (1926) zijn twijfels bij de herkomst van diverse exemplaren van Van Heck. Beckers had deze twijfel zelf ook, zoals blijkt uit notities van Hens na een bezoek aan Beckers in 1919. Uit een nauwkeurige analyse van de gegevens blijkt dat een deel van de vogels verkregen is toen Van Heck niet meer in Broekhuizen woonde. Er zijn geen aanwijzingen dat de in beide dorpen verzamelde vogels eerst naar Amsterdam gestuurd werden om vervolgens aan Beckers verkocht te worden. De exemplaren zouden dan bovendien bedorven zijn geweest. Van Heck wist uiteraard ook dat Beckers geen materiaal van hem zou betrekken als het uit andere delen van het land afkomstig zou zijn. Het is daarom zeer de vraag wat de werkelijke herkomst is van alle soorten die Van Heck als vindplaats Broekhuizen en Broekhuizenvorst heeft vermeld. Veel van deze soorten zijn algemeen in de omgeving van Dordrecht en Amsterdam. Voorbeelden hiervan zijn Purperreiger, Zilvermeeuw, Rotgans, Bergeend, Krooneend, Brandgans, Steenloper, Rosse Grutto, Zwarte Ruiter, Topper, Zwarte Zee-eend, Kanoet, Regenwulp, KluutenVisdief. Minder twijfel bestaat over de Kolganzen die ook nu nog steeds wintergasten in Limburg zijn.

Twee artikelen in 'The Times' van respectievelijk 17 en 31 oktober 1895 geven wat informatie over Van Heck en zijn firma 'Leger and Co'. Hij werkte als wildhandelaar in Londen in 1893-1894. Van hieruit vertrok hij naar Brussel en daarna Dordrecht. Hij had geen vast adres en is in Engeland veroordeeld voor fraude en diefstal. In België werd hij overgedragen aan Scotland Yard, hoofdzakelijk in verband met het faillissement van zijn poelierhandel in Engeland. Andere informatie komt uit *Naturalis* in Leiden, waar diverse vogels afkomstig van Van Heck in de museumladen terecht zijn gekomen. Vele vogels betreffen kustbewoners, zoals de eerder aan Limburg toegeschreven soorten, en een enkele bijzonderheid zoals een Reuzenster uit Lemmer, Friesland, in juni 1908.

Tot slot

Het is tragisch dat de collectie van Beckers verloren is gegaan en er niet meer achtergrondmateriaal beschikbaar is. Zijn verzameling bevat immers niet minder dan drie 'nieuwe' soorten voor Limburg. Bij twee hiervan verhinderen ontbrekende data het om als nieuwe soort voor Limburg opgevoerd te kunnen worden. De voor deze tijd unieke gegevens onder-

strepen het belang van de collectie Beckers voor de Limburgse avifauna.

Dankwoord

Dank aan Hein van Grouw en Truus Coppens voor het verlenen van toegang aan de collecties van respectievelijk NCB *Naturalis* en het Missiemuseum Steijl.

Literatuur

- Hens P.A., 1919. Afschrift van de *Catalogus der Vogelcollectie van H.J. Nic. Beckers, pastoor te Roosteren*. Twee delen. *Archief NCB Naturalis*, Leiden.
- Hens P.A., 1926. *Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg benevens eene vergelijking met die der aangrenzende gebieden*. Goffin, Maastricht.
- Hens P.A., 1965. *Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg* (tweede, herziene druk). Publ. *Natuurhistorisch Genootschap Limburg*. Reeks XV. Maastricht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. *Avifauna van Limburg*. Stichting *Natuurpublicaties Limburg*. Maastricht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa, & N. Reneerkens, 2010. *Avifauna van Limburg*. Update 2010. Aanvullingen 2006-09, correcties en een bijlage over oude collecties. www.limburgsevogels.nl
- van IJzendoorn E.J., J. van der Laan & CDNA, 2006. Herziening *Nederlandsche Avifaunistische Lijst 1800-1979*; tweede fase. *Dutch Birding* 18: 157-202.
- Jansen J., 1997. Duikers in Limburg. *Limburgse Vogels* 8: 61-64.
- Nillesen H., 1912. In wilden staat levenden Vogels van Limburg. Pp. 21-29 in jaarboek 1912, *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg*, Maastricht.
- Nillesen H., 1913. In wilden staat levenden Vogels van Limburg. Pp. 117-122 in jaarboek 1913, *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg*, Maastricht.
- Nillesen H., 1914. In wilden staat levenden Vogels van Limburg. Pp. 112-119 in jaarboek 1914, *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg*, Maastricht.
- Riotte P.C., 1913. Een bijdrage tot de Avifauna van Limburg. Ornithologische waarnemingen in Steijl en omstreken (1908-1912). *Ardea* 2: 46-109.
- Riotte P.C., 1919. *Vögel der Sammlung H. Beckers von Roosteren*. *Archief Missiemuseum Steijl*.
- Riotte P.C., 1922. Bijdrage tot de avifauna der Holländische Provincie Limburg. *Club van Nederlandsche Vogelkundigen* 12 (2): 7-43.
- Riotte P.C., 1923. Die Raubvögel der Holländischen Provinz Limburg. Ein Beitrag zur Avifauna von Limburg. *Jaarboek 1920-1923*. *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg*, Maastricht.
- Sloots C., 1948. Haga Mariana, Bisschoppelijk College Weert, 1648-1948. Roosendaal.
- Snouckaert von Schauburg R.C.E.G.J., 1907. Ornithologische verzamelingen in Nederland. *Verslagen en Mededelingen N.O.U.* 4: 40-53.
- Smit P., A.P.M. Sanders & J.P.F. van der Veen, 1986. Hendrik Engel's Alphabetical List of Dutch Zoological Cabinets and Menageries. Amsterdam.
- Voous K.H., 1995. In de Ban van Vogels. *Ornithologisch Biografisch Woordenboek van Nederland*. Scheffers, Utrecht.

Justin Jansen, Ravelijn 6, 5361 EJ Grave

Pimpelmees, Thorn, 14 december 2010 (Peter Vercaijsse)

Georde Fuut, Nederweert, 5 juli 2011 (Otto Plantema)

Blauwe Reiger, de Banen, 22 augustus 2011 (Joep Tomlow)

Kruisbek, Lomm, 13 maart 2011 (Patrick Palmen)

Oeverzwaluw, Nederweert, 3 juli 2011 (Patrick Lemmens)

Watersnip, Venray, 4 december 2010 (Geert Lamers)

Gierzwaluw, Grevenbicht, 4 juli 2011 (Ran Schols)

Zanglijster, Rekem, 19 juni 2011 (Karel Lemmens)

Bijzondere waarnemingen

Een broedgeval van de Slechtvalk op de Laarderheide, Nederweert

Anton Panhuijsen

Een overwinterende Slechtvalk *Falco peregrinus* werd eind januari 2001 in het westelijk deel van de Laarderheide te Nederweert waargenomen. De vogel werd het meest zittend op een hoogspanningsmast gezien, waar ook werd overnacht. Door het forse formaat werd aangenomen dat het een vrouwtje betrof. Eind maart van dat jaar verliet zij de streek. Het idee ontstond dat het gebied wel eens geschikt zou kunnen zijn voor een broedende Slechtvalk. Dit zou een fraaie aanwinst zijn voor de avifauna van Nederweert. In deze bijdrage wordt beschreven hoe na plaatsing van een nestkast in 2002, uiteindelijk in 2011 met succes werd gebroed. Eerst wordt een korte beschrijving gegeven van het gebied, gevolgd door het relaas van de plaatsing en bezetting van een nestkast tot het uitvliegen van de jongen.

De Laarderheide

De Laarderheide bij Nederweert bestaat uit intensief bewerkt, open en halfopen cultuurland. De leefomgeving van de Slechtvalken concentreert zich in het westelijke deel hiervan. Dit deel beslaat ca. 300 ha en wordt begrensd door de autosnelweg A2, het Weerterbos (Hoogbosweg) en de Heugterbroekdijk. Een hoogspanningslijn doorsnijdt het gebied van zuidoost naar noordwest. De Laarderheide wordt ontsloten door verharde en onverharde wegen met

*Juveniele Slechtvalk wordt geringd,
27 mei 2011, Nederweert (O. Plantema)*

bermbeplanting in de vorm van eiken. Naast enkele kleine bospercelen liggen er vooral akkers en enkele weilanden, waarvan de meesten niet begraasd worden. Maïs is het meest geteelde gewas, gevolgd door aardappelen en voederbieten. In de herfst en winter leveren vooral de geogoste maïsakkers een voedselbron voor potentiële prooien van de Slechtvalk: Houtduiven, Holenduiven en tamme duiven, Kramsvogels, Koperwieken, Spreeuwen, vinkachtigen en gorzen. Ook Zwarte Kraaien en Eksters ontbreken niet. Genoeg reden voor een Slechtvalk om hier de winter door te brengen.

Aanleiding tot het plaatsen van een nestkast

De eerste waarneming van een Slechtvalk dateert van januari 2001. De vogel achtervolgde enkele Zwarte Kraaien en was ook vaak te vinden op één van de hoogspanningsmasten van de Laarderheide. Er bleek voorkeur te bestaan voor de meest noordwestelijke twee van de in totaal zes masten. Het idee ontstond bij een aantal vogelaars dat het erg leuk zou zijn wanneer de Slechtvalken niet alleen zouden overwinteren, maar ook over zouden gaan tot broeden. Het gebied leende zich hier wel voor, er was genoeg prooiaanbod in de omgeving. Alleen een geschikte nestlocatie ontbrak nog. Jos en Theu Reemers van de Vogelwerkgroep Nederweert namen vervolgens het initiatief om voor een veilige nestgelegenheid te zorgen. Er werd een nestkast gebouwd en contact gezocht met de beheerder van de hoogspanningsmasten, energiebedrijf Essent, om de plaatsing ervan mogelijk te maken. Op 21 maart 2002 werd de kast onder leiding van Essent opgehangen in hoogspanningsmast nr. 76. Vanaf die datum werd de omgeving en met name de kast nauwlettend in de gaten gehouden in de hoop op een broedgeval.

In de daaropvolgende winterperioden tot en met 2006 was op de Laarderheide een Slechtvalk aanwezig. Telkens ging het echter maar om één vogel die ook nog eens in maart weer vertrok. In de lente van 2006 vertoonde een paar Torenvalken territoriaal gedrag rondom de slechtvalkenkast. Ook waren de vogels regelmatig in de nestkast te vinden. Het leidde echter niet tot een broedsel. In 2007 slaagde een paar Torenvalken er wel in om met succes te broeden en drie jongen vlogen uit. In januari en februari 2009 werden enkele malen twee Slechtvalken waargenomen. Deze vogels waren in de tweede helft van maart weer verdwenen.

Juvenile Slechtvalken in en bij nestkast, Nederweert, 14 juni 2011 (R. van de Wouw)

2010: Interesse gewekt

Op 23 maart 2010 werd een paartje Slechtvalken op hoogspanningsmast 76 gezien. Eind maart en begin april ging het wijfje zelfs diverse malen de kast in. De hoop op een broedgeval nam toe. Het was 13 april toen de eerste echte tekenen van paarvorming werden geconstateerd. Mannetje en vrouwtje wisselden elkaar af in de kast en gingen op een gegeven moment samen de lucht in tot op grote hoogte. Het mannetje voerde een steile duik uit naar een Houtduif zonder deze te raken. Weer beneden bleef het vrouwtje steeds naar het mannetje roepen. In de namiddag kwam het tot een paring op mast 76. Dat was aanleiding om de kast nog meer in de gaten te houden. Regelmatig werd het paar bij de kast gezien en enige tijd werd slechts één vogel waargenomen. Maar er waren geen tekenen die op een broedsel wezen (Loven, 2011). Het is niet uitgesloten dat onderhoudswerkzaamheden in het voorjaar aan de mast dermate verstorend zijn geweest dat dit een broedgeval van de Slechtvalken verhinderde. Overigens werden ook elders in Limburg territoriale slechtvalkparen waargenomen zonder aanwijzing voor broeden (Bakhuizen *et al.*, 2010). Het paar bleef de rest van de zomer wel aanwezig op de Laarderheide en werd ook gedurende de winter van 2010/11 regelmatig waargenomen.

2011: Eindelijk broedsucces!

Door de winter heen bleven beide vogels in het gebied aanwezig. Net als in 2010 werd in maart baltsgedrag gezien. Begin april werd alleen het mannetje nog waargenomen. Later in april was het

opnieuw spannend. Het vrouwtje vertoonde zich weer op de Laarderheide. Begin mei werd duidelijk dat er gebroed werd. Het mannetje bracht met regelmaat prooien naar de nestkast en droeg deze over aan het wijfje. Het wijfje verdween daarmee in de kast, maar jongen werden niet gezien. Op 17 mei zag de auteur net boven de rand van het schot van de kast één, mogelijk twee donsjongen. Enkele uren later zag Frank Meeuwissen er zelfs drie. Nederweert en daarmee Limburg was weer drie jonge Slechtvalken rijker. Peter van Geneijgen van Werkgroep Slechtvalk Nederland werd gevraagd om de jonge vogels te ringen en het energiebedrijf Tnet (nieuwe beheerder na Essent) werd benaderd om dit mogelijk te maken. Op 27 mei, tijdens een regenachtige ochtend, werden de drie inmiddels uit de kluiten gewassen jongen geringd. Met de hulp van twee werknemers van Tnet werden de jongen uit de - met een laag van ca. vier cm prooierest gevulde - kast gehaald. Het bleken twee wijfjes en een mannetje te zijn. Het mannetje was vermoedelijk het oudst. Uit de gewichten van de jongen werd een leeftijd van 24 tot 27 dagen afgeleid. De beide oudervogels waren ongeringd en de herkomst van deze vogels is dan ook onbekend. Na het ringen werden de jongen weer terug in de kast geplaatst. Hiermee begon een periode van wachten op het uitvliegen van de jonge vogels. Dit vindt gemiddeld genomen omstreeks 40 dagen na de geboorte plaats. Een rekensommetje leerde dat omstreeks 9 juni het uitvliegen van de jonge vogels te verwachten was. Uiteindelijk duurde het iets langer. Op eerste Pinksterdag, 12 juni, ontdekte Rob Dijs

het eerste jong, het mannetje, buiten de nestkast. Binnen een week waren ook de vrouwtjes uitgevlogen. Het eerste geslaagde broedgeval voor Nederweert was hiermee een feit. De toekomst zal ons leren of de Laarderheide een vaste broedlocatie voor Slechtvalken gaat worden. Naar een herbezetting van de nestkast wordt dan ook met spanning uitgekeken.

Dankwoord

Dank aan de medewerkers van Tennenet die het ringen van de jonge vogels mogelijk hebben gemaakt en aan Peter van Geneijgen voor het feitelijke ringen. Een speciale dankbetuiging moet gericht worden aan Jos en Theu Reemers. Zonder hun bijdrage zou er in Nederweert geen broedgeval van de Slechtvalk geweest zijn. Tenslotte iedereen bedankt voor zijn of haar informatie, die heeft bijgedragen aan het tot stand komen van dit artikel.

Literatuur

Loven T., 2011. Zeldzame en schaarse broedvogels van Nederweert in 2010: 45-46. Uitgave Vogelwerkgroep Nederweert.
Bakhuizen J.J., H-P. Uebelginn & G. Lamers, 2010. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2009. Limburgse Vogels 20:75-84.

Anton Panhuijsen, Gebroek 11, 6002 WJ Weert

Daurische Klauwier te Aijen

Nieuwe soort voor Limburg op 31 oktober 2010

Justin Jansen

In de middag van zondag 31 oktober 2010 omstreeks 15:30 uur zag Piet Smeets een kleine vogel jagend langs een perceel korrelmaïs in de eerste bocht langs de Aijerbandstraat in Aijen (komende van de Kampweg uit de richting van Aijen). Al snel bleek dat het om een klauwier ging. In de zon liet de vogel zich prima bekijken, maar de determinatie was nog niet zo eenvoudig. Een vogelboek ontbrak in de auto. Er werden daarom door de telescoop met een pocketcamera enkele foto's gemaakt. De vogel was nog aanwezig toen Piet naar huis ging. Thuis aangekomen werden boeken als de ANWB-vogelgids (Mullarney *et al.*, 2005) evenals internet geraadpleegd. Uiteindelijk werd de vogel als Grauwe Klauwier *Lanius collurio* op Waarneming.nl ingevoerd. Kort daarop volgde er een reactie op deze determinatie. De serie foto's die op Waarneming.nl werden gezet en de originele foto's van Piet, zorgden ervoor dat

de vogel als eerste winter Daurische Klauwier *Lanius isabellinus* kon worden gedetermineerd. Zoekacties de dagen daarop waren helaas negatief. Het betreft hier (inmiddels door CDNA aanvaard) het eerste geval voor Limburg.

Beschrijving

Aan de hand van de gemaakte foto's is de uiteindelijke determinatie als Daurische Klauwier bepaald. Alhoewel de foto's enigszins overbelicht zijn, waardoor de kleur van de onderdelen lijkt weg te vallen, waren er toch voldoende details goed te zien.

Grootte en bouw: Een typische klauwier met een opvallende haaksnavel, grote kop en lange staart. De grootte en bouw waren ongeveer gelijk aan die van een Grauwe Klauwier.

Kop: De bovenkop was warm bruingrijs, egaal getekend met enkele roodbruine veren. De oorstreek was donkerbruin tot achter het oog. Er was vaag een lichte oogring aanwezig, het sterkst aan de bovenzijde van het oog. De vogel vertoonde een zwak ontwikkelde wenkbrauwstreep waarvan het deel achter het oog het best zichtbaar was. Wang en keel waren witachtig van kleur met onregelmatige vage oranjebruine vlekjes.

Bovendelen en staart: De rug en mantel waren warm grijsbruin. Staart en bovenstaartdekveren waren roodbruin. De bovenstaartdekveren waren ongetekend. De staart leek naar het einde toe wat donkerder te worden.

Onderdelen: De keel, borst en buik waren wit met een oranjebruine waas. Er was een vaag vlekachtig patroon van chevrons zichtbaar waardoor met name borst en buik licht geschubd overkwamen.

Vleugel: De grote dekveren waren bruin met oranje centra. De veerranden hadden lichte zomen. De witte toppen van de grote dekveren gaven de impressie van een vleugelstreep. De handdekveren hadden donkerdere centra en lichte zomen. Enkele toppen waren licht. De duimvleugel was donker met een lichte rand. De handpenprojectie ten opzichte van de tertials was lastig te bepalen aan de hand van de foto's.

Naakte delen: Het oog was zwart. De snavel was licht roze aan de basis en donker op de punt. De poten waren zwart.

Leeftijd: De handpennen met lichte randen en donkere centra duiden op een eerste winterkleed vogel.

Gedrag: De vogel is enkele malen jagend gezien vanaf een Vlierbes. Soms dook de vogel de Maïs in.

Geluid: niet gehoord.

Daurische Klauwier,
Aijen, 31 oktober 2010
(P. Smeets)

Determinatie

Bij de determinatie is gebruik gemaakt van Van Duivendijk (2010) en Van der Laan & CDNA (2010). De belangrijkste verschillen met een eerste winter Grauwe Klauwier zijn vooral de bleke totaalindruk van de vogel, het ontbreken van lichte staartzijden, de uniforme tekening van staart en stuit en vijf zichtbare handpennen voorbij de tertails.

De vogel werd gedetermineerd als een eerste winter op basis van de donkere veertoppen en de witte randen aan de buitenste grote en middelste dekveren. De beschikbare foto's vertonen een weinig ontwikkeld

koppatroon, waarbij met name het masker en de wenkbrauw zwak getekend zijn en de wangen en zijkant van de keel bruinachtig kleuren. De kruin en hals van de vogel waren uniform gekleurd (met een neiging tot een roodbruine waas). Bovenstaande kenmerken en de zwak getekende bruine flanktekening en de egaal bruine bovendelen duiden eveneens op een Daurische Klauwier.

Een eerste winter Turkestaanse Klauwier *Lanius phoenicuroides* heeft o.a. een geheel rossige kruin-tekening en schubtekening op de kruin, hetgeen bij deze vogel afwezig is.

Daurische Klauwier,
Aijen, 31 oktober 2010
(P. Smeets)

Status en voorkomen

Daurische Klauwier is een broedvogel van het zuidoosten van het Altaïgebergte in Zuid-Siberië, Rusland, Mongolie, Kazachstan en centraal Noord-China. De soort overwintert in het zuidelijke deel van het Arabisch schiereiland en centraal- en Oost-Afrika (Worfolk, 2000). Daurische Klauwier behoort tot het complex van 'izabelklauwieren' waartoe ook de Turkestaanse Klauwier en de Chinese Klauwier *Lanius arenarius* behoren. In Nederland zijn tot nu toe Turkestaanse Klauwier en Daurische Klauwier vastgesteld. Het betreft hier de achtste Daurische Klauwier voor Nederland en ca. de 25ste voor Europa (van der Laan & CDNA, 2010). De eerste Daurische Klauwier voor Nederland werd op 5 mei 1995 op Texel waargenomen, hierna volgden er nog gevallen op 8-11 december 1996 Lauwersoog, 1-3 oktober 2000 Castricum, 24-25 september 2003 Texel, 27 augustus 2006 Maasvlakte, 25-26 september 2006 Texel en 5 september 2010 Den Helder. Deze in Limburg vastgestelde Daurische Klauwier betreft pas de tweede vogel in eerste winterkleed voor Nederland.

Dankwoord

Dank aan Piet Smeets voor het ontdekken van de vogel en het aanleveren van gegevens en foto's. Nils van Duivendijk en Arend Wassink gaven uitleg over de determinatie van de vogel.

Literatuur

- van Duivendijk N., 2010. Advanced Bird Id Guide. London.
van der Laan J. & CDNA, 2010. Occurrence and identification of 'isabelline shrike' in the Netherlands in 1985-2006 and records in Europe. Dutch Birding 30: 78-92.
Mullarney K., L. Svensson, D. Zetterström & P.J. Grant, 2005. ANWB Vogelgids van Europa. Nederlandse bewerking. Den Haag.
Worfolk T., 2000. Identification of red-backed, isabelline and brown shrikes. Dutch Birding 22: 323-362.

Justin Jansen, Ravelijn 6, 5361 EJ Grave

Dagboek van een Rotskruiper

Max Berlijn

Op 21 november 2010 kwam Arnold Meijer met zijn gezin bij mij koffie drinken. Arnold ken ik al meer dan 20 jaar en samen hebben we een aantal buitenlandse reizen gemaakt. Hij had tijdens zijn lange weekend in het zuiden nog weinig vogels gezien. De volgende dag zou hij nog een kijkje gaan nemen bij de Oehoes

van de ENCI-groeve bij Maastricht. Wat een onverwachte wending zou dit bezoek krijgen!

Op 22 november was ik thuis boven aan het werk. Mijn mobiele telefoon lag beneden. Omstreeks 11.30 uur belde Gerard Steinhaus mij op de vaste lijn en stelde koel de vraag: "Ga je nog naar die Rotskruiper bij Maastricht...?" Na een stilte van mijn kant stamelde ik of hij een grap maakte. Dat was niet het geval. Arnold had zonet een Rotskruiper via de RBA (Rare Bird Alerts systeem van Dutch Birding) doorgegeven bij de Oehoeplek van de ENCI-groeve. Drie traptreden in een keer nemend bleek ik inderdaad een RBA en gemiste oproep te hebben. Ik luisterde de voice-mail af en daarop meldde Arnold opgewonden: "Ha Max, ik heb zojuist een Rotskruiper gevonden, bij de plek van de Oehoes, hij is erg mooi te zien. Ik ga hem zo piepen!" Deze term is overgebleven uit een vroeger tijdperk, waarmee bedoeld wordt de waarneming op RBA te zetten. Ik belde Arnold meteen terug. Hij stond daar nog met zijn gezin. De vogel was net uit beeld achter een stuk wand zodat je hem vanaf de ontdekkplek niet kon zien. Hij vertelde dat zijn vrouw Anne de vogel had gezien en dat zijn moeder hem niet kon vinden, maar "Ik heb die van Amsterdam al gezien, dus laat maar..."

Ik besloot met grote snelheid mijn spullen te pakken en naar Maastricht te rijden (ongeveer een half uur). Daar aangekomen was de vogel nog steeds uit beeld. We, een inmiddels aangegroeid groepje van net geen tien mensen, moesten wachten op wat ging gebeuren. Rond 13.00 uur verscheen de vogel opeens in onze telescoopbeelden, zodat we volop konden genieten van de aanblik van een heuse Rotskruiper. Al vleugeltrekkend (wingflicking) waren de rode vleugels met witte stippen goed te zien. De vogel foerageerde op de rotswand en hij haalde iets langwerpigs (pop van een insect?) uit een spleet en at het op. Terwijl we genoten van de Rotskruiper gingen onze gedachten uit naar alle zenuwachtige waarnemers, die nu vanuit het hele land naar de Sint-Pietersberg aan het rijden waren. Het was immers na 1991, toen de bekende vogel van Amsterdam in de tweede winter nog aanwezig was, niet meer mogelijk geweest deze soort te zien. En het ging hier om een van de meest raadselachtige soorten van de Nederlandse lijst. De vogel toonde zich die middag aan een kleine honderd mensen (81 keer ingevoerd op Waarneming.nl) en vloog even na 16.00 uur in zuidelijke richting verder de groeve in.

*Rotskruiper, Maastricht,
4 december 2010
(M. van der Schalk)*

De volgende dag bleek het moeilijk de vogel terug te vinden in zo'n grote groeve. Hij werd rond 11.00 uur kort gezien door een aantal gelukkige waarnemers nabij de ontdekplek. Pas rond 16.00 uur werd de vogel opnieuw gevonden vanaf het uitkijkpunt nabij de hoeve Lichtenberg. Hij vloog in en uit de gaten aldaar en verdween uiteindelijk na een half uur in een gat, waarschijnlijk om te gaan slapen. Hoewel de waarneemafstand aanzienlijk was, waren veel waarnemers alsnog opgelucht na een dag zoeken. De volgende dagen verliepen zoals 23 november. De vogel was moeilijk vindbaar, kwam niet terug op zijn ontdekplek maar was meestal wel rond 16.00 uur zichtbaar vanuit het zuidelijke uitkijkpunt.

Op zaterdag 27 november werkte de vogel beter mee en werd in de vroege morgen meerdere malen gezien door een groot aantal vogelaars. De regionale TV ploeg van L1 was aanwezig om een interview met Arnold op te nemen. Tijdens de opname werd de vogel herontdekt. Dat zorgde voor spectaculaire beelden van rennende en zenuwachtige vogelaars.

Op zaterdag 4 december was er de mogelijkheid om deel te nemen aan een excursie die georganiseerd was door Natuurmonumenten, de huidige beheerder van een gedeelte van de groeve. De inschrijving van maximaal 50 personen was binnen een uur vol. De excursie was ondanks het steenkoude weer een groot succes. In het begin werden de deelnemers beziggehouden met mooie Oehoes en werd door Willem van Rijswijk een Sneeuwgorz in de groeve ontdekt.

Vervang in gedachten het woordje 'gors' door 'vink' en verbeeld je wat er dan zou zijn gebeurd..! Na anderhalf uur en een tweetal waarnemers minder, die door de kou waren bevangen, werd de Rotskruiper mooi op de zuidwand teruggevonden en langdurig bekeken, gefilmd en gefotografeerd. Voor de filmpjes zie: [youtube.com/watch?v=bvR8bl4ITF8](https://www.youtube.com/watch?v=bvR8bl4ITF8) en [youtube.com/watch?v=_W_GCB3eliY](https://www.youtube.com/watch?v=_W_GCB3eliY).

Hierna werd de vogel nog onregelmatig gezien met als laatste zekere datum 11 december. Toen door onder andere Wietze Janse. Deze had nagelbijtend een vogelreis naar Madagaskar volbracht om daarna pas naar Maastricht te kunnen afreizen. Dat de vogel na die dag niet meer is waargenomen, is opmerkelijk. Vergelijkbare gevallen van deze soort in Europa bleven meestal tot in april. Mogelijk is de combinatie van het barre winterweer met de ontoegankelijkheid van de plek de reden geweest dat de vogel uit het oog is verloren.

Het overwinteren van een Rotskruiper in het noordwesten van Europa is opmerkelijk maar niet uniek. Zo zijn er recente wintergevallen bekend uit Duitsland (Trier, 10 december 2005) en Frankrijk (Parijs, februari-maart 2004 en Calais, januari-februari 2008). In Nederland heeft een Rotskruiper overwinterd op het gebouw van de Vrije Universiteit in Amsterdam in de winters van 1989/90 en 1990/91. Deze vogel werd gevonden in november om dan in april weer te verdwijnen.

Dichtbij de plek in Maastricht overwinterde een redelijk bekende Rotskruiper nabij Poulseur (België), die zich liet zien tussen 1986 en 1989. Deze vogel was vaak moeilijk te vinden en werd vanaf december tot in april waargenomen, dikwijls in een kleine groeve aldaar (waarneming.be).

Opmerkelijk is dat vooraf de ENCI-groeve als dé plek werd bestempeld voor het vinden van een Rotskruiper. Het feit dat dit dan ook daadwerkelijk gebeurde, geeft hoop voor andere voorspellingen zoals Grijsze Gors en Cirlgors in het Limburgse. We werden hier al eerder verrast met een Rotszwaluw in 2009 (Smeets, Limburgse Vogels 2010).

Dankwoord

Dank gaat uit naar Arnold Meijer voor zijn ontdekking en het bekend maken ervan. Hierdoor hebben ik en vele andere vogelaars in Nederland een schitterende herinnering erbij gekregen.

Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen.
max.berlijn@ing.nl

Kwartel probeert te overwinteren in Limbricht in december 2010

Max Berlijn

Het jaar 2010 eindigde met de koudste decembermaand in ruim 40 jaar. Bovendien was het een zeer sneeuwrijke maand, met een vrijwel permanent sneeuwdek in Limburg (maandoverzichten KNMI, De Bilt). Niet de ideale situatie dus om een sterk verlate zomervogel te verwachten. Op 14 december werd er echter via Waarneming.nl een Kwartel *Coturnix coturnix* gemeld, met foto, in een tuin aan de rand van Limbricht nabij Sittard (<http://limburg.waarneming.nl/waarneming/view/51294594>). De vogel, gefotografeerd door Frans Lebens, was hier vanaf 12 december opgemerkt.

Ik neem voor Limburg periodiek de geposte foto's door op deze inmiddels bekende invoersite voor waarnemingen en kwam zodoende de foto tegen. Het is moeilijk om een Kwartel goed te zien te krijgen in Nederland. Deze onverwachte mogelijkheid gaf me de kans om dit doel, dat ik mezelf voor 2010 had gesteld, toch nog te verwezenlijken.

In de voormiddag van 15 december kwam ik op de plek aan, bestaande uit privétuinen grenzend aan een spoorlijn en een kleine begraafplaats. Ik besloot

om via de begraafplaats langs de achterkant van de tuinen te lopen. In eerste instantie kon ik niets vinden, maar net voordat ik zou vertrekken, zag ik een bolvormige vogel onder een van de heggen zitten in een hoopje snoeiafval. Meteen richtte ik de kijker erop en... ja hoor, het betrof de Kwartel. De vogel vertrouwde volledig op zijn schutkleur en begon zich bij mijn nadering als een Bokje te drukken. Ik kon wat, nét herkenbare, foto's maken en voor mij was het de mooiste waarneming van een Kwartel in Nederland. Toen ik iets te dichtbij kwam, stond de vogel op en verdween hij onder de heg.

Forumdiscussie

Bij thuiskomst plaatste ik de foto's op internet waarna er op twee sites (het forum van Waarneming.nl en de site van Dutch Birding) een discussie ontstond. Deze spitte zich toe op het geslacht van de vogel, de wildheid en het uitsluiten van Japanse Kwartel *Coturnix japonica*.

Het geslacht vormde het minste probleem aangezien de vogel een redelijk rossige borst had, wat op een mannetje wijst. Vrouwjes hebben in alle leeftijden kleine donkere vlekjes op een lichtere borst. Vanwege de lichte keel ging het waarschijnlijk om een eerstejaars vogel (zekerheid over leeftijd is alleen te krijgen aan de hand van vleugelrui; Erik Maassen *in litt.*).

Het gedrag van de vogel leek in eerste instantie ontsnapping uit gevangenschap niet uit te sluiten. De vogel hield zich immers op in en rond tuinen binnen stedelijke bebouwing. Voorts leek hij in toenemende mate zijn schuwheid te verliezen. Was in het begin de minste beweging achter een raam al voldoende voor zijn vertrek, na enige dagen begon hij zich wat uitgebreider te vertonen. Toch hoeft dit niet te wijzen op een tamme herkomst. Laten we niet vergeten dat allerlei vogelsoorten door de hevige sneeuwval in deze decembermaand de bebouwde kom opzochten en hun gebruikelijke schuwheid aflegden om uitgelegd voer te nuttigen. Bovendien lag de locatie aan de stadsrand.

Het uitsluiten van Japanse Kwartel, of van een hybride tussen Kwartel en Japanse Kwartel, was veel minder eenvoudig. De Japanse Kwartel wordt in eigen land veelvuldig gekweekt als populaire en goedkope kooivogel. In Zuid-Europa wordt deze soort volop uitgezet voor de jacht, wat tot hybridisatie leidt (o.a. Dubois *et al.*, 2008). Vooral op het forum van Waarneming.nl werd door een aantal mensen de intens roze borstkleur als een sterk argument voor Japanse

*Kwartel, Limbricht,
17 december 2010
(M. Berlijn)*

Kwartel aangevoerd. Dit vormde voor mij aanleiding tot een klein experiment.

Tapetest

Nadat de vogel op 16 december wederom werd gezien (ook in vlucht over de heg) en gefotografeerd, besloot ik de dag daarop terug te gaan om zo mogelijk een 'tapetest' te doen. Na enig zoekwerk belde ik aan bij het desbetreffende huis. De familie Lebens (broer van de bewuste fotograaf) was zo vriendelijk mij binnen te laten. Onder het genot van een kop koffie mocht ik, nadat de heer Lebens wat voer in de tuin had gelegd, wachten op wat er zou gebeuren. Het duurde niet lang of de vogel kwam onder de heg vandaan op het voer af en begon te eten. Tot twee maal toe draaide ik via het keukenraam het geluid af van een meermalen roepend mannetje Japanse Kwartel, waarbij de vogel geen enkele reactie vertoonde en rustig maar alert bleef dooreten. Toen ik vervolgens het geluid van een roepende man Kwartel afspeelde, stopte de vogel onmiddellijk met eten, richtte zich op en begon met gestrekte nek om zich heen te kijken. Bij de tweede maal afspelen van het geluid herhaalde zich dit gedrag. De vogel reageerde dus hevig op het geluid van Kwartel en niet op het geluid van Japanse Kwartel.

Winterwaarnemingen Kwartel

De Limbrichtse Kwartel werd op 22 december voor het laatst in de tuin waargenomen (Dick Groenendijk). Hij is dus in ieder geval van 12-22 december ter plaatse aanwezig geweest.

Winterwaarnemingen lijken bij deze soort, waarvan het merendeel ten zuiden van de Sahara overwintert, absurd. Toch komen ze meer voor dan wellicht gedacht wordt. In 1997 verscheen er in Dutch Birding een artikel van Keizer en Offereins over kwartelwaarnemingen in de winter (december- februari) in Nederland. Er werden in dit artikel zeven waarnemingen vermeld, waaronder een Limburgse op 28 december 1949 te Beesel (de waarneming van 2 december 1948 te Houthem ontbreekt in het overzicht; Hens, 1948). Na het artikel van 1997 werden er op Waarneming.nl nog vier winterwaarnemingen ingevoerd. De Limbrichtse vogel is voor zover bekend de dertiende winterwaarneming voor Nederland. Opvallend is dat december binnen de drie wintermaanden het leeuwendeel van de waarnemingen voor zijn rekening neemt. Dit wijst op vogels die in het najaar te lang zijn blijven hangen; voorts suggereert het dat zulke vogels de Nederlandse winter vermoedelijk maar zelden overleven. Gefotografeerde vogels leken sterk op de vogel van Limbricht, met een lichte keel en soms (24 januari 2010, Noordwijk-Binnen) eveneens een rossige borst, wat wijst op een mannetje. In ieder geval twee winterwaarnemingen betroffen vogels in tuinen.

Kwartels in de winter worden in West- en Midden-Europa incidenteel gemeld. Enig grasduinen in deels al wat oudere literatuur leverde waarnemingen op in het aan Limburg grenzende Duitse Rijnland (geschoten vogel december 1902; Mildenerger, 1982), in Vlaanderen (acht decemberwaarnemingen, één in januari en februari; Vlaamse Avifaunacommissie,

1989), Zwitserland (vijf decemberwaarnemingen; Maumary *et al.*, 2007) en Groot-Brittannië en Ierland (tegenwoordig incidenteel, in de negentiende eeuw vermoedelijk regelmatig overwinterend; Wernham *et al.*, 2002). In Frankrijk lijken zeer kleine aantallen te overwinteren in laaggelegen gebieden langs de kusten van de Atlantische Oceaan (noordelijk tot Bretagne) en Middellandse Zee (Dubois *et al.*, 2008, Mur, 2009).

Conclusie

Na de geluidsproef bekend gemaakt te hebben, werd bij de meeste deelnemers aan de forumdiscussies de vrees weggenomen te maken te hebben met een hybride vogel of een Japanse Kwartel. Eén persoon achtte de borstkleur te intens oranje voor Kwartel. Een verklaring kan zijn dat de vogel vaak gefotografeerd werd tegen een besneeuwde ondergrond, waardoor kleuren intenser naar voren komen.

Desalniettemin zal er nooit volledige zekerheid bestaan over deze vogel (en de meeste overige Nederlandse winterwaarnemingen van Kwartels). Zo zouden Japanse Kwartel en Kwartel toch wel eens op elkaars geluid reageren, al is de reactie op de roep van de eigen soort het sterkst (P. Veenvliet *in litt.*). Om alle onzekerheid uit te sluiten had de vogel gevangen en opgemeten moeten worden (de vleugelmaat van Japanse Kwartel verschilt duidelijk van die van Kwartel), een actie waarvan bewust werd afgezien in het belang van het dier zelf. In feite geldt die onzekerheid overigens ook voor veel waarnemingen in de zomerperiode.

Dankwoord

Dank gaat uit naar de familie Lebens voor de gastvrijheid, Frans Lebens voor het melden van de vogel en Erik Maassen voor het leveren van informatie.

Literatuur

- Dubois P.J., P. le Maréchal, G. Olioso & P. Yésou, 2008. *Nouvel inventaire des oiseaux de France*. Delachaux & Niestlé, Paris.
- Hens P.A., 1948. *Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg (derde aanvulling)*. Publicaties Natuurhistorisch Genootschap Limburg (Reeks I), Maastricht.
- Keizer R. & R. Offereins, 1997. *Winterwaarnemingen van Kwartels in Nederland*. *Dutch Birding* 19: 11-12.
- Maumary L., L. Valloton & P. Knaus, 2007. *Die Vögel der Schweiz*. Schweizerische Vogelwarte, Sempach & Nos Oiseaux, Montmolin.
- Mildenberger H., 1982. *Die Vögel des Rheinlandes*, Band 1. Gesellschaft Rheinischer Ornithologen, Düsseldorf.
- Mur P., 2009. *L'hivernage de la Caille des blés (Coturnix coturnix) en France*. *Alauda* 77 : 103-114.
- Vlaamse Avifaunacommissie, 1989. *Vogels in Vlaanderen: voorkomen*

en verspreiding. I.M.P., Bornem.

Wernham C.V., M.P. Toms, J.H. Marchant, J.A. Clark, G.M. Siriwardena & S.R. Baillie (eds), 2002. *The Migration Atlas: movements of the birds of Britain and Ireland*. Poyser, London.

dutchbirding.nl/gallery.php?p=bigpic&gal=2&fid=4172&page=1

forum.waarneming.nl/smf/index.php/topic,132642.0.html

Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen.
max.berlijn@ing.nl

Geslaagd broedgeval van de Oeverloper aan de Stevolplas, Stevensweert

Huub Don

Op zondagavond 29 mei 2011 besloot ondergetekende na aankomst bij het provinciale karteerdersverblijf in Stevensweert nog even te gaan vogelen aan de Stevolplas.

Kort nadat ik het bruggetje over de Geleenbeek overgestoken was en rechtsaf richting het 'vogeiland' liep, zag ik een Oeverloper uit de lage vegetatie wegfalderen. Omdat ik hier eerder in het jaar aan de grindbanken al een paartje had zien baltsen, vond ik dit gedrag verdacht en liep met een boog om de Oeverloper heen. Nadat de vogel aan de oever was teruggevonden, vertoonde deze afleidingsgedrag met vleugels en staart gespreid over de grond. Deze Oeverloper had dus een nest of kleine jongen in de buurt!

Omdat de locatie nogal druk door vogelaars, vissers en wandelaars wordt bezocht (dezelfde avond werd een Lachstern op het eiland ontdekt), werd besloten de ontdekking geheim te houden.

Broedlocatie Oeverloper, Stevensweert, 30 mei 2011 (H. Don)

Oeverlopernest met vier eieren, Stevensweert, 30 mei 2011 (H. Don)

Een dag later werd het nest met vier eieren ontdekt in lage pioniervegetatie op slechts ca. 5 meter van het gangbare 'wandelpad'. De peervormige eieren waren ca. 3,5 cm lang, bleekbeige van kleur met kleine (rood)bruine stippen en wat grotere vlekken aan het distale (brede) uiteinde. Het nestkuiltje was met gras bekleed.

Vervolgwaarnemingen

Op donderdag 9 juni werd van enige afstand een wegfladderende vogel waargenomen in de buurt van het nest; dit was dus nog steeds bezet. Een bezoek op 20 juni leverde geen activiteit meer op, maar na enig zoeken werd het nest teruggevonden met één niet uitgekomen ei. Aan de geul 50 meter verderop werd een alarmerende Oeverloper gehoord, die bij nadering steeds feller begon te roepen. Door 100 meter door te lopen en met de telescoop (in het water) terug te kijken langs de oevervegetatie werden drie donskuikens ontdekt van enkele dagen oud. Beide ouders waren in de buurt.

Een week later op 27 juni werden de drie jongen, inmiddels halfwas, waargenomen vanaf de rand van de 'kijkheuvel' aan het begin van de geul. Het vrouwtje (?) alarmeerde vanaf de overkant maar viel al vlug stil, waarna de jongen langs de oever gingen foerageren. In de namiddag van 28 juni brak een flink onweer los, dat de tropische temperaturen van de dagen ervoor terugbracht tot een bescheiden 20 graden Celsius. Een dag later zag Ton Cuijpers een adult met een jong in de oevervegetatie.

Ook in de maanden juli en augustus werden Oever-

lopers gezien met maxima van 8-12 exemplaren begin augustus op en rond het vogeleiland en langs de geul (waarneming.nl).

Nestlocatie

Het terrein waarin het nest werd gevonden kenmerkt zich door een lage pioniersvegetatie met veel akker- en ruderaal onkruiden als Reukloze kamille, Wilde peen, Veldzuring, Akkerdistel, Jacobskruiskruid, Boerenwormkruid, Zeegroene rus, Smalle weegbree, e.d. (med. Ruud van Dongen). Door begrazing met Gallows en Konikpaarden blijft de ruigteontwikkeling echter beperkt, hetgeen de overzichtelijkheid van het terrein en de nestlocatie bevordert (zie foto). De lokale opslag van els langs de oevers is vermeldenswaard, omdat de jonge vogels zich graag hierin verschuilen.

Status in Limburg

In de Avifauna van Limburg wordt de Oeverloper als uiterst schaarse broedvogel (1-3 broedparen in 2000-2004) gemeld. Ook na 2004 varieert het aantal meldingen van 0-4 paar per jaar. Hierbij is met name de locatie bij Meers bezet: in 2006 worden hier vier paren vastgesteld (Bakhuizen *et al.*, 2009). Maar ook elders is geschikte broedbiotoop aanwezig, getuige het broedgeval in 2009 aan de Pietersplas, Maastricht (Bakhuizen *et al.*, 2010). In 2010 werd aan de Stevolplas al een territorium vastgesteld, op basis van een baltsende vogel begin juni (Paul Evers, Henk Alards). De natuurontwikkeling aan de Grensmaas en aangrenzende grindgaten is voor de Oeverloper klaar-

blijkelijk zeer aantrekkelijk. Aangezien nestelende Oeverlopers zich zeer heimelijk gedragen en systematische inventarisaties ontbreken, mag worden verondersteld dat soms broedparen over het hoofd worden gezien. Ook bij de Stevolplas wezen verschillende waarnemingen op en rond het vogeleiland op een mogelijk tweede paartje.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H.-P. Uebelgünn & G. Lamers, 2009. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2008. *Limburgse Vogels* 19: 46-56.
- Bakhuizen J.J., H.-P. Uebelgünn & G. Lamers, 2010. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2009. *Limburgse Vogels* 20: 75-84.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

Huub Don, Oude Bogerd 17, 4834 AR Breda

Derde jaar op rij succesvol broedende Zwarte Wouw in Limburg

Arnold Bakker

In 2011 heeft de Zwarte Wouw, voor het derde opeenvolgende jaar, met succes gebroed langs de oever van de Pietersplas ten zuiden van Maastricht. Op 26 maart vloog de eerste Zwarte Wouw van het jaar rond bij de Sint-Pietersberg. Op 17 april werd een pleisteraar bij de oude broedlocatie gemeld, een dag later twee baltsende vogels. Tot eind april werd steeds een tweetal gezien, daarna vooral een solitaire vogel (Waarneming.nl). Dit was voldoende indicatie in de richting van een mogelijk broedgeval.

Een spannende zoektocht volgde, ook al omdat in de nabijgelegen ENCI-groeve een Oehoe broedt. In verband met onderzoek naar diens foeragegedrag was het paar van een zender voorzien. Het mannetje bleek de voormalige broedlocatie van de Zwarte Wouw bezocht te hebben in de nachten van 27 en 31 mei (med. R. Janssen).

Op 16 juni bekeken we de nesten van 2009 en 2010. Er verschenen al snel twee adulte Zwarte Wouwen geagiteerd boven het bos. De oude nesten zagen er onbewoond uit. Echter, onder een oud reiger nest waren enkele poepspetters zichtbaar en hing wat plastic in de bomen. Er werd besloten een klimpoging te wagen. Het nest was gebouwd op doorbuigende takken van twee 10 meter hoge, maar dunne Schietwilgen en was niet volledig bereikbaar. Maar wel net genoeg om de inhoud te zien en te fotograferen.

Het bevatte twee kleine jongen van de Zwarte Wouw van ca. 16 dagen. Ze werden verder met rust gelaten. De nestbasis bleek van een Zwarte Kraai met daarbovenop de kroontak van een tweede wilg. Daarop lag een nest van een Blauwe Reiger. Dit alles was goed verborgen in het struweel langs een slootkant. Beide ouders vlogen tijdens het bezoek continu boven de nestplaats. Het mannetje vertoonde rui van de armpennen. Het vrouwtje, met weinig grijs in de kop, had geen zichtbare rui.

Op 28 juni trokken zware onweersbuien met harde rukwinden over. Evenals in 2010 (Bakhuizen & Voskamp, 2010) overleefde in ieder geval één van de jongen, want op 3 en 28 juli en op 5, 9 en 10 augustus werden meerdere voedselvluchten uitgevoerd en was de klagende bedelroep van een jong te horen. Op 11 augustus werd niet gecontroleerd. Blijkbaar zijn de vogels op deze zonnige dag vertrokken, want daarna werd er geen Zwarte Wouw meer op of bij de broedplaats gezien.

Overigens verliep de timing van dit broedgeval, ondanks het droge en warme voorjaar, gelijk aan die in 2009 en 2010 (Voskamp & Don, 2009; Bakhuizen & Voskamp, 2010).

Naast dit broedpaar werden er in voorjaar en zomer ook Zwarte Wouwen gezien in Midden-Limburg (Waarneming.nl), in de buurt van het in 2006 mislukte broedgeval bij Stevensweert (Don, 2006). Zeker nu er drie jaar reproductie is geweest bij Maastricht blijft het zaak om zulke vogels te controleren op broedgedrag.

Dankwoord

Dank aan Boena van Noorden en Carlo van Seggelen voor het helpen zoeken naar het nest en aan Gerard Müskens voor het klimwerk. Het Limburgs Landschap wordt bedankt voor de toestemming om het terrein te betreden. En verder allen die hun waarnemingen doorgaven via Waarneming.nl.

Literatuur

- Bakhuizen J.J. & P. Voskamp, 2010. De Zwarte Wouw in 2010 op herhaling in het Maasdal. *Limburgse Vogels* 20: 96-97.
- Don H., 2006. Nieuw voor Limburg: broedgeval van Zwarte Wouw te Stevensweert. *Limburgse Vogels* 16: 19-21.
- Voskamp P. & H. Don, 2009. Succesvol broedgeval van de Zwarte Wouw in het Maasdal. *Limburgse Vogels* 19: 70-72.

*Arnold Bakker, Provincie Limburg, afdeling Landelijk Gebied, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht.
aah.bakker@prvlimburg.nl*

Vogelwaarnemingen

Aflevering 27 Het ornithologische jaar 2010

Het jaar 2010 was op ornithologisch gebied zeer productief. Maar liefst drie nieuwe soorten voor de provincie werden ontdekt; het betrof de Amerikaanse Goudplevier, de Daurische Klauwier en last but not least de Rotskruiper! In totaal zijn dit jaar 253 vogelsoorten waargenomen. Dit is exclusief exoten en overduidelijke escapes en de bij de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) nog in behandeling zijnde Slangenarend en Vale Gier. Willem Vergoossen heeft met zijn 229 jaarsoorten in 2010 een vet record neergezet! Gaat iemand dit in de toekomst nog verbeteren?

Zoals u van ons gewend bent, is er een overzicht gemaakt van bijzondere Limburgse vogelwaarnemingen voor het jaar 2010. De opzet is echter wel gewijzigd. Er is alleen gebruik gemaakt van de database van Waarneming.nl met een selectie van de provincie Limburg. Er is voor gekozen om in

ieder geval de meest zeldzame gevallen te noemen, hier en daar aangevuld met opmerkelijke waarnemingen van doorgaans algemenere soorten. Als uitgangspunt is de Avifauna van Limburg genomen. De hierin genoemde soorten die de status dwaalgast, onregelmatige gast of zeldzame gast hebben, worden in dit artikel besproken. Voor een enkele soort kan dit afwijken omdat de status inmiddels is gewijzigd. Het overzicht is ontstaan uit een selectie van ruim 144.000 waarnemingen die zijn ingevuld op Waarneming.nl. Gevallen die beoordeeld worden door de CDNA zijn alleen vermeld als de waarneming reeds is aanvaard of als de waarneming in behandeling is. In het laatste geval wordt dit in de tekst vermeld. Voor de overige gevallen die in Limburg zeldzaam genoeg zijn om in dit overzicht te worden opgenomen geldt het principe dat de waarneming niet als 'onzeker' is ingevoerd en is goedgekeurd door een admin van Waarneming.nl. Voor een betere leesbaarheid en om te voorkomen dat ontdekkers of waarnemers onverhoopt niet of onterecht wel vermeld worden, zijn geen namen van waarnemers meer genoemd. Alle mensen die de moeite namen om hun waarnemingen in te voeren worden daarvoor zeer bedankt.

Parelduiker, Roermond, 30 december 2010 (R. Schols)

Van duikers tot ibissen

Een lang verblijvende **Roodkeelduiker** was vanaf 5 december 2009 tot en met 8 april 2010 aanwezig op de Stevolplas, Stevensweert. Nog een vogel werd op 6 mei gezien bij de overlaat van Linne. **Parelduikers** werden opgemerkt op de Bosmolenplas bij Heel van 20 oktober tot 22 november en vanaf 29 december tot 4 januari in het nieuwe jaar bij Roermond. De laatste melding van de 'long-staying' **Ijsduiker** van de Bosmolenplas was op 23 januari. De vogel die vanaf 19 december werd waargenomen op de Grote Hegge te Thorn verbleef er tot ver in 2011. Vermoedelijk was dezelfde vogel al vanaf 20 november aanwezig op de Molensteenplas in België, op een steenworp afstand. **Roodhalsfuten** werden gezien op de Grote Hegge, de Zuidplas bij Roermond, de Pietersplas bij Maastricht, de Asseltse Plassen en de WML-plas bij Heel. **Geoorde Futen** waren dit jaar zeer lokaal aanwezig. Voor de grootste aantallen moest je naar het Reindersmeer, Bergen waar tot 62 vogels verbleven (18 juli). **Kuifduikers** verschenen op de WML-plas (maximaal 2 ex.) en op de Paesplas bij Gennep, de Bosmolenplas en op de Pietersplas bij Maastricht.

Er waren vier waarnemingen van solitair overvliegende **Purperreigers**, op 29 april en 29 mei over trekpost De Hamert, op 9 mei over de Hanssummer Weerd bij Wieler en op 31 augustus over de Groote Peel. De Mariapeel bij Horst was de beste plek voor grote aantallen **Grote Zilverreigers**. Op 27 februari werden hier zelfs 55 exemplaren geteld op de slaapplaats. Met slechts zeven waarnemingen blijven **Kleine Zilverreigers** een stuk zeldzamer; ze werden gezien in januari (1), april (1), mei (2), juni (2) en juli (1). De enige **Koereiger** van 2010 verbleef op 1 augustus langs de Maas bij Meers. Even schaars was de **Kwak**, met alleen op 15 juli een melding van een juveniel, vliegend over Maria Hoop. Naast een roepende **Roerdomp** in april en mei in de Groote Peel werden er vooral winterse vogels gemeld (ca 15). Waarnemingen van **Woudapen** kwamen alleen van de Doort bij Echt. Naast een tiental meldingen van overvliegende **Zwarte Ooievaars** werden ook op enkele plekken pleisteraars gezien. Als vanouds waren de Peelgebieden favoriet. **Lepelaars** waren in 2010 minder zeldzaam met minimaal 12 gevallen. Noemenswaardig was een in West-Frankrijk in het voorjaar van 2010 geringde jonge vogel die tussen 30 juli en 18 augustus aanwezig was in gezelschap van twee andere exemplaren bij de Gebrande Kamp, Middelaar. Een Lepelaar bij de Asseltse Plassen

op 11 december betekende het eerste wintergeval voor Limburg.

Ganzen en eenden

Er waren enkele meldingen van **Dwergganzen**. Van 1-6 februari verbleef een vogel in de omgeving van Nederweert. Op 18 en 19 maart was er één aanwezig op het Nieuw-Heerenven op De Hamert. Deze was echter voorzien van een kleine metalen ring en wordt als ontsnapt beschouwd. Een exemplaar bij Middelaar op 20 mei, 13 augustus en 23 september betrof vermoedelijk hetzelfde dier dat al geruime tijd bij de Kraaijbergen Plassen, Cuijk (NBr) rondhing en eveneens van dubieuze herkomst is. Er werden relatief veel **Roodhalsganzen** gemeld, vooral in de eerste helft van het jaar. Het ging hier naar schatting om 25 exemplaren, maar enige overlap is mogelijk. In het najaar was de soort minder algemeen met waarnemingen vanaf 19 oktober. Maximaal werden vier exemplaren op dezelfde dag gemeld, op 6 februari, waarvan drie bij de Kuilengreend, Stevensweert en één in het Trierveld bij Grevenbicht. **Rotganzen** werden waargenomen bij Illichhoven - Kink Ruitersdijk van 21-23 januari, op 26 februari bij Middelaar en op 18 december in de uiterwaarden van Bergen. De enige **Witoozeend** van 2010 was aanwezig bij Echt van 13-21 maart. Laat was de waarneming van een man **Brilduiker** op 23 mei bij Stevensweert. Toch een zeldzame vogel zo laat in het voorjaar. Eveneens laat was een paartje **Nonnetjes** op 12 mei bij de Gebrande Kamp. Duo's **Grote Zee-eenden** werden gezien van 13-18 maart op de Pietersplas en van 5-17 april op de Boshovenplas. Alleen in de maanden mei en juli werden er geen **Eiders** gemeld. De waarnemingen in de overige maanden betroffen telkens één adulte man die in de omgeving van Stevensweert en Kessenich (B) verbleef.

Van roofvogels tot Kraanvogel

Er werden 13 waarnemingen van **Grauwe Kiekendieven** doorgegeven. Een overvliegende **Slangenarend** bij de Schoorkuilen, Nederweert op 11 juli is nog in behandeling bij de CDNA. Een **Zeearend** vloog op 18 december richting zuid langs de Maas tussen Wanssum en Blitterswijck. De **Vale Gier** die op 23 mei boven Roermond werd gezien, is eveneens nog in behandeling bij de CDNA. De laatste jaren weten **Ruigpootbuizerds** Limburg aardig te vinden (zie bijdrage elders in deze editie). Zo verbleef een vogel voor langere tijd rond het akkerreservaat bij Linne en boven het hamsterreservaat bij Konings-

Roerdomp, Stein, 1 december 2010 (P. Verduyn)

bosch. Meerdere vogels tegelijk werden gezien in het hamsterreservaat van Sibbe (maximaal 4). De enige **Roodpootvalk** van dit jaar was een overvliegende man in de Mariapeel op 23 mei. Er werden slechts op twee plekken kort **Porseleinhoenders** gehoord. Op 24 april bij het Meerlebroek, Beesel en op 28 en 29 mei in het Geuldal bij de Volmolen, Epen. Sterke doortrek van **Kraanvogels** vond plaats op 17 november met ca. 15.000 vogels verspreid over de provincie.

Van steltlopers tot sterns

Kluten zijn niet algemeen in de provincie. De negen gevallen in 2010 zijn afkomstig van De Hamert, Stevolplas, Gebrande Kamp, Asseltse Plassen en het grindgat bij Itteren. Het betrof telkens één of twee exemplaren, behalve de acht vogels op 3 april bij de Stevolplas. Nieuw voor Limburg was de **Amerikaanse Goudplevier** van Reigelsbroek, Montfort van 14-20 mei (zie editie 2010). Het betrof een tweede kalenderjaar vogel. Er zijn zes waarnemingen van solitaire **Morinelplevieren** ontvangen. Op 28 en 29 augustus vloog een exemplaar over de trekelpost in de Grootte Peel. Op 4 september werd een pleisterende juveniele vogel opgemerkt op De Hamert en op 6 september was een adulte Morinel ter plaatse bij Venray. Hier

werd op 7 september ook een overvliegende vogel waargenomen. Tenslotte werd er één gehoord bij Gulpen op 25 september. In België, maar toch vermeldenswaard, was een **Strandplevier** op 14 mei in de Bichterweerd.

De twitchbare **Breedbekstrandloper** die zich soms fraai liet zien op het Nieuw-Heerenven op De Hamert van 12-14 mei betrof het vierde geval in Limburg. Met vier waarnemingen blijft de **Drieteenstrandloper** zeldzaam in de provincie. Op 4 en 12 mei was er één aanwezig op de Stevolplas. Op 12 mei zaten er zes bij een plas op een akker bij Siebengewald. Op 14 en 15 september werd een Drieteenstrandloper gezien op een minuscuul strandje in de Leemput, Milsbeek. Ook **Kanoeten** waren schaars met negen gevallen, opvallend genoeg alle in mei. Meestal houden voor- en najaar elkaar in evenwicht, maar dit jaar niet. Voor het eerst deze eeuw kwam er geen enkele Limburgse melding binnen van **Kleine Strandlopers!** Er waren wel waarnemingen net over de Belgische grens bij Stokkem op 12 en 17 september. **Krombekstrandlopers** waren eveneens spaarzaam vertegenwoordigd met vijf waarnemingen in mei en vier in juli. Er werd slechts één **Poelruiter** gezien en wel op 21 april op het Nieuw-Heerenven. Er werden negen waarnemingen

*Krombekstrandloper,
Milsbeek, 13 mei 2010
(F. Hustings)*

van **Rosse Grutto** doorgegeven, alle in september en oktober. Bijzonder was het duo gefotografeerde **Rosse Franjepoten** op het Nieuw-Heerenven op 22 oktober. Een grote groep **Dwergmeeuwen** op de Stevolplas op 29 april telde maximaal 275 vogels. Solitaire **Dwergsterns** verbleven op de Stevolplas van 10-16 mei en op 27-28 mei. Een tweetal werd waargenomen en gefotografeerd bij de Gebrande Kamp. Erg bijzonder is een overvliegende **Grote Stern** over de Maas bij de Romeinenweerd, Venlo op 25 april. De laatste jaren lijkt de **Noordse Stern** meer in Limburg te worden waargenomen. Op 25 april werd een exemplaar opgemerkt bij het Reindersmeer en op 26 april twee vogels op de Pietersplas. Op 17 mei werden er hier zelfs zes waargenomen. Van 22-27 mei verbleven eerst twee, later één vogel(s) op de Stevolplas. Ook **Witwangsterns** vlogen boven deze plas, maximaal acht op 29 april en 3 mei en één van 24-29 mei. Op 30 en 31 mei was ook een exemplaar aanwezig in de Mariapeel.

Van Hop tot kwikstaarten

Er bereikten ons 12 waarnemingen van de **Hop**, waaronder een intrigerend geval bij Nieuw-Bergen van een roepende vogel die van 6 tot en met 9 juni werd gehoord en gezien in een complex van tuintjes en weiljes. Spectaculair was de waarneming van een overvliegende **Alpengierzwaluw** boven Ospel op 25 april. Deze waarneming is reeds geaccepteerd door de CDNA. Het jaar 2010 was goed voor **Bijeneters**, met meerdere broedgevallen in de provincie (zie editie 2010). Op 23 mei werden vijf vogels waargenomen in de Bouxweerd bij Buggenum en later langs de Roer

bij het Bennebroek. Uiteindelijk leverde dit twee broedparen op. Deze vogels werden in ieder geval tot 14 augustus in de omgeving waargenomen. Een tweede broedlocatie werd ontdekt op 27 juli in een groeve bij Echt. Twee vogels waren hier aanwezig tot 18 augustus. Mogelijk vlogen deze vogels over trekpost Aan de Majoor op 20 en 21 augustus. Andere waarnemingen betroffen telkens één overvliegende vogel op 2 en 3 juni over de Sint-Pietersberg, op 20 augustus drie over Heel, één op 21 augustus over de Kunderberg, Voerendaal, één op 5 september over Horst en op 11 september vier over Roermond. Grotere groepen vlogen op 21 augustus over Sint Odiliënberg (30 ex.) terwijl van 6-11 september maximaal 25 vogels op de Meinweg vertoefden. Dit laatste kan in verband staan met recente broedgevallen niet ver over de Duitse grens. Er bereikten ons ca. elf waarnemingen van **Draaihalzen** uit april-mei en augustus-september. Het inmiddels landelijke bekendheid genietende paartje **Kuifleeuweriken** van Tradeport-West bij Venlo hield ook in 2010 stand. Op 20 oktober vloog de enige **Strandleuwerik** van dit jaar over De Hamert. Er waren drie losse meldingen van **Grote Piepers**, alle opgemerkt door trektellers en wel op 1 oktober over de Loozerheide en op 4 en 30 oktober over De Hamert. Met 24 waarnemingen was de **Duinpieper** ook in 2010 schaars. Het voorjaar leverde slechts twee waarnemingen op. Er werden zes **Roodkeelpiepers** geteld. Op 24 en 28 april vloog een vogel over telpost Loozerheide, op 7 mei was er één aanwezig bij de plassen van Oost-Maarland en op 10 mei zat een zomerkleed vogel bij de Stevolplas. Op 13 mei liet een vogel zich fraai bekijken

naast de Breedbekstrandloper op De Hamert en op 4 oktober vloog er een over trektelpost Aan de Maajoor. De enige **Oeverpieper** van 2010, gezien bij de Schoorkuilen op 23 maart, toont aan dat deze sterk aan de kust gebonden soort onverminderd zeldzaam blijft in Limburg. **Rouwkwikstaarten** waren mager vertegenwoordigd met slechts vijf waarnemingen. De tien meldingen van **Engelse Kwikstaarten** vielen alle in april en mei. Een groep van 280 **Noordse Kwikstaarten** op 8 mei bij de Stevolplas is één van de grootste ooit in Limburg gemeld.

Van Waterspreeuw tot gorzen

Solitaire **Waterspreeuwen** werden waargenomen op 16 april langs de Geleenbeek bij kasteel Terborg, Schinnen en op 19 en 20 november in het Eyserbeekdal ten noordoosten van Gulpen. Er waren slechts vijf waarnemingen van **Baardmannen**; twee in oktober en in november en één in december. Ook **Buidelmezen** waren schaars. Vier meldingen in september en een vijfde in oktober vormden het schamele tableau. In oktober 2010 werden we verrast met een ongekende influx van **Witkopstaartmezen**. Ze werden tot in maart 2011 waargenomen (zie bijdrage elders in deze editie). Er werd weer een aantal **Pestvogels** gezien,

zij het slechts in kleine groepjes, in zowel de eerste als de tweede helft van het jaar (ca. 38 gevallen). Fascinerend was de ontdekking van een **Daurische Klauwier** in de uiterwaarden van Aijen bij Bergen op 31 oktober. De waarneming is aanvaard door de CDNA en betreft een nieuwe soort voor Limburg (zie bijdrage elders in deze editie). Er werden twee **Roodkopklauwieren** gemeld. Een pleisteraar werd op 28 april opgemerkt door de tellers op trektelpost Loozerheide en ook door anderen gezien. Een tweede geval betrof een vogel bij Velden op 1 juni.

Op 23 september zong een **Graszanger** in een kruidrijk terrein op De Hamert. Hij werd tot 28 september gehoord. Tegenwoordig even bijzonder is de **Grote Karekiet**, waarvan alleen een zingende vogel op 3 mei in het Molentje bij Meijel bekend werd. De eerste zingende **Orpheusspotvogel** werd waargenomen op een bijna traditionele plek in het Gerendal, Oud-Valkenburg vanaf 15 mei. Hij werd hier tot 10 juni waargenomen. Op 20 mei zat een zingende vogel bij Vijlen en vanaf 27 mei tot 23 juni bij Eperheide, gemeente Gulpen-Wittem. Een luid alarmerend exemplaar werd op 21 en 23 juni waargenomen bij Gulpen (Koning van Spanje). Het enige geval buiten Zuid-Limburg komt uit de Grootte

Draaihals, Schipperskerk, 2 september 2010 (R. Schols)

Kneutjes, Kepen en Groenlingen, Akkerreservaat Linne, 31 januari 2010 (J. Tomlow)

Peel waar van 24-26 juni een vogel aanwezig was. Daarnaast waren er nog diverse meldingen van kortstondig aanwezige vogels, ondermeer bij Munstergemeen, Crapoel (Gulpen), Lemiers (Vaals) en Einrade (Vaals). Ronduit spectaculair was de vondst op 22 november van een adult winterkleed **Rotskruiper** in de Oehoe-vallei in de ENCI-groeve bij Maastricht! Op 11 december werd de veel bekeken vogel voor het laatst gemeld. Soms was deze knap lastig en erg ver weg waarneembaar, op andere momenten zat de vogel op een meer gunstige locatie zodat meer details te zien waren. Uitgebreide informatie over deze nieuwe soort voor Limburg is te vinden elders in deze editie. In het najaar werd Limburg overspoeld met **Gaaien**. Vooral de trektellers zagen grote aantallen voorbijkomen met als maximum 1178 op 26 september over De Hamert (zie bijdrage elders in deze editie). De jaarlijks terugkerende **Bonte Kraai** van de Dorperpeelweg bij Griendstveen werd tot 21 februari gemeld. Helaas is de vogel in het najaar van 2010 niet meer waargenomen, zodat gesteld mag worden dat daarmee de status van de Bonte Kraai verschoven is naar die van dwaalgast. Een tweede kalenderjaar man **Roodmus** hield zich op in het Geuldal bij Mechelen op 24 juni. Een zeer groot aantal **Kneuen**, tot 1500 op 11 december, werd gezien bij het hamsterreservaat van Sibbe. In het najaar doken meer dan gemiddelde

aantallen **Grote Barmsijzen** op. De grootste groep, bij de Wellsche Hut, Bergen, bestond uit 41 exemplaren op 11 december. Dat **Fraters** in Limburg momenteel erg schaars zijn, wordt bevestigd doordat slechts een tweetal goed gedocumenteerde waarnemingen bekend werd. Vier Fraters zaten in een groep Kneuen bij Panheel op 26 november en een trekker passeerde op 30 november trektelpost Aan de Majoor. Veruit de meeste waarnemingen van **Grauwe Gorzen** stammen uit de akker- en hamsterreservaten. Het hoogste aantal werd geteld op 19 en 20 februari bij het reservaat van Sibbe (87). Het najaar van 2010 bracht een voor ons doen aanzienlijk aantal **Ijsgorzen** naar de provincie (zie bijdrage elders in deze editie). **Sneeuwgorzen** waren zoals gewoonlijk schaars, met waarnemingen bij de Stevolplas op 17 januari, op 4 december in de ENCI-groeve, Maastricht en op 18 december bij het hamsterreservaat van Sibbe. De teller die 1252 **Geelgorzen** bij het hamsterreservaat van Sibbe op 16 december noteerde zal zich niet verveeld hebben. Het tiental meldingen, betrekking hebbend op in totaal 11 exemplaren, toont aan hoe schaars de **Ortolaan** ook in Limburg als trekvogel geworden is.

*Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
kikkert99@hotmail.com*

COÖRDINATIE PROJECTEN EN SOORTONDERZOEKEN IN LIMBURG

PROJECTEN

Broedvogelonderzoek SOVON

SOVON, afdeling Monitoring, A.J. van Dijk
Natuurplaza (gebouw Mercator 3, universiteits-
terrein Nijmegen), Toernooiveld 1, 6525 ED
Nijmegen, tel. 024-7410410, www.sovon.nl
Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen

Districtscoördinatoren Broedvogeltellingen Limburg SOVON

District Limburg-Noord

H.P. Uebelgünn en G. Lamers
p/a Dorperweiden 27, 5975 BA Sevenum
tel. 077-4673049, hanspeter.susan@kpnplanet.nl

District Limburg-Zuid

J.J. Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26
6211 NB Maastricht, tel. 043-3257523
jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl

Watervogeltellingen

Coördinator Limburg: T. Cuijpers
Wilhelminalaan 26, 6107 AK Stevensweert
tel. 0475-551579 of 06-54320606
toncuijpers@gmail.com

Bekentellingen Zuid-Limburg

J.J. Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26
6211 NB Maastricht, tel. 043-3257523
jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl

Coördinatie Broedvogelonderzoek Maasdal

Gaby Bollen (Vereniging Natuurmonumenten)
p/a SOVON, Nijmegen (adres zie boven)

Wetlandwacht Vogelbescherming Nederland

De Groote Peel & De Verheven Peel
B. van Noorden, Maassingel 144
5751 VS Deurne, tel. 049-3320189

Dwaalgasten en Zeldzaamheden (DBA/CDNA)

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen
tel. 043-4552511, max.berlijn@mail.ing.nl

Vogelarchief Limburg

Waarnemingen insturen naar Natuurhistorisch
Genootschap, Vogelarchief Limburg,
Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond
of per e-mail naar vogelarchief@nhgl.nl
Zelf invoeren kan op www.waarneming.nl
of via de Invoermodule Ecolog van het NHGL

Mailgroep Vogelinfolimburg

Aanmelden: blanco mailtje sturen naar
vogelinfolimburg-subscribe@yahoogroups.com
en daarna eenmalig bevestigen.
Informatie: R. Schols, Houtstraat 37,
6127 EB Grevenbicht, tel. 046-4859590

Website Vogelstudiegroep

www.limburgsevogels.nl
Beheerder: P. Palmén

Website Natuurhistorisch Genootschap Limburg

www.nhgl.nl (zie onder studiegroepen: vogels)

SOORTONDERZOEKEN

Kerkuil

Provinciaal coördinator: H. Beckers
Schaapsweg 72, 6077 CG St. Odiliënberg
tel. 0475-533003, boomvalk@home.nl
Regionale coördinatoren:

Noord-Limburg

R. Bovee, tel. 077-4672253

Midden-Limburg

L. Verbeek, tel. 0475-534391

Zuid-Limburg

P. Steijnen, tel. 046-4332155

Steenuil

Provinciaal coördinator: T. Custers
tel. 043-3649649, steenuilen.limburg@home.nl

Oehoe

Contactadres:
S. van Lierop, Achter de Hoven 3,
6067 AH Linne, tel. 06-43054431

Gierzwaluw

Gierzwaluwbescherming Nederland (GBN)

Vertegenwoordigers:

Midden-Limburg

J. Vreken, tel. 0475-482817

j.vreken@hetnet.nl

Zuid-Limburg

H. van de Laar, tel. 045-5273211

hans.van.de.laar@hetnet.nl

Roek

Kolonietellingen: J. Ummels
Essendijk 15, 6243 BH Geulle, tel. 043-3645606

Artikelen

- 1 Overwinterende Blauwe Kiekendieven in de akkergebieden van Zuid-Limburg (Paul Voskamp & Peter de Boer)
- 10 Winter 2010/2011 goed voor Ruigpootbuizerd in Limburg (Fred Hustings & Nicole Reneerkens)
- 16 Het Nonnetje in Limburg: een graag geziene wintergast (Menno Hornman)
- 23 Wilde Zwanen in Limburg in de winter van 2010/2011
Hoge aantallen door sneeuwval en hoogwater in de Maas (Geert Lamers & Toon Selten)
- 27 De Zwarte Zwaan in Limburg: aantallen, trend en een oproep
Een gestage uitbreiding na een kleine dip (Willem Vergoossen, Rob Voesten & Jeroen Nagtegaal)
- 32 Natura 2000 en de Vogelrichtlijn in Limburg
Europees keurmerk voor belangrijke vogelgebieden (Jan Erik Kikkert & Niek Oosterveen)
- 43 Vier jaar wintervoedselgewassen op de Kraijelheide
Aantalsdynamiek tussen en binnen jaren en mogelijke verklaringen (Jules Bos, Sjaak Gubbels, Bert Roelofs & Wiel Driessen)
- 54 Invasie van Witkopstaartmezen in Nederland en Limburg (Jan Erik Kikkert)
- 59 Gaaieninvasie najaar 2010 (Jan Erik Kikkert)
- 64 Veel IJsgorzen in Limburg in najaar 2010 (Jan Erik Kikkert)
- 69 Zeldzame broedvogels in Limburg in 2010 (Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Geert Lamers)
- 79 Voorjaarsfenologie 2010 (Tom Zeegers)
- 83 De vogelverzameling van Pastoor Beckers (Justin Jansen)

Fotopagina's

- 88 Favoriete Limburgse vogelfoto's uit eigen archief

Bijzondere waarnemingen

- 92 Een broedgeval van de Slechtvalk op de Laarderheide, Nederweert (Anton Panhuijsen)
- 94 Daurische Klauwier te Aijen
Nieuwe soort voor Limburg op 31 oktober 2010 (Justin Jansen)
- 96 Dagboek van een Rotskruiper (Max Berlijn)
- 98 Kwartel probeert te overwinteren in Limbricht in december 2010 (Max Berlijn)
- 100 Geslaagd broedgeval van de Oeverloper aan de Stevolplas, Stevensweert (Huub Don)
- 102 Derde jaar op rij succesvol broedende Zwarte Wouw in Limburg (Arnold Bakker)

Vogelwaarnemingen

- 103 Aflevering 27; Het ornithologische jaar 2010 (Jan Erik Kikkert)

